

RAMON PANYELLA I FERRERES

FRANCESC PELAI BEIZ (1839-1889):

ENTRE LA LITERATURA

II L'ACTIVISME PATRIÒTIC

Tesi doctoral dirigida per

Dr. Manuel Jorba

Departament de Filologia Catalana

Facultat de Filosofia i Lletres

Universitat Autònoma de Barcelona

2008

CAPÍTOL 5

CREACIÓ LITERÀRIA I SERVEI A LA RENAIXENÇA: TEATRE, NARRATIVA I ALTRES GÈNERES

A partir de l'any 1865 Francesc Pelai Briz començarà a diversificar la seva activitat com a escriptor i s'anirà fent visible en altres camps de la literatura en què la llengua catalana ja tenia una certa presència –el teatre–, començava poc a poc a tenir-n'hi –la narrativa– o no n'hi tenia gens –la literatura didàctica per a infants–. Amb l'entrada en aquests nous camps, Briz treballarà no tant per a la seva projecció literària personal –que és el que havia fet fonamentalment fins aleshores com a poeta– sinó sobretot per al progrés de la Renaixença, és a dir, en benefici d'anar incorporant la llengua catalana a aquells gèneres literaris en què la presència n'era precària o inexistent. En aquest sentit, la dedicació de Briz al conreu en català d'altres gèneres que la poesia s'ha d'interpretar més en clau extraliterària (patriotisme) que no pas literària *stricto sensu* (interès real o vocació pel gènere), i per tant cal veure aquest vessant de la seva obra de creació com una manifestació més del seu ambició i ampli programa literàrio-cultural catalanista que també començarà a desplegar entre 1864 i 1865 aproximadament. Cal tenir present, a més, que aquest sentit patriòtic que Briz comença donar a la creació literària es correspon amb una radicalitat catalanista que, entre d'altres aspectes, es manifesta en l'adopció del català com a llengua exclusiva de la seva obra, la qual cosa suposa, per tant, la superació del bilingüisme de la primera meitat dels anys seixanta.²⁰⁸ Els factors que expliquen aquest punt d'inflexió catalanista en la trajectòria i les actituds lingüístiques de Briz no són clars. Amb tot, podríem plantejar a títol d'explicació plausible l'idealisme extrem del personatge i un sentiment de patriotisme català que ja vindria de l'època de la infància –com apuntava Antoni Careta²⁰⁹– i que s'hauria anat

---

²⁰⁸ En efecte, de l'any 1864 és la darrera traducció castellana que li coneixem, el *Fausto* (un ús del castellà que potser caldria estendre fins a mitjan 1866 si és que finalment es pogués demostrar que l'escriptor era darrera de la revista *El Novelista Popular*), després de la qual tots els escrits castellans de l'escriptor no són altra cosa que versions literals en prosa, segurament per imposició editorial, d'algunes de les seves obres poètiques (recordem, per exemple, la que adjuntà al seu poema *La masia dels amors*)

²⁰⁹ CARETA Y VIDAL, «Discurs necrobiogràfic», p. 5. Sobre la possibilitat que la família actués com a escola de patriotisme català per a Briz, és interessant de tenir present la seva poesia titulada «Complanta» que fou donada a conèixer pòstumament i que creiem que pot respondre a un fons biogràfic real. El poeta en la primera part del poema ens situa en la seva infantesa i ens explica com el seu besavi li parlava de les dissorts viscudes per Catalunya després de la pèrdua de la Guerra de Successió i com ell, en escoltar

afermant i radicalitzant progressivament des de la restauració dels Jocs. Però no hem de perdre de vista que, si Briz va poder prendre la decisió de convertir-se en el gran escriptor catalanista de la Renaixença i des d'aquesta condició va esforçar-se incansablement per dirigir el catalanisme literari cap a la plenitud dels seus objectius, això també va ser possible per l'existència del condicionant material positiu de disposar de capacitat econòmica –les rendes provinents de les propietats familiars–, sense la qual el seu compromís catalanista no hauria pogut ser tant absolut.

5.1. CONSIDERACIONS GENERALS SOBRE LA DEDICACIÓ DE BRIZ A LA NARRATIVA, EL TEATRE I LA LITERATURA INFANTIL

La consecució del “públic” és l'objectiu que Briz incorporarà al seu horitzó i camp d'interessos en dedicar-se a la narrativa, el teatre i la literatura per a infants. No és que “el públic” fos inexistent en la pràctica literària anterior de l'escriptor: recordem les traduccions de literatura provençal com el *Mireio* i *La Comteuso* de Frederic Mistral i, si bé en castellà, els «cuentos morales» de Roumanilha, treballs literaris tots ells que es justificaven principalment per acostar al públic català aquesta literatura forana. Fins i tot, el “públic” ja és ben present en una traducció anterior del castellà de la qual també hem parlat: el *Libro de los cantares* d'Antonio Trueba,²¹⁰ encapçalada amb una justificació en vers en què l'argument principal per haver versionat al català el llibre de Trueba era precisament «[p]erque lo pujan compendrer/Los fills de aquestas comarcas/En que van naixer tants poetas,/Y en que ondejaren las barras».²¹¹ “El públic”, doncs, si bé de forma modesta, ja s'havia fet present en un dels vessants de la literatura de Briz. En tot cas, la novetat és que ara també es tenia en compte per a l'obra de creació original, de

---

aquest relat, sentia tristesa però també «[d]'amor de pàtria, sentir me feya/lo pur y atlétich primer dalit», uns afectes patriòtics que l'empenyien a lluitar per la pàtria:

Quasi'm semblava que jo podria,
tot sol tornarli, á la patria mia,
de sa grandesa l'esclat capdalt,
y encar que débil jo'm conexia,
lo cor, donantme de rabia un salt:
-Aví, li deya besant sa cara,
la casa d'Austria no es morta encara;
jo só lleal!-

(Sessió necrològich-commemorativa, p. 9)

²¹⁰ Recordem que Briz en donà un fragment traduït a la *Revista de Catalunya* el 1862.

²¹¹ «Lo Llibre dels cants de D. Antoni de Trueba. Fragment d'est llibre posat al català per Francesch Pelayo Briz», p. 285.

manera que el denominador comú de l'actuació de l'escriptor en aquests tres nous camps de la literatura no és altre que el desig de l'escriptor-patriota de portar el catalanisme literari més enllà del cercle social i ritualitzat dels Jocs Florals i fer-ho amb un tipus d'obres que contribuïssin a popularitzar la literatura en català dins la societat catalana.

“El públic” en l'horitzó, sí, però sense fer renúncies literàries ni ideològiques. Es tractava, per tant, de connectar-hi no amb una literatura qualsevol sinó amb aquella que pels seus continguts, visió del món i tractament de la realitat pogués contribuir a promoure l'estimació per la pàtria catalana, la seva llengua i la història, d'una banda, i els valors de la tradició i de la fe catòlica, de l'altra. Un programa literari i ideològic que en termes generals era el mateix que el de la Renaixença més oficial, però que, passat pel sedàs d'una personalitat d'un idealisme acusat i probablement pel d'un cert desig de notorietat com a escriptor catalanista modèlic, es manifestava de forma radical, sense matisos, en l'obra de Briz.

5.2. L'OBRA NARRATIVA (1865-1879)

L'obra narrativa de Francesc Pelai Briz no és gaire extensa: dos reculls de narracions, *La Panolla* (1873) i *La Roja* (1876) (sumen un total de quaranta-tres composicions), i una única novel·la, *Lo coronel d'Anjou* (1872). A aquests llibres caldria sumar-hi unes poques narracions publicades en diferents revistes que no van ser recollides en cap dels dos volums publicats i, d'altra banda, tot i que no se li pot atribuir amb certesa l'autoria perquè són textos que no van signats —és un material, doncs, que no prendrem en consideració—, és probable que Briz també fos l'autor de la munió de contes breus —brevíssims al més sovint— anònims que es van publicar al *Calendari Català* des del primer volum fins al darrer. Si es pogués demostrar que tot aquest material en prosa és obra de Briz, la producció narrativa de l'autor prendria, ni que sigui en termes quantitativus, una dimensió força més important dins el conjunt de la seva obra literària.

Hem limitat convencionalment entre dues dates la dedicació de Briz a la narrativa en llengua catalana: proposem el 1865 com l'inici perquè són d'aquest any les primeres narracions conegudes de l'autor (dubtem que n'hagués escrit alguna abans) i el 1879, com a final, perquè és l'any en què publicarà l'última narració inèdita en vida: «Lo Voluntari del 93», un conte ambientat en l'època de la guerra del francès que va

aparèixer el mes d'agost de 1879 a *Lo Gay Saber* (és reproduït anys més tard, el 1887 a *La Il·lustració Catalana*).²¹²

5.2.1. Els llibres de narracions

L'aspiració de Briz que la llengua catalana fos present en tots els camps de la literatura va dur-lo força d'hora, l'any 1865, a projectar el seu primer volum de prosas narratives. Les dades que tenim ens diuen que la idea de publicar un recull de narracions va néixer l'estiu d'aquell any en la llarga estada que l'escriptor va fer a Riells del Fai, on va escriure les que segurament van ser les primeres narracions de la seva trajectòria, tres rondalles que va donar a conèixer els anys següents: «Los dos germans» –publicada al *Calendari Català* de 1866–, «La filosa» i «La Creu de Plata» –ambdues inserides a *Lo Gay Saber* l'any 1868–, totes amb data de redacció del mes d'agost de 1865 (en la primera, a més, s'hi indicava la població del Vallès esmentada). Creiem que Briz va escriure aquestes rondalles pensant expressament en el volum que volia publicar, el qual, tot i ser encara un projecte a les beceroles, ja s'anunciava en una nota al peu de «Los dos germans» («Del llibre inèdit *La Panolla*», s'hi feia constar) i a la contraportada del *Calendari* de 1866 s'hi podia llegir que era «en preparació». El recull, doncs, es va anar gestant poc a poc al llarg de la segona meitat dels anys seixanta i primers dels setanta i, finalment, el 1873 va publicar-se, vuit anys després d'haver-lo projectat.²¹³

El títol del llibre pot ser entès com una metàfora que designa la idea mateixa d'aplec de contes (com la panolla o panotxa que és plena de grans, el llibre també és ple de narracions), però, a més, la raó de per què aquesta imatge en lloc d'una altra que podria fer el mateix servei, és que aquesta evoca un dels àmbits mítics de la catalanitat: el món rural, depositari dels signes identitaris i tradicions ancestrals del poble català, un àmbit per tant associat al folklore narratiu que tant de pes té en el recull de Briz. *La Panolla* era un volum format per vint-i-una narracions entre «quentos, rondallas y novelas» –com precisava l'autor en el subtítol de l'obra–, la majoria de les quals inèdites (només vuit no ho eren²¹⁴), i cal considerar-lo un dels primers llibres de

---

²¹² Pòstumament, *La Renaixensa* va publicar-li l'any 1892, entre d'altres narracions que ja eren conegudes, una narració inèdita que duia per títol «Lo lliu del Prat».

²¹³ *La Panolla, col·lecció de cuentos, rondallas y novelas per D. Francesch Pelay Briz*, Barcelona: Estampa de «Lo Porvenir», 1873. El recull era dedicat, amb data d'abril de 1873, «Al poeta català n'Antoni Careta. En penyora d'agrahiment á sa lleal, ferma y antiga amistad».

²¹⁴ A més de les tres narracions esmentades que formen el nucli embrionari del recull, abans de publicar-lo Briz també va donar-ne conèixer d'altres: «Lo campaner» -a *LGS* (15-VIII-1868)–; «Una

narrativa en llengua catalana no només del moviment de la Renaixença sinó de tot el segle XIX català. Aquesta dada deixa endevinar que darrera de *La Panolla* hi havia un acte de militància catalanista, i només per això, afirmava un crític d'època, el volum ja era digne d'elogi, més encara quan el seu autor no podia pensar a treure'n cap profit econòmic, ans el contrari.²¹⁵ Com passa amb la majoria de llibres catalans que es publicaven aleshores, no sabem quin nombre d'exemplars se'n van tirar, la qual cosa fóra interessant de conèixer perquè el que sí que sabem és que l'edició del llibre va vendre's tota i relativament ràpid («[e]n menys d'un any fou acabada la edició»²¹⁶), fet que fins i tot va sorprendre l'autor, que no esperava que la seva obra fos tan ben rebuda pel públic.²¹⁷

L'èxit comercial de *La Panolla* va precipitar la preparació d'un segon volum de narracions, que a mitjan 1875 ja deuria estar enllestit i que va sortir publicat en la mateixa casa editorial a primers de l'any següent amb el títol de *La Roja*.²¹⁸ Era una forma d'agrair al públic el bon acolliment que havia donat a *La Panolla*, tal com l'autor explicava en un text preliminar (datat el maig de 1875) i en què també expressava el desig que el nou volum fes la mateixa sort que el primer perquè «aixís ma estimada Catalunya será, perella [sic], mes coneguda y potser menys escarnida». Era ben clara, doncs, la motivació profunda del volum i de la seva dedicació a la narrativa en general: un acte de patriotisme literari. *La Roja* era un aplec de vint-i-dues narracions –totes inèdites menys dues (publicades al *Calendari Català*)– de característiques idèntiques a l'anterior. Com passa amb *La Panolla*, no en sabem res del tiratge d'aquest segon recull ni tampoc de com fou rebut el llibre entre el públic. L'única dada, indirecta i contradictòria, és la que obtenim de llegir la llista de les obres publicades per l'autor que trobem a la contraportada de les seves *Endevinallas Populars Catalanas* l'any 1882: en deduïm que *La Roja* encara és a la venda perquè s'hi fa constar el preu –4rls–, però al mateix temps es dona a entendre que l'edició ja és acabada. Tot plegat una mica confús

---

carbasseta del pobre» –LGS, (1-V-1869); «Un deixeble de Jesús» –LGS (10-VII-1869)–; «La napa de Prats» –LGS (20-VIII i 30-IX-1869)– i una «Historia de dol» –Calendari Català de 1872. En cap d'aquestes narracions s'indica data de redacció.

²¹⁵ FRANCISCO MIQUEL Y BADIA, «Bibliografía. La Panolla, col·lecció de cuentos, rondallas y novelas per D. Francesch Pelay Briz», *LR*, any IV, núm. 3 (28-II-1874), p. 40

²¹⁶ Això afirma Briz en una nota al pròleg del seu segon recull, *La Roja*, p. [5].

²¹⁷ Li ho confessava en una carta a Josep Lluís Pons i Gallarza (no du data però ha de ser dels primers mesos de 1874): « Aquesta ultima [La Panolla], vertaderament no passa de ser un calaix de sastre; mes tot y aixís ha caigut en gracia, de modo y manera que estich rematant la edició». Sembla, doncs, que de tota l'obra publicada per Briz, *La Panolla* va ser el llibre més popular i més comercial.

²¹⁸ *La Roja*, per F. P. Briz, Barcelona: Estampa de «Lo Porvenir», 1876.

ja que els llibres que havien venut tota l'edició –per exemple, *La Panolla*– s'hi anunciaven sense preu.

El títol del recull, relacionat semànticament amb el del volum anterior, fa referència a la forma popular amb què a pagès hom es referia a les panotxes que tenen el gra vermell, informació que el lector obté en l'escena de costums de muntanya amb què comença la primera narració i on es troba el personatge que fa de narrador –contrafigura de l'autor real– i que després explicarà una rondalla. Potser el més interessant d'aquest pròleg on se'ns aclareix el sentit de “la roja” és que la imatge queda vinculada explícitament amb l'acte d'explicar un conte. El crític Joan Sardà resumia el pretext argumental ideat per Briz per associar “roja” amb contes:

[...] l'autor suposa haver-se trovat en una masía en lo temps d'espanotxar; posa ell mans á l'obra, com los altres, despres de haver acceptat lo pacte de que'l qui primer trovés la roja havia de contar un cuento, y vetaquí que li surt á ell. Cupleix lo pactat, y com li sobran voluntat é ingeni, aprofita la ocasió per contar al públich aquell y d'altres, y darli un nou llibre.²¹⁹

«La panotxa roja» de Briz, doncs, amb el joc d'imaginació que ens proposa Sardà, esdevé la responsable no tan sols de la primera rondalla sinó també del conjunt de narracions d'un volum que contribuïa, segons el crític, al desenvolupament de la literatura catalana i que havia de ser un exemple a seguir: «¡Qué be aniria la literatura catalana si espanotxant, espanotxant, molts d'altres que podrian surtir-se perfectament del pas trovessen, com lo senyor Briz, la panotxa roja!».

5.2.1.1. Classificació i descripció de les narracions

Presentem en el quadre següent, abans de començar la descripció del corpus narratiu de Briz, les narracions que integren els volums de *La Panolla* i *La Roja*, respectivament:

---

²¹⁹ J. SARDÀ, «Bibliografía. La Roja, per Francesch Pelay Briz, –Barcelona: Estampa de «Lo Porvenir», á cárrech de J. Medina, Tallers, 51.–1876», *LR*, any VI, vol. II, núm. 5 i 6 (18-X-1876), p. [207]-209. Si no es diu el contrari, en endavant totes les citacions que fem de Joan Sardà són d'aquest article.

La Panolla

Una rondalla antiga; la perera de miseria; Carles; Brudemer; La filosa; La carbasseta del pobre; Una historia de dol; Los fills del any; Lo campaner; Lo bolet magich; Lo sopar de la Mort; Lo quadro del frare; Santa Catarina; Qui mal obra mal acaba; Los dos germans; La taca de sanch; La creu de plata; La napa de Prats; Un deixeble de Jesus; Lo jotglar del rey; La ànima enamorada.

La Roja

Lo falsò d'or; La maynadera; Historia de Mostatxo; Un raig de lluna; La verge dels cabells d'or; Mal d'ulls; Lo pi de las tres brancas; La favera; Si'l fessem advocat; La conversió de Sant Aloy; Lo rellotje del pastor; Una cansò; La filla del argenter; Los dos espurgadors; Lo quento de la col; Lo viatger; L'home calvo; La perera; Los fills de la morta; Lo castell dels tres anjels; La consciencia; La Milana.

En un breu però interessant estudi sobre les narracions de Briz, Enric Cassany presenta aquest autor com un dels representants del corrent narratiu que proposa anomenar, en un sentit ampli, «narrativa tradicionalista i folklòrica»,²²⁰ aquella que es diferencia d'altres corrents coetanis de prosa narrativa en llengua catalana perquè contribueix de forma conscient a difondre l'ideari i els símbols del moviment de la Renaixença. Dins d'aquest marc general, Cassany veu Briz com el paradigma d'autor que incorpora com a matèria primera de les seves narracions un fons literari i imaginatiu més o menys vinculat a la tradició oral però que alhora conviu, en una part del corpus de l'autor, amb una imaginació més vinculada a models narratius de tradició literària culta com el romanticisme. Joan Sardà, en fer la ressenya de *La Roja*, ja s'adonava d'aquesta doble naturalesa de les fonts que informen l'obra narrativa de Briz, si bé ho feia per censurar els excessos de l'autor a l'hora d'explotar tant la imitació de «la forma popular» («imitacions de que no deu abusarse gayre porque l'abús té una penalitat ineludible») com el melodrama («Lo senyor Briz se mostra aficionat á buscar arguments en lo cantó negre de la naturalesa: cuestió de gust que no discutim, porque'l gust sempre

---

²²⁰ Enric CASSANY, *El costumisme en la prosa catalana del segle XIX*, Barcelona: Curial, 1992, p. 137-140. L'esquema general que proposem per analitzar i interpretar la narrativa de l'autor, així com algunes idees més concretes que presentem parteixen del plantejament del professor Cassany en el seu llibre.

es bo quan hi ha bon gust per tenirlo», apuntava amb aire de retret el crític). Aquesta dualitat de fonts, més la possible influència també com a model narratiu del conte moral de caire popular que conrea Josep Roumanilha,²²¹ determina una diversitat de gèneres en la producció narrativa de l'autor que ell mateix fa avinent en el subtítol que acompanya ambdós reculls quan diu que *La Panolla* i *La Roja* són col·leccions de «quentos, rondallas y novelas». Una mena de «calaix de sastre», segons expressió que el mateix Briz feia servir en una carta a Josep Lluís Pons i Gallarza parlant de *La Panolla* (aplicable també a *La Roja*), que encara ho esdevé més quan comprovem que a la diversitat de gèneres i formes narratives cal superposar-hi la distinció prèvia entre material “propi” (no s'escau d'utilitzar el terme “original”, perquè una part de les narracions no són inventades) i material traduït que trobem barrejats dins dels volums dels autors.

El material narratiu que hem designat com a “propi” es pot dividir de manera general en dos grups: la narrativa parafolklòrica, d'una banda, i la narrativa que podem anomenar d'autor, de l'altra.

a) La narrativa parafolklòrica. És narrativa no original, la qual cosa no vol dir que, en graus diversos, no hi hagi per part de l'autor intenció creativa. Sardà anomena aquesta producció «narracionetas imitadas de la forma popular» i cal relacionar-la amb la dedicació de l'autor a l'estudi i a la divulgació del folklore iniciada en els anys centrals de la dècada del seixanta. Són, doncs, les narracions directament lligades a la reproducció d'un fons narratiu tradicional de caire atemporal i universal: les rondalles i les llegendes del recull, un material narratiu no realista que Briz s'apropia de forma diversa: de la versió més o menys fidel a la tradició oral fins a rondalles que incorporen personatges i arguments tradicionals però que semblen inventades (per exemple «Lo Falsó d'or», rondalla protagonitzada pel Comte Arnau) passant per versions més lliures o literàries de rondalles tradicionals (per exemple, «La favera»). Per determinar amb precisió el grau d'originalitat o, en sentit contrari, de servitud respecte de la tradició oral que hi ha en aquestes narracions parafolklòriques de Briz, caldria fer un treball sistemàtic de confrontació d'aquesta producció narrativa amb les rondalles i llegendes

---

²²¹ No és casualitat, doncs, que a *La Roja* també hi trobem tres contes que són traduccions de l'autor provençal: «Mal d'ulls», «Si'l fessem advocat» i «La conversió de Sant Aloy».

recopilades en els reculls folklòrics narratius coneguts, una feina que anava més enllà del nostre propòsit.

Algunes de les rondalles no s'introdueixen directament amb el clàssic narrador extern que mimetitzava en l'escrit el narrador de la tradició oral, sinó que s'emmarquen dins d'una construcció més literària: és el clàssic recurs d'introduir una narració primera que motivarà la inserció del relat intern, en aquest cas una rondalla. Ja hem vist que Briz obre *La Roja* amb una estructura narrativa d'aquest tipus per presentar la primera rondalla del recull, i el mateix fa a *La Panolla*, en què la primera narració, «Una rondalla antiga», comença amb un pròleg narratiu. És especialment interessant aquest pròleg perquè pot ser llegit –més encara per la posició que ocupa la narració en l'estructura del volum– a manera d'un manifest que fa l'autor a favor de la rondalla –és a dir, de la literatura popular– enfront d'una determinada literatura narrativa que no el convenç i l'avorreix. Així, ficcionalitza aquesta reivindicació del gènere en una breu escena inicial de caire realista situada en un marc urbà, burgès i contemporani (l'escena transcorre una tarda d'estiu de 1860) protagonitzada per dos amics, l'un enginyer i l'altre dedicat «de plé al estudi de las letras», els quals comparteixen l'afició comuna per les rondalles (transposició dins la ficció del mateix Briz i de Francesc Maspons i Labrós a mitjan anys seixanta ²²²). Un d'ells, el personatge que fa de narrador, arriba a casa de l'altre amb una nova història per explicar, cosa que aquest celebra «perque may se desitja mes lo bo, que quan s'acaba de de tastar lo dolent», és a dir, després d'haver llegit, aclareix, «una de las novelas mes pesadas y tontas que s'han escrit», la qual, per l'explicació que fa a continuació, respon a les característiques d'una novel·la històrica de fulletó (cita Sue en descriure la novel·la, per exemple). Més valdria, conclou, que els autors de novel·les com aquestes «del paper ne fessen aucells, en lloch d'embrutarlo ab ximpleras y disbarats». Enfront de la vulgaritat d'aquesta narrativa, doncs, hi ha las «falagadoras rondallas» amb què Briz omplirà una bona part del volum (i també de l'altre), la primera de les quals el narrador es disposa a explicar: aquesta “rondalla antiga”, una versió d'un passatge de *Les metamorfosis* d'Ovidi.

---

²²² Ambdós personatges són una ficcionalització del mateix autor i el seu cunyat F. Maspons i Labrós i de l'afició que compartien per la literatura popular: «Jo, mes gran qu'ell, al fer los vint anys volguí esser enginyer: ell se doná de ple al estudi de las letras. Feya ja molt temps que se afanyava en aplegar todas las rondallas de la nostra terra, per entretindres despres á estudiarlas á fons, y jo que, per la lley de ma carrera, estava en camí de de poderme fer una profitosa aplega, las hi anava recullint lla hont las trobava, per donarlashi despres quan á tom me vingués» (*La Panolla*, p. [9]-10).

b) La narrativa d'autor. És la narrativa original en sentit estricte, aquella a què Briz al·ludeix quan parla de «cuentos y novelas». Com s'ha dit més amunt, creiem que té com a referent immediat la literatura romàntica més melodramàtica, tot i que Enric Cassany planteja com a suggerent hipòtesi que una part d'aquestes narracions d'autor entronca, per afinitat en el tipus d'històries que s'expliquen i en la forma amb què es fa, amb una determinada imaginació popular que produeix relats de contingut i to semblants als de tradició literària culta esmentada:

Aquestes composicions [...] tinc la impressió que sota l'aparença de certes convencions del conte romàntic, abonada sovint per al·lusions explícites [...] no fan sinó articular motius de la imaginació popular –motius de la tradició oral. Ho abonaria la mateixa forma d'exposició dels fets, que serveix sempre la linealitat de la contalla, així com l'absència d'artifici o de bastida visiblement literària o el fet de contar el cas desatenent l'escenografia.

És ben possible, doncs, que la suma d'aquestes dues fonts expliqui l'origen d'algunes de les narracions del recull. En tot cas, és innegable que les narracions originals de Briz també són assimilables a contes de factura romàntica, els quals exploten –sovint per fer la sanció moral de comportaments i actituds no desitjables– «lo cantó negre de la naturalesa», per dir-ho en paraules de Joan Sardà. L'element melodramàtic, tràgic o truculent, doncs, apareix sempre en aquestes narracions originals: crims comesos per personatges que duen la marca de la marginació («La napa de Prats», «La milana»), assassinats per diners («Un deixeble de Jesús», «Qui mal obra mal acaba»), amors impossibles entre germans que ignoren ser-ho («Un raig de lluna»), venjances («Lo pi de las tres brancas», «Una cansó», «Una historia de dol»), suïcidis («L'home calvo»), víctimes innocents de la “maldat” personal («La maynadera») o col·lectiva («Santa Caterina»), etc.

Contes d'argument romàntic, doncs, amb nul·la construcció de personatges i amb ben poca descripció de l'espai, si bé en les narracions llargues –les «novelas» en terminologia de Briz– sí que podem trobar-hi un cert gruix descriptiu amb alguna nota d'ambient fins i tot («La napa de Prats», «Una historia de dol», «Una cansó»). En general la majoria de narracions només incorporen el realisme en la localització espacial i temporal de les històries. Els escenaris narratius tendeixen a ser els de la Catalunya rural o la no-urbana: alguns dels contes se situen genèricament en un «poblet de la montanya», d'altres, però, tenen una ubicació real (Prats de Lluçanes, Berga, Roda de

Ter i una sèrie de poblacions que tenen relació amb la biografia de l'escriptor: Caldetes i Vilaseca –«Una Cansó»– i Riells del Fai –«Una historia de dol»–). La Catalunya Urbana, en canvi, hi està menys representada: Barcelona és el marc d'algunes històries, un espai urbà que sovint se singularitza amb localitzacions concretes per a l'acció (el convent de Santa Caterina, el cafè del teatre de Montsió). Per altra banda, la ciutat de Perpinyà és el marc on se situa l'acció del conte titulat «Carles».

Les narracions amb retrat d'ambient i amb un cert valor documental costumista no abuden en l'obra narrativa de Briz: potser els exemples més clars són «Lo pi de las tres brancas» i «La Milana». La primera és una història –inventada– d'una venjança per l'honor violat d'una filla situada en el marc històric de la guerra civil catalana entre liberals i carlins, un conte que és presentat per Enric Cassany en el seu estudi com una de les primeres mostres de «narració històrica d'interès costumista» de la Renaixença. «La Milana» és una història de venjanca ambientada en la Barcelona menestral i popular que acaba tràgicament amb l'emmetzinament per error d'aquell de qui es vol reparar l'honor. Adues composicions, com es pot comprovar sostingudes amb arguments fulletonescos, tenen la forma de quadrets dramàtics que incorporen una descripció costumista de les sengles realitats que presenten per mitjà d'uns personatges que, com diu Joan Sardà, «[s]on del natural, y sobretot, son tipichs», i dels diàlegs realistes d'aquests. En algunes altres narracions també trobem passatges d'aproximació a un cert retrat o captació costumista de la realitat: per exemple a «La maynadera», un relat amb narrador intern presentat com a autobiogràfic (desconeixem si té alguna connexió amb la biografia real de l'autor); o també a «L'home calvo», que retrata l'ambient social que es viu en els teatres en els intermitjos de les obres a partir de les observacions del narrador-protagonista i de la conversa que aquest manté amb un amic que serà qui expliqui la història inserida que dóna nom a la composició.²²³ També la realitat treu el cap en la segona part d'«Una cansó», una de les narracions més interessants del recull *La Roja* per la fusió d'elements diversos que presenta. En la primera part de la narració es fa el relat per part d'un narrador-testimoni de l'assassinat d'un home indefens comès per un mariner de Caldetes i com l'acte criminal serà venjat

---

²²³ Aquest interlocutor del narrador protagonista, que al seu torn es convertirà en narrador intern, és un personatge real: el dramaturg Jaume Tió i Noé. Briz aprofita per reivindicar-lo tot i lamentar que la seva obra fos en castellà: «[...] Jo no'm planyo sino de que todas sas obras sian escritas en llengua forastera. ¿Com nos encisarian ara sas estrofas si las hagués escrit en catalá! Pero qué hi farem! Sian ab la llengua que's vullan, sos versos seran sempre rodons, dolsos y sentits!» (*La Roja*, p. 277).

per tot un poble amb una cançó que recorda el fet i que perseguirà l'homicida fins a produir la seva ruïna econòmica i un estat d'alienació mental que el durà a desaparèixer; una segona part, amb el·lipsi temporal pel mig, on es descobreix a través d'una escena realista, amb el narrador com a testimoni privilegiat, la vida de marginació de l'antic criminal, ara convertit en un avi afable que viu de la caritat a la zona del camp de Tarragona, el qual, en tornar a sentir la cançó del seu crim per boca d'una criatura a qui estima, posarà fi a la seva vida de manera tràgica.²²⁴

Molts contes contenen una lliçó moral, explícita –els paradigmàtics són «Carles» i «Qui mal obra mal acaba»– o implícita, sovint en desenllaços forçats romànticament, com a «Una historia de dol», amb un acció providencial de justícia que s'articula narrativament amb el motiu folklòric de la llegenda del mal caçador que persegueix el culpable d'un crim, o com a «La maynadera», en què la protagonista acusada falsament per un robatori que no havia comès reapareix al final del conte per perdonar els qui l'havien culpabilitzada injustament. És aquesta dimensió moral “sana” el que, precisament, més interessava de remarcar de la narrativa de Briz a un crític com Miquel i Badia,²²⁵ que, d'altra banda, ignorava aquelles composicions que no encaixaven dins d'aquest esquema interpretatiu (no diu res d'un dels relats més punyents i més aconseguits de *La Panolla*: «La Napa de Prats», una història macabre d'assassinats de nens per part d'un personatge asocial que tindrà, víctima al seu torn d'una venjança premeditada, la mateixa fi tràgica que les criatures que segrestava per proveir-se d'aliment. És un dels contes en què Briz explícitament reclama la influència d'una tradició literària romàntica: la dels Erckmann-Chatrion).

També trobem algun conte elegíac, «Santa Catarina», una evocació històrica del convent de Barcelona del mateix nom a partir de la minuciosa descripció que un escultor d'Avinyó fa a un amic seu català –l'autor ficcionalitzat– en ser preguntat per aquest sobre l'origen d'un claustre dibuixat en una paret del seu taller. El sentit elegíac del relat de l'escultor, aparentment només una descripció erudita dels elements pictòrics i arquitectònics del convent, es revela al final quan l'artista explica que poc després d'haver visitat el claustre i l'església de “Santa Caterina” va ser-ne informat de la crema

---

²²⁴ Enric Cassany posa aquesta narració com un «bon exemple d'inspiració en un motiu popular» (CASSANY, *El costumisme en la prosa catalana del segle XIX*, p. 139).

²²⁵ «[...] Agradosas per la manera com están escritas, portan á la inteligencia un exemple ó una advertencia en las conclusiones que dels assumptos claramente se'n trehuen» (MIQUEL Y BADIA, «Bibliografia. La Panolla», p. 40).

i destrucció, i «[t]antost vaig haver llegit aquesta carta, conservant encara clar recort dels claustres del convent y á fi de que no se'n perdés del tot la memoria, ab un mal carbò, allí hont me va vindre, vaig dibuixar lo que'us va encuriosir ahí la tarda».²²⁶ És una de les poques narracions en què Briz dóna protagonisme a un fet històric (en les altres la història és sobretot decorat), el qual, per boca del seu alterego dins la ficció, és condemnat durament («Ah! ¿per qué quan las flamas creman los temples de Deu, no baixa del cel una centella de Deu á arrabassar als cremadors de temples!»), un fet que fa dir-li que per primera vegada s'avegonyeix de ser català.

Com ja s'ha dit, a més del material narratiu “propi”, els volums de narracions també contenen algunes traduccions de rondalles i llegendes d'altres llengües (alemany, francès, bretó) i de contes d'escriptors estrangers (apareixen tots a *La Roja*: tres de Josep Roumanilha, tres de C. Lafont i un de Víctor Hugo). Les traduccions del material popular es concentren sobretot a *La Panolla* (tret d'una rondalla bretona, «Historia de mostatxo»), sense indicar en algun cas que no és un text original. En la primera rondalla traduïda del volum, «la perera de miseria» s'adverteix que aquesta i la resta que trobarà el lector no són simples traduccions perquè s'hi han introduït canvis tant en la forma com en el fons. No ens consta que Briz conegués l'alemany ni tampoc el bretó, de manera que les llegendes traduïdes d'aquestes llengües ho foren segurament a partir d'una versió francesa. També en el breu pròleg inicial a *La Roja* advertix que «no todas las obretas que'l componen, son originals: Provensa, França, Alamanya y alguna altra nacionalitat hi tenen en ella representació» i després de donar la llista de les narracions traduïdes (n'oblida alguna: per exemple el conte «Els fills de la morta», de C. Lafont. Briz l'havia publicat feia molts anys –1862– en versió castellana a la *Revista de Catalunya*), subratlla, com feia també en el primer volum, que «[...] empero, sent y tot traduccions, no he deixat de posarhi molt esment en vestirlos al us de la terra».²²⁷

---

²²⁶ *La Panolla*, p. 221.

²²⁷ *La Roja*, p. [5-6]

5.2.2. La novel·la: *Lo coronel d'Anjou* ²²⁸

Un dels camps de la creació literària en què l'apostolat catalanista és el motor principal de l'actuació de Briz, és la novel·la, un gènere que l'escriptor només va conrear per sentit patriòtic quan va ser absolutament imprescindible, empès, doncs, no per cap mena de vocació pel gènere sinó per unes circumstàncies externes interpretables ben segur per l'escriptor com d'"alta necessitat" per al bé de la literatura catalana renaixent. Aquestes circumstàncies foren la continuada manca de resposta dels escriptors catalans al premi de novel·la històrica que des de 1869 l'«Ateneo Catalá» ofería als Jocs Florals. Els fets foren els següents: als Jocs de 1870, per boca del secretari del consistori Josep Palau i d'Huguet s'anunciava l'ajornament del premi fins l'any següent –cal pensar, doncs, que no va presentar-se cap novel·la–, i als de 1871, Joan Montserrat lamentava que «ni un treball sisquera s'ha presentat a optar-hi, i pensar que trescentes i tretze han estat les poesies!» i afegia: «¿qué us diré? el consistori s'estima més callar el sentiment de greu tristor que la indiferència dels prosistes catalans li inspira».²²⁹ Davant d'aquest buit novel·lístic durant dos anys consecutius, Briz va posar en marxa el seu catalanisme literari militant amb l'objectiu de contribuir a l'arrencada del gènere i va escriure per al premi de l'«Ateneo» l'única novel·la en llengua catalana de la seva trajectòria: *Lo coronel d'Anjou*.²³⁰

---

²²⁸ *Lo coronel d'Anjou* és de les poques obres que modernament ha interessat a la crítica literària, si bé en el marc d'estudis més generals sobre novel·la catalana. Per ordre cronològic, Maurici Serrahima és el primer que hi dedicà atenció en unes pàgines del seu treball sobre la novel·la històrica catalana redactat l'any 1947 i inèdit fins no fa gaires anys (Maurici SERRAHIMA; Teresa BOADA, *La novel·la històrica en la literatura catalana*, edició a cura de J. L. Badal, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 71-79); Joaquim Molas hi féu una breu referència a «La novel·la i la narració», dins *Un segle de vida catalana*, Barcelona: Alcides, 1961; més actual és l'estudi de Jordi Tiñena que precedeix la seva edició de la novel·la de Briz (Jordi TIÑENA, «Introducció», F. P. Briz, *El coronel d'Anjou*, Barcelona: Edicions Bromera, 1989, p. 7-29) i que va ser integrat posteriorment a la seva tesi doctoral sobre la novel·la històrica catalana.

²²⁹ *Jochs Florals de Barcelona en 1871, any XIII de llur restauració*, Barcelona: Estampa Catalana de L. Obradors y P. Sulé, 1871, p. 49.

²³⁰ Entre la llista d'obres inèdites que Briz hauria deixat en morir, sembla que hi havia també una novel·la inacabada –li faltava un capítol– que duia per títol *La Santa* [en dona notícia Emili Vallès que al seu torn dona com a font «algun biògraf d'en Briz» i fa constar que «no n'havem trobat rastre entre els manuscrits romanents de l'autor» (Emili VALLÈS, «Francesc P. Briz», dins *La Panolla*, Barcelona, Editorial Catalana, 1922, p. 9)]. No tenim cap altra informació sobre l'existència d'aquesta hipotètica novel·la que no siguin aquestes fonts biogràfiques que esmenta Vallès: en la necrologia que li dedicà el setmanari sabadellenc *Lo Catalanista* es diu que entre les produccions inèdites que Briz va deixar hi ha el «comensaments d'una novela titulada *La Santa*, que, cego ja, dictava á un amanuense» [«Un homenatge y un recort. Francesch Pelay Briz», *Lo Catalanista*, any III, núm 105 (28-VII-1889), p. 6]. Uns anys més tard en un article publicat a la revista *L'Atlantida* n'obtenim una informació més concreta: «[...] Ha deixat també una novela pòstuma, quina acció's desenrotlla á París, que no pogué acabar, faltant-li sols uns pocs

L'esforç que degué representar per a Briz –no era ni se sentia novel·lista– escriure una novel·la i, a més, fer-ho amb l'urgència d'haver-la de presentar amb data fixa als Jocs, no es va veure suficientment recompensat ja que *Lo coronel* només va obtenir un accèssit que va haver de compartir amb altres dues novel·les que també hi havien concorregut, *Las orfanas de mare*, de Josep d'Argullol, i *Lo caragirat*, de Josep Martí i Folguera. El judici emès pel consistori, que podem llegir en la memòria del secretari Josep Coroleu, argumentava la no concessió del premi perquè les novel·les no s'ajustaven del tot al que prescrivien les bases de l'«Ateneo»:

Lo Consistori, considerant que la honorable societat per qui fou est premi ofert posá per condició la de haverse de donar marcada força á la pintura de costums, y tenint en compte la conveniencia de que en est género literari fugen los nostres escriptors de imitar modelos estrangers, quant elements preciosos poden trobar en la nostra terra, no ha cregut poder adjudicar sino un accessit á cascuna de las tres novelas [...].²³¹

Aquest judici general, que ve a dir que cap de les tres novel·les era un model prou reeixit de novel·la històrica catalana, es completava amb un judici més concret, brevíssim, sobre cada una de les obres: així, mentre que en el judici a les d'Argullol i Martí i Folguera se'n subratllava els defectes formals i estilístics, en el de la novel·la de Briz, tot i qualificar-la com a «interessantíssima, se li retria que no tingués tan «caràcter y sabor catalá» com la d'Argullol. Tal com assenyala Maurici Serrahima en el seu estudi sobre *Lo coronel*, aquesta sentència del consistori plantejava un problema: «el del significat de les paraules “caràcter i sabor catalá”», perquè, efectivament, si hom examina la novel·la, és innegable que Briz va procurar de donar a la seva novel·la aquesta dimensió catalana que el consistori, en canvi, no va reconèixer prou. Ja en l'època, des de les pàgines de *La Renaxensa* Joan Sardà aixecà la veu (mai més ben dit, pel to bel·ligerant del seu article) per defensar el caràcter català de *Lo coronel d'Anjou* i carregar durament contra aquella decisió. L'article començava reproduint literalment l'apreciació del consistori (remarcant que Briz l'havia fet imprimir molt oportunament en lletres vermelles) i seguidament iniciava “l'atac” («[...] no venim á repetir lo fallo, sino que venim á apelar d'ell: venim á atacarlo») desqualificant el judici del consistori (que no podia ser mogut més que «per la passió més injusta» o «per l'ignorancia

---

capítols [...]» [LA REDACCIÓN, «† En Francesc Pelay Briz», *L'Atlantida*, any II, núm. 29 (15-VII-1897)], p. 2].

²³¹ «Memoria del Senyor Secretari del Consistori», *Jochs Florals de Barcelona, 1872*, Barcelona: Estampa Catalana, 1872, p. 48.

complerta», afirmava) i demostrava, amb una relació exhaustiva d'exemples, que «en la novel·la en qüestió no's deixa passar un sol cop en que hi vinga á tò, sense infiltrar sia en la descripció, sia en la conversació, sia en l'història, sia en la filosofia, l'esperit catalá qu'anima l'autor». La presència de tots aquests elements en la novel·la, fins i tot d'un «intens catalanisme», i la traça amb què segons el crític Briz ho introduïa en la seva novel·la, portaven Sardà a la conclusió que els «Jochs Florals no van pas pel camí que haurien d'anar, separantse de la via de l'imparcialitat que se li trassa en sa constitució».²³²

Briz, tot i no haver guanyat el premi de «L'Ateneo», no va voler que la seva novel·la quedés inèdita. L'1 de juny una «nova» de *La Renaxensa* informava que *Lo coronel d'Anjou* es publicaria ben aviat, de la qual cosa la revista se n'alegrava «ja que desgraciadament son pocas las vegadas que podem passar los ulls per una obra moderna que vinga escrita en prosa», però alhora mostrava la seva sorpresa que es publicés una obra que, en tant que premiada amb un accésit, era propietat del consistori durant un any des de la data de la festa.²³³ En no ser un primer premi i tenir una extensió considerable, segurament el consistori no es plantejà en cap moment de publicar-la (els altres dos accésits tampoc, és clar), però tanmateix potser va pactar amb Briz que pogués fer-ho pel seu compte. Pocs anys després, el 1874, des del setmanari *La Rondalla* Enric Franco criticava aquesta política dels Jocs Florals de no publicar les novel·les premiades amb la qual cosa, lamentava, la institució demostrava ben poc interès per promoure el gènere entre els escriptors catalans i tot acabava depenent del voluntarisme d'aquests, com el que mostraren Briz i també Argullol que si «no se haguessin fet imprimir per compte propi *Lo coronel d'Anjou* lo primer i *Las orfanas de mare* lo segon, [...] haurían quedat ressagadas a l'oblit y guardadas per las generacions venideras qu'haguessin tingut á bé fullejar-las».²³⁴

Briz, en efecte, va fer-se càrrec de la publicació de la seva novel·la, que va aparèixer a «La estampa de Lo Porvenir» a finals del mes de juny de 1872 amb una dedicatòria als germans Joan i Joaquim Sitjar de la Bisbal («en penyora de ferma y catalana amistad, dedica aquestas páginas, trist record de un temps malaventurat per la

---

²³² S. [Joan Sardà], «Bibliografía. Calendari Catalá. Lo Coronel d'Anjou. Las venjansas del rey Pere, de F.P. Briz», *LR*, any III, núm. 7 (1-V-1873), p. 91.

²³³ «Novas», *LR*, any II, núm. 9 (1-VI-1872), p. 107.

²³⁴ Enrich FRANCO, «Novelas catalanas», *La Rondalla*, any I, núm. 4 (14-XI-1874), p. [1].

nostra bella terra»).²³⁵ Sobre la recepció de la novel·la no en sabem gaire cosa: tenim el testimoni de Jaume Massó i Torrents que l'any 1930 escrivia que «en temps que jo vaig aconseguir, encara era força llegida» i afegia, en el pla més personal, que «puc dir de mi que en els meus primers anys literaris la lectura d'aquella novel·la històrica va fer-me impressió»;²³⁶ per altra banda, l'any 1882 sabem que ja s'havia acabat l'edició perquè així es fa constar a la contraportada de las *Endevinallas Populars Catalanas*.²³⁷ Fos com fos, podem imaginar que en un context en què la novel·la en llengua catalana era pràcticament inexistent i amb l'antecedent ben segur polèmic d'un veredict del consistori que no deuria agradar a tothom, començant per Briz, la publicació de *Lo coronel d'Anjou* (que va aparèixer quasi al mateix temps que la novel·la d'Argullol) degué despertar una certa expectació i degué ser viscuda com un esdeveniment important per als cercles del catalanisme literari de l'època. Una prova d'això són els diversos comentaris crítics que van inserir-se en la premsa de Barcelona i que en feren en termes generals una valoració positiva.

Des del *Diario de Barcelona*, Francesc Miquel i Badia, tot i considerar la novel·la de Briz encara un “assaig” del que havia de ser la veritable novel·la catalana (sembla, doncs, que abonava el criteri del consistori) i criticar-ne –ja ho havia fet en altres obres de l'escriptor– el radicalisme catalanista d'alguns comentaris que hi posava Briz, en valorava positivament la construcció d'una trama que atreia l'interès dels lectors i així mateix la considerable habilitat que hi demostrava l'autor «para dar interés vivísimo á escenas, dialogos y descripciones que de otro modo pasarían poco menos que inadvertidos».²³⁸ Per la seva banda, l'anònim comentarista de *La Imprenta* veia en *Lo coronel* “més novel·la” que no pas a *Las orfanas de mare* («El plan es mas extenso [...] y las pasiones puestas en juego dán lugar a situaciones de mas bulto») i amb aquest mateix argument –el caràcter predominantment “novel·lesc”– treia ferro dels problemes que el consistori hi havia vist («Tal vez no pueda considerarse como un verdadero

---

²³⁵ Se'n van fer dues edicions: una de luxe i una altra econòmica.

²³⁶ Jaume MASSO I TORRENTS, «Coneixences. En Francesc P. Briz», *La Publicitat*, 4-XI-1930.

²³⁷ Des del tombant de segle fins als anys 30 del segle XX, se'n feren diverses reedicions (és l'única obra de Briz que comptà amb aquesta vida editorial llarga): la primera, es va publicar al folletí de *La Renaixensa* «Novelas Catalanas y extrangeras» l'any 1892; la segona, el 1918 a «La Novel·la Nova»; i una tercera, en dos volums, als «Quaderns Literaris» l'any 1935. Modernament ja hem fer referència a l'edició a cura de Jordi Tiñena publicada el 1994 a l'editorial Bromera.

²³⁸ F. MIQUEL Y BADÍA, «Literatura catalana. I. *Jochs florals de Barcelona en 1871 y 1872*.–II. *Las orfanas de mare*, de don José de Argullol: *Lo coronel d'Anjou*, de don Francisco Pelayo Briz.–III. *Parlament de gracies en 1872*, por don Vicente W. Querol», *DdB*, 30-VIII-1872.

cuadro de costumbres de la epoca; pero este es un defecto que si podra aparecer de monta al consistorio que la juzgó, lo olvida fácilmente el lector que toma la obra como de pura imaginación»²³⁹). Joan Sardà, en l'article esmentat més amunt, va elogiar-la amb tot convenciment remarcant la presència d'uns tipus dibuixats de forma precisa, exacte i conseqüent («com tots los principals que en la escena de sa novela's mohuen»); la versemblança amb què feia parlar els personatges (senyal d'«haber fet un estudi especial de la manera de parlar de cada personatge»); i també la invenció d'un argument que, tot i la seva excessiva senzillesa («efecte tal vegada del poch temps de que's pot disposar, atesas las condiciones del certament»), es desenvolupava amb força interès i amb «un moviment y vida digne de enveja».

5.2.2.1. Descripció de la novel·la

La novel·la s'estructura en dues parts («Lo castell de Centellas» i «La fi del martiri», respectivament) i segueix una exposició cronològica dels fets que només és trencada per les digressions del narrador cap al passat d'algun dels personatges per donar compte al lector dels motius de l'actuació d'aquests. La primera part es divideix en catorze capítols i té una concepció més teatral que no pas narrativa (unitat de temps –una nit– i d'espai –el castell–). Conté el clàssic plantejament de la història: la presentació dels protagonistes (El coronel Ramon Pajot –conegut també com a coronel d'Anjou si bé el lector més tard descobrirà que és una identitat falsa–, Joan de Carròs –Comte de Centelles– i Bac de Roda) i els secundaris principals (Agnà Maria i Mossèn Marc), i també la presentació del conflicte, o més ben dit, del doble conflicte: un de més explícit –Carròs i Bac de Roda vs el coronel – i l'altre més amagat –el coronel vs la família Carròs). El temps històric d'aquesta primera part és, aproximadament, un any abans de la caiguda de Barcelona en mans de l'exèrcit felipista. L'acció comença amb l'arribada d'un hoste al castell de Centelles: és un coronel de l'exèrcit francès que hi ha pujat amb l'objectiu –això el lector ho sabrà més endavant– d'aclarir uns fets ocorreguts sis anys enrera al mateix castell i que el van enfrontar amb Arnau de Carròs, l'aleshores comte de Centelles, per raó de la relació amorosa secreta que va mantenir amb Agnà Maria, la filla del comte. El coronel, doncs, ha tornat al lloc dels fets i serà rebut amb hostilitat i menyspreu per Joan de Carròs, el qual reconeix en l'oficial aquell qui va cometre

---

²³⁹ *La Imprenta*, 17-VII-1872.

l'ofensa contra el seu pare i que hauria estat causa indirecta de la mort d'aquest. En la trobada privada que tenen ambdós, Carròs, seguint unes instruccions escrites deixades pel vell comte i sense deixar que el coronel pugui donar la seva versió dels fets, acabarà reptant-lo a un duel per venjar l'ofensa comesa pel militar. Aquest propòsit, però, es veurà interferit per l'arribada de Bac de Roda al castell amb la intenció de matar el coronel i així, també, venjar la seva mare, que hauria estat morta pel militar francès. Carròs i Bac de Roda discuteixen sobre qui té la prioritat en la venjança, circumstància que aprofitarà Pajot per escapar-se per un túnel que condueix directament a la cambra de la noia i que possibilitarà el retrobament dels amants després dels anys de separació. Amb l'ajut del capellà de la família, mossèn Marc, el coronel podrà escapar-se. Aquest, a canvi de salvar la pell, haurà promès al mossèn de restituir l'honor a la noia i en conseqüència el bon nom de la família. Mentrestant, Bac de Roda també haurà hagut de deixar precipitadament el castell davant l'avenç de les tropes felipistes cap a Centelles. La primera part, com si del final d'un acte d'un drama es tractés, es tanca amb la descoberta del que Joan de Carròs ja intuïa i que encendrà encara més el seu ànim de venjança sobre el coronel: la criatura de sis anys del castell, en Manelet, és fill de la seva germana, nascut de la relació amb Pajot.

La segona part, titulada «La fi del martiri», es divideix en quinze capítols que corresponen al desenvolupament del conflicte i al desenllaç de la història. L'acció transcorre a les primeries de setembre de 1714 en un escenari principal, la ciutat de Barcelona, els dies previs i posteriors de la seva caiguda a mans de l'exèrcit de Felip V. Sobre aquest fons històric, dramatitzat en una conversa inicial entre dos ciutadans que anticipa la imminent victòria de l'exèrcit del borbó però que també subratlla la defensa heroica del poble barceloní, comença la segona part amb el retrobament dins la ciutat assetjada entre Joan de Carròs i Bac de Roda (se'ns informa de passada que hi combat amb els seus fusellers), els quals persisteixen a venjar-se del coronel i treballaran plegats per aconseguir-ho, però fracassaran i seran fets presoners pel mateix coronel, una "caiguda" que coincidirà amb la de la ciutat.

A partir d'aquest moment, el protagonisme en la trama el guanya l'oficial francès i el seu intent d'explicar-se davant de Carroç per fer les paus. En aquest procés que mena Pajot per resoldre definitivament el seu conflicte, el militar francès es revelarà davant del comte de Centelles —i també davant del lector— com un individu ple de

virtuts positives: magnànim, generós, just, home d'honor i de paraula. Després d'haver intentat en va de parlar-hi en persona, acceptarà el duel que Carròs li ofereix, però abans li farà arribar una carta on li dóna a conèixer tota la veritat amb l'ànim de doblegar l'odi del comte: li explica els fets de 1707 al castell sense defugir la seva part de culpa; li descobreix la seva veritable identitat (no és el coronel d'Anjou sinó el duc de La Roche, mariscal de l'exèrcit de Felip V i fill d'una família noble del Rosselló); els sacrificis que ha fet per l'amor de la seva germana (ha deixat la religió protestant per abraçar el catolicisme) i el seu casament secret amb aquesta. La confessió farà el seu efecte en Carròs, que reconeixerà la integritat del duc si bé no li perdonarà encara el deshonor comès sobre la germana. El dia del duel, però, després d'uns moments de vacil·lació, finalment acceptarà la mà que se li ofereix. Bac de Roda, que acompanyava el comte de Centelles, també serà informat que Pajot havia pres falsament la identitat del coronel d'Anjou, i que fou el veritable coronel, doncs, qui havia fet afusellar la seva mare, i en conseqüència, la seva venjança deixa de tenir objecte.

Ningú no podrà evitar, però, el tràgic desenllaç de la història, propiciat indirectament per l'ànim de venjança de Bac, que havia disposat que en el cas que ell morís i no pogués venjar personalment el crim del coronel, un dels seus matés el fill del militar. El fet tràgic del final de la novel·la s'esdevé al mas de l'Aglà del poble de Tagamanent, on s'havien instal·lat, sota la tutela del duc, Agna Maria, el seu fill i els altres estadants del castell després que aquest hagués estat assaltat per la població de Centelles. Allí, l'home de confiança de Bac, que aquest havia posat prop de la família del duc sense que aquest sospités res, acabarà actuant pel seu compte i, sense esperar l'ordre del seu cap, assassinarà l'infant. L'homicida escaparà cap a França però, com que va vestit de soldat francès, serà mort en la seva fugida per un austriacista amb qui topa pel camí que es dedicava a matar soldats felipistes per venjar la mort del seu fill. La novel·la es tanca amb la informació que dóna el narrador sobre el destí d'alguns dels personatges de la novel·la: el duc i Agna Maria marxen a viure a la cort a Madrid, on La Roche ha esdevingut un dels principals consellers del Rei; del comte de Carròs, tot i el seu passat austriacista, se'ns diu que recupera els seus béns i privilegis i s'instal·la al palau familiar de la vila de Centelles. Sobre Bac, que com a personatge de ficció l'autor ja l'ha fet viure molt més del que va viure el Bac històric, el narrador no en diu o no en pot dir res, conscient que la ficcionalització de la història també té els seus límits.

El resum presentat ens fa veure que *Lo coronel d'Anjou* és un fulletó històric més que no pas una novel·la històrica en sentit estricte. Pert tant, posats a buscar-hi un model de referència en la novel·lística europea del segle XIX aquest seria molt més el de la novel·la d'aventures d'ambientació històrica en la línia d'A. Dumas —pare— que no pas la novel·la de reconstrucció d'una època a partir d'un argument de ficció, el model creat per Walter Scott. D'aquest, tanmateix, com tota la novel·la històrica catalana de la Renaixença, Briz sí que en pren la convenció de situar l'acció de la novel·la en un període històric dels anomenats de crisi, la Guerra de Successió, i d'aquest període n'extreu els protagonistes, alguns del tot històrics (Joan de Carròs, comte de Centelles, i el militar vigatà Francesc Macià i Ambert, conegut popularment com a Bac de Roda), i d'altres inventats (el coronel d'Anjou, un cap militar de l'exèrcit francès), a més d'elements escenogràfics del conflicte (el castell de Centelles, la plana de Vic i, sobretot, la ciutat de Barcelona). Els fets històrics del període, però, no tenen quasi protagonisme en la trama argumental inventada per Briz i funcionen com un teló de fons que es fa present per mitjà de la veu narrativa sobretot i, en uns pocs casos, amb l'acció o el diàleg dels personatges. La novel·la, doncs, no és posa al servei d'explicar la Història per mitjà d'un argument inventat sinó al servei d'una trama convencionalment fulletonesca, fins i tot massa per l'excés i l'exageració amb què l'autor utilitza els tòpics d'aquesta tradició (misteris, amors desgraciats, venjances, identitats canviades, fills secrets, etc).

D'altra banda, tot i que l'impuls de la novel·la és catalanista no creiem que se li pugui donar el qualificatiu de patriòtica perquè la intenció que hi preval, com es desprèn del que s'ha dit anteriorment, és sobretot la d'entretenir el lector amb una novel·la d'aventures. Només així podem entendre, per exemple, que el personatge més positiu acabi essent el militar felipista (es mou per amor i desig sincer de reparar un mal comès en el passat) i no pas, com seria d'esperar, els personatges que dins la novel·la representen la causa dels catalans —Joan de Carròs i Bac de Roda—, els quals, pels trets amb què els dibuixa l'autor en la història (odi i venjança), són més foscos i poden arribar a despertar, fins i tot, rebuig del lector en alguns moments. L'argument de la novel·la, doncs, no vehicula cap significació patriòtica, sinó que l'autor el desenvolupa i el resol, com hem dit, d'acord amb els codis del fulletó. Ara bé, de patriotisme català n'hi ha i força, ja que Briz no renuncia a jutjar i interpretar el moment històric de la

Guerra de Successió amb comentaris i expansions catalanistes: l'exaltació de l'heroisme dels catalans de 1714; el plany per la pèrdua de les llibertats d'ençà d'aquella guerra; els greuges i l'animadversió contra Castella, que el porten a una interpretació diguem-ne "ètnicista" del conflicte,²⁴⁰ etc. Amb poca traça des del punt de vista tècnic, el narrador intenta de connectar aquests comentaris autorials amb els fets de la novel·la volent-ho presentar com a reflexions dels catalans austriacistes de l'època, però la sensació d'anacronisme atribuint pensaments que són de l'autor als personatges de la ficció és absoluta. Ens queda la impressió, per tant, que la novel·la presenta dos plans diferents que l'autor no sap –o no vol– connectar: la ficció pròpiament dita, per una banda, i el discurs ideològic catalanista sobre la guerra de successió, per una altra.

5.2.2.2. Valoració de la novel·la per part de la crítica moderna

Lo coronel d'Anjou és una novel·la que en termes històrics té el valor de contribuir "patriòticament" a fer créixer la nòmina de novel·les en llengua catalana de la Renaixença. En termes d'estricta anàlisi literària, però, se'ns presenta com l'obra d'un escriptor que no és novel·lista i que fa l'esforç de bastir una intriga que atregui els lectors però amb uns resultats poc satisfactoris per problemes, diguem-ne, de coherència narrativa. No ens ha d'estranyar, doncs, que la crítica moderna no n'hagi pogut passar per alt els defectes. Joaquim Molas, en unes breus ratlles que li dedicà, afirma que és «una successió vaga i inconsistent dels tòpics més característics del gènere. Misteris gratuïts, separacions, agnòrosis [sic], matrimonis secrets, canvis de personalitat, manaments d'ultratomba, duels, venjances, etc. [...]». Molas, doncs, critica tant l'abús o l'excés de tòpics del gènere del fulletó que fa Briz (podríem afegir-hi, a més, com a defecte també, l'exageració amb què són presentats alguns d'aquests tòpics: per exemple, el sentit de l'honor excessiu de Joan de Carròs i Bac de Roda)–, com la incapacitat del novel·lista d'anar més enllà d'una «successió vaga i inconsistent», és a dir, el crític estaria apuntant al moll de l'os d'un dels problemes principals de *Lo coronel d'Anjou*: la deficient composició d'una novel·la (especialment la segona part) que fa massa visible el material excessivament literaturesc amb què treballa l'autor.

---

²⁴⁰ «No fou guerra de principis, fou guerra de rassas. Los castellans comprenian be qu'entre ells y nosaltres hi ha una barrera que may, may, ningú podrà traure, y aixís com lo canó aprofita l'encesa metxa per retrunyir, aixís nosaltres nos valém de la més xica ocasió per donar una espolsada als que se'ns han clavats damunt agarrotantnos i oprimintnos amb tota la rabia de la enveja y amb tota la enveja de la petitesa. Perçó aquella guerra fou tan cruel; perçó hi hagué tan poca generositat de part dels vencedors». (*Lo coronel d'Anjou*, p. 138)

Per la seva banda, Maurici Serrahima, en l'estudi citat, és més comprensiu amb l'esforç que representava escriure una novel·la per algú que no era de l'ofici i, fins i tot, estima l'intent de l'autor per dibuixar uns caràcters «humans i reals» i el fet que no cerqui de manera gratuïta el sensacionalisme ni la truculència,²⁴¹ com sí que feien els fulletons de segon ordre, i és que Briz, segons Serrahima, volia escriure una novel·la «de debò». Amb tot, el crític no ignora alguns dels problemes de “coherència narrativa” que fan de la novel·la una obra defectuosa. D'una banda, hi hauria la presència d'una certa arbitriietat o gratuïtat en alguns dels toms que l'escriptor fa donar a algun dels seus personatges, canvis que no tenen una justificació interna prou sòlida: per exemple, escriu Serrahima, «[q]ueda psicològicament inexplicat per què el coronel d'Anjou, que al començament sembla que serà una mica “el dolent”, passa a tenir una posició digna». Aquesta observació del crític creiem que té relació amb una altra qüestió que, al nostre entendre, és també un dels problemes principals de la novel·la: la impossibilitat o les dificultats des de bon començament que té el lector d'identificar de forma segura qui és l'“heroi”, categoria imprescindible per al bon funcionament de les novel·les d'aventures. Si, com sembla, un cop coneguda tota la història és el personatge del coronel d'Anjou/duc de La Rochelle l'autèntic heroi de la novel·la, això, tanmateix, no és tan clar des del punt de vista de la trama, que no farà prou evident aquesta condició del personatge almenys fins ben avançada la novel·la. D'altra banda, Serrahima també remarca la deficient composició de la segona part. No passa per alt una primera part força ben construïda i amb un ritme narratiu ben aconseguit que contrasta amb la segona, que «queda alhora més diluïda i més enfarfegada; no es veu tan clar on van les coses i llavors, com a conseqüència, quan ve l'hora de les solucions, hi ha una precipitació visible: l'autor ha acabat l'alè i no sap acabar de treure partit de les situacions creades».

Segurament, la pressa amb què fou escrita la novel·la²⁴² al costat de la inexperiència de Briz com autor de novel·les són factors que expliquen –i alhora justifiquen– alguns d'aquests problemes que la crítica moderna assenyala en *Lo coronel d'Anjou* i de què el lector atent també s'adona. I fins i tot el mateix autor, el qual se

---

²⁴¹ No compartim del tot aquesta afirmació que fa Serrahima tenint en compte que el fet sanguinari amb què es tanca la novel·la –l'assassinat de la criatura– està mancat d'una justificació narrativa suficient i, per tant, el seu caràcter gratuït pot ser llegit com un cop d'efecte final, diguem-li truculent o sensacionalista, buscat per l'autor.

²⁴² Antoni Careta ens informa que Briz va escriure «mes que depressa» la novel·la [A.CARETA Y VIDAL, «En vindicació de D.Francesch Pelay Briz», *L'Arch de Sant Martí*, any VI, núm. 403 (25-VIII-1889), p. 1348.

n'excusava dins de la mateixa novel·la dirigint-se directament als lectors: «[n]ostres llegidors si tenen la bona voluntat (que no altra cosa's necessita per llegir aquestes ratllas tan mal aparellades), si tenen la bona voluntat d'anar llegint [...]».²⁴³

5.3. L'ACTIVITAT TEATRAL (1866-1878)

L'any 1879 Josep Yxart escrivia que «[e]nfront de la institució dels Jocs Florals, restauradora de la poesia, s'aixeca lo teatre: la literatura catalana compta amb los dos elements primers de tota literatura».²⁴⁴ Francesc Pelai Briz fou un dels autors que va contribuir amb més decisió a "aixecar" el teatre de la Renaixença en els primers moments tot inserint-se en la tendència que «és filla directa del moviment literari i intel·lectual, culta, pretenciosa, severa, que aspira a fundar un teatre digne de tal nom».²⁴⁵ La dedicació de Briz al teatre, doncs, caldria veure-la sobretot com una contribució militant a aquest objectiu, un acte de militància literària catalanista possiblement nascut a l'escalf de l'ambient propici que es va crear a partir de l'any 1865 amb l'estrena del drama de costums *Tal farà, tal trobaràs*, d'E. Vidal i Valenciano, que s'ha vingut a considerar –ja en l'època– l'obra que inaugurava aquesta tradició de teatre culte en llengua catalana.²⁴⁶ A més, la data d'inici de la dedicació de Briz al teatre sembla confirmar el sentit militant d'aquesta activitat: durant la primer meitat dels anys seixanta no va escriure res per al teatre, ni en castellà ni en català,²⁴⁷ i caldrà esperar l'any 1866 perquè doni a conèixer les seves primeres obres, que obriran un període de productivitat important en aquest camp.

Deu textos, dos d'ells escrits en col·laboració amb Frederic Soler, componen el catàleg teatral de Francesc Pelai Briz, una producció que, des del punt de vista estètic, connecta de ple amb els gèneres típics del teatre romàntic de la Renaixença i amb el

---

²⁴³ *Lo coronel d'Anjou*, p. 142.

²⁴⁴ Josep YXART, «Teatre català. Ensaig històric-crític», *Entorn de la literatura catalana de la restauració*, a cura de Jordi Castellanos, Barcelona: Edicions 62 i «la Caixa», 1980, p. 71 (Les millors obres de la literatura catalana, 42).

²⁴⁵ *Ibid.*, p. 69.

²⁴⁶ El mateix Briz en un text amb peu de data d'agost de 1865 ho afirmava: «[...]Crega qu'ell está fent un verdader servey á la causa de nostra llenga. Son teatre se pot enorgullir, ab just motiu, de haver sigut lo primer que ab honra ha alsat lo pendó de nostra literatura dramática, y que ha fet versar [sic] dolsas llágrimas á molta gent que fins avuy se havia figurat que'l catalá sols era bò pera fer riurer» (F.P.B., «Bons recorts», *Calendari Catalá del any 1866*, p. 19).

²⁴⁷ A la *Revista de Catalunya* (1-I-1863) havia publicat la traducció d'un comèdia en tres actes de l'escriptor provençal Louis Romieux, *Quan vou pendre dos lebres á la fes n'en pren gès*, el títol en castellà de la qual era *El que quiere cazar dos liebres á la vez, no coge ninguna*.

programa ideològic del moviment. Així, tot i que amb una certa discontinuïtat, Briz va escriure, i en la majoria dels casos també va estrenar, peces d'un sol acte, drames històrics i de costums i encara alguna comèdia costumista. Tret d'una, totes les obres són escrites en vers d'acord amb les regles de la poètica teatral de l'època. La producció de Briz es va concentrar en dues etapes diferents separades per un llarg període de silenci, del qual no en podem oferir una explicació particular. La primera etapa s'estén des de 1866 fins el 1871 i és la de major productivitat: Briz escriurà i estrenarà un monòleg, dos drames històrics (que sembla que van ser tres i probablement n'hauria començat a escriure'n un altre que no acabà), dos drames de costums i una comèdia del mateix gènere. La majoria de les obres d'aquest període van ser representades, pel cap baix una vegada, i posteriorment publicades. No serà fins l'any 1878, després de sis anys d'absència de l'escena teatral, que el Briz dramaturg tornarà a reaparèixer. És la que podem considerar la segona etapa de la seva trajectòria teatral, brevíssima però, ja que es limita tot just a l'any 1878 amb l'estrena d'un drama de costums i la publicació d'una comèdia. D'aquesta segon període, sense poder-ne determinar l'any de redacció, data possiblement un altre drama que no va acabar d'escriure (ho féu al cap dels anys F. Soler).

5.3.1. La primera etapa

L'obra teatral amb què Francesc Pelai Briz va inaugurar la seva trajectòria com a home de teatre fou *Qui s'espera's desespera*, l'any 1866, un monòleg dramàtic d'un sol acte escrit en prosa i de to humorístic. Josep Yxart donava aquesta peça com a representada,²⁴⁸ nosaltres, però, no hem obtingut notícia d'aquesta possible estrena. Aquest mateix any va donar a conèixer la seva primera obra teatral de més dimensió: el drama de costums en tres actes *La creu de plata*, que fou estrenat a Barcelona el 19 de desembre de 1866 al Teatre Romea, i segons una crònica d'època, «amb repetidos y prolongados aplausos». Hi assistiren, entre d'altres, Eduard Vidal i Valenciano i Damas Calvet però no l'autor, que en ser cridat a escena «no pudo presentarse en ella por encontrarse fuera del teatro».²⁴⁹ Segons la mateixa crònica, *La creu de plata* «es otra de las producciones destinadas á proporcionar buenas entradas á la empresa» i, en efecte,

---

²⁴⁸ En l'apèndix d'obres estrenades que va introduir al final del seu estudi sobre el teatre català, apareixia citada dins del grup d'obres representades de 1866 a 1879 amb les «peces en un acte» (cf. YXART, «Teatre català. Ensaig històric-crític», *op. cit.*, p. 123.

²⁴⁹ Cf. *DdB*, 20-XII-1866

ens consta que se'n van fer diverses funcions i així mateix que a l'autor li preocupava que deixés de representar-se.²⁵⁰ Aquest mateix any 1866 Víctor Balaguer donava notícia, a la introducció del seu llibre *Esperansas y recorts*, que Briz havia publicat *Lo pres de Xàtiva*, un drama històric que pel títol s'endevina que tenia com a protagonista Jaume d'Urgell i l'episodi històric del Compromís de Casp i les seves conseqüències per als catalans, romànticament i patriòticament interpretat, cal suposar, per l'autor. Aquest drama històric, però, no l'hem localitzat enlloc i l'escriptor tampoc no el fa sortir en cap de les llistes d'obres publicades que inseria en les contraportades dels seus llibres. Tanmateix, no és una obra "fantasma" ja que Briz l'esmentava com a integrant del volum *Las comedias* que anunciava en preparació l'any 1870 a *Flors y violas* (no es va arribar a publicar) i, dotze anys després, el 1882, encara s'anunciava en aquests mateixos termes a la contraportada de les seves *Endevinalles Populares Catalanes*. La prova definitiva de la seva existència, però, la trobem en una carta amb data de 30 d'abril de 1879 de Frederic Soler a Briz en què llegim el següent:

Amich Briz; li dono las gracias per la enhorabona; pero las vull ab torna. Servescas entregar al dador Lo pres de Xativa».

Soler, que necessitava contínuament material escènic nou per a la seva empresa del Teatre Català, quasi li exigia l'obra, però Briz posà condicions per al lliurament i no sabem si van ser acceptades per l'autor-empresari del Romea.²⁵¹ Per altra banda, referint-se amb tota seguretat a aquesta obra, el *Diari Catalá* del 4 de maig de 1879 informava que Briz tenia enllestit un drama històric de títol *Lo Castell de Xàtiva*, i es donava per fet que, juntament amb *Pau Clarís* de Conrad Roure, «s'estrenaran molt aviat en lo Teatre Catalá (Romea)».²⁵²

---

²⁵⁰ En carta del 2 de gener de 1867 a Víctor Balaguer, a qui –recordem-ho– era dedicada l'obra, Briz escrivia que «La Creu sigue representandose, por ahora lleva 2 representaciones en el Principal y otras 3 en el Romea. Ahora se ha retirado de la compañía el que desempeñaba el papel de Angel y la Teresa [sic] esto me perjudica; sin embargo la empresa ha prometido ponerlo al momento en escena con otro reparto» (Epistolari Víctor Balaguer. BMVB).

²⁵¹ Les condicions que Briz imposà per a la cessió de l'obra apareixen escrites en llapis per ell mateix a continuació de les línies que li envià Soler. Diu així: «M'hi he pensat y no mes m'avinch a donarli a las condicions següents: 1ª que V. se'l miri molt [mot illegible]; 2ª que vaja ab títol cambiat porque se ignori de aquí [sic] es; 3ª que's trega al anunci las [illegible] nom d'autor. No sent aixis amich Soler, no puch compláurel. Vosté dira si li convé. Es despres de haverho pensat que m'he permes estas observacions. Agrahecs ab tot las ofertas y si li convé aquí te'l drama á la disposició» (La carta es conserva a l'Epistolari Frederic Soler: Pitarra, volum IV. AIT)

²⁵² *Diari Catalá*, (4-V-1879).

Bach de Roda és el títol del primer drama històric escrit i estrenat per Briz, l'any 1868, durant el període que era en vigor l'ordre reial de gener de 1867 que prohibia les obres de teatre escrites exclusivament en una llengua no oficial.²⁵³ Al cap dels anys Briz evocava aquell episodi i recordava que fou viscut pels escriptors catalans com el possible inici d'un atac frontal a la Renaixença:

[...] Era la primera vegada en que oberta y resoltament, no tan sols se plantava cara, sinò que s'embestia de pit á la nostra renaixensa. Y se l'embestia en la part que més propaganda feya entre las classes populars. [...] Només es donaria permís a les bilingües. No s'intentava matar donchs, noblement al nostre teatre, no; primer se'l volia degradar. Després de la degradació hauria vingut lo desterro, parent de la mort [...] La intenció del decret era ben vista: lo perill, encara que semblava amenazar no més que al teatre, no hi havia dubte de que á la curta ó a la llarga se faria comú á tota la nostra literatura.²⁵⁴

L'obra, doncs, va estrenar-se en versió bilingüe obligada per aquesta circumstància i per això hi sortia cap al final de la història un personatge parlant en castellà.²⁵⁵ L'estrena de *Bach de Roda* fou al Teatre Principal de Barcelona el 15 de març de 1868 –altra vegada amb l'absència de Briz– i l'endemà la premsa diària de la ciutat se'n féu ressò destacant que hi havia hagut una bona entrada de públic i que «obtuvo muchos aplausos, en particular de los aficionados á escenas terroríficas de grande efecto»,²⁵⁶ observació que ens diu de les concessions fetes per l'autor als gustos del públic. Tenim notícia d'una

---

²⁵³ *Bach de Roda. Drama catalá en tres actes y en vers per Francesch Pelay Briz. Estrenat ab aplauso en lo Teatre Principal, lo dia 15 de mars de 1868*, Barcelona: Estampa de la V. y F. de Gaspar, 1868.

En l'ordre reial es podia llegir el següent: «[...] En vista de la comunicació pasada a este Ministerio por el censor interino de teatros del reino [...], en la que se hace notar el gran número de producciones dramáticas que se presentan a la censura escritas en los diferentes dialectos, [...] la Reina (q. D. g.) ha tenido a bien disponer que en adelante no se admitan a la censura obras dramáticas que estén exclusivamente escritas en cualquiera de los dialectos de las provincias de España [...]» (reproduïxo de Josep Maria POBLET, *Catalunya 1833-1913. Una panoràmica amb el teatre i els Jocs Florals*, Barcelona: Pòrtic, 1969, p. 69). El mes d'abril de 1868 des de *Lo Gay Saber* s'instava els diputats catalans a Madrid a fer seva la causa de la defensa del teatre català «que es tan nacional com el de Castella, y que se demanés á nostre govern, no ja protecció, sino justicia» («Novas», *LGS*, 1a època, any 1, núm. 4 (1-IV-1868), p. 24). La disposició fou vigent fins el novembre de 1868.

²⁵⁴ Francesch Pelay BRIZ, «Recorts. Fragments del "Llibre de ma vida"». (1866) Real Ordre contra el teatre catalá», *LIC*, any V, núm. 121 (31-X-1884), p. 311

²⁵⁵ El personatge que hi parlava en castellà era un oficial de l'exèrcit que llegia un band. En el text memorialístic esmentat en què parla de la reial ordre, Briz explica que les obres compliren el decret però «los autores que las escribían se reservaren lo dret de fer usar la llengua de més enllà del Ebre als personatges de sos dramas que á ells los semblava», i a continuació fa un inventari de la varietat de recursos que s'enginyaren per deixar en ridícul la disposició de l'Estat, el més habitual dels quals era el que ell emprà a *Bach de Roda* «[...] No hi havia, donchs, producció dramática en que los actores que feyan de butxins, traydors, ximples ó dolents al acte de representar no's servissen de la llengua en que parlan los personatges de *La Celestina*» (*Ibid.*).

²⁵⁶ *DdB*, 16-III-1868. El setmanari *La Pubilla* també destacava que «te algunas escenas dramáticas de molt efecte en lo segon y tercer acte sobre tot» [«Crònica», *La Pubilla*, any II, núm. 42 (22-III-1868), p. 3].

altra representació al Principal (22-III) i poques setmanes més tard l'obra es representà a «Lo Prat Catalá», com informava una nova de *Lo Gay Saber* del 15 d'abril.

El valor exemplaritzant en termes patriòtics que podien tenir determinats episodis i personatges de la història de Catalunya per als objectius de la Renaixença és el que també va portar Briz a escollir per al seu primer drama històric l'època de la Guerra de Successió, una guerra que, segons l'escriptor, «ben bé podríam nomenar los catalans guerra de las nostras llibertats».²⁵⁷ I d'aquest període va triar com a protagonista del seu drama un personatge que en l'imaginari de la societat catalana ja funcionava com a mite positiu –en part gràcies al cançoner popular que n'havia divulgat el seu heroisme a través d'un romanç–: el guerriller vigatà Bac de Roda, una de les figures que més significació van tenir en aquesta lluita dels catalans a favor de «nostras llibertats» i que Briz, a les *Cansons de la terra*, juntament amb Antoni de Villarroel, s'hi referia com «las dos mes grans figuras d'aquella guerra, simbolisant l'un lo lliberal esperit dels burgesos y l'altre lo dels homes de montanya: tot bon catalá no deu recordar aquests noms sense admirarlos y benhirlos».²⁵⁸ El sentit últim de la utilització de la història com a material dramàtic per al conspicu catalanista Briz de l'any 1868 era clar, doncs: l'heroisme de Bac de Roda proposat com a profitosa lliçó patriòtica per a la societat catalana de l'època. És a dir, el dramaturg, com a bon romàntic, no pretenia construir un relat històric fidel i complet sinó que, a partir d'una selecció de moments claus de la vida del militar, del que es tractava era sobretot de construir un discurs efectista (també en termes dramàtics) sobre la fidelitat i l'amor a Catalunya en què la inventiva i les llicències històriques hi eren permeses (amb la presència d'anacronismes, per exemple).

La figura del guerriller vigatà exemplificava amb escreix aquests valors patriòtics que Briz volia promoure des del teatre.²⁵⁹ En aquest sentit, són recurrents els discursos i les exclamacions inflamats de patriotisme català que l'autor posa en boca de Bac, que d'altra banda funcionen com a elements de caracterització positiva. Per exemple, després que l'autor hagi introduït l'acció amb una escena costumista on es fa present la tradició folklòrica de les caramelles, les primeres paraules amb què es presenta Bac

---

²⁵⁷ BRIZ, «Recorts. Fragments del “Llibre de ma vida”. (1866) Real Ordre contra el teatre catalá», p. 311.

²⁵⁸ *Cansons*, IV, p. 27.

²⁵⁹ Per a Yxart la figura del guerriller, el «patriota indomable i altiu» sortit de les masies catalanes, era un dels tipus històrics més aconseguits de l'escena catalana: l'exemplificava, entre d'altres, amb el “Bach de Roda” de Pelai Briz (YXART, «Teatre català. Ensaig històric-crític», p. 87).

davant el públic són ben indicatives de l'alt sentit del deure patriòtic que el caracteritza:

Així, així... Vingan canturias
Mientras está gemegant
la terra que'ns ha vist naixe
l·ligada de péus i mans.
Vergonya me'n donaria
de nomenarm' catalá,
y poden empunyi una arma
passá'l temps caramejant.

O la manifestació del seu valor en la defensa de la llibertat de Catalunya quan algú «[d]iu que vénen los cerverins y gabaigs» i hom li pregunta que faria ell:

Jo pendria la destrál,
la carrabina, (*Ho fa*) canana,
la faixa estrenyent avans
y cridant «visca la patria»
«muyran tot los renegats»
los sortiria a l'encontre
y'ls faria tastar
aquesta eyna qu'esta feta
á pins y roures tombar.

O el final romàntic amb el sentit heroic que té la mort per a l'irreductible patriota:

Penjat no'm fa morirhi
mes pò'm feya viure esclau!
Mes m'estim reposa'en pau
en un clot de cementiri.²⁶⁰

La construcció que fa Briz de Bac de Roda com a mite patriòtic mostra el seu deute amb el romanç tradicional i, de fet, creiem que caldria plantejar la influència directa de la cançó popular com a hipòtesi per explicar l'origen del seu *Bach de Roda* (potser és interessant de saber que el romanç sobre el guerriller es va reproduir en el programa que anunciava l'estrena de l'obra).²⁶¹

El crític de *La Barretina* va jutjar severament l'obra de Briz considerada des del punt de vista de l'«art dramàtic», amb defectes greus de concepció («no hi busquem

---

²⁶⁰ Cites de *Bach de Roda*, p. 9, 20 i 67, respectivament.

²⁶¹ «Hemos tenido el gusto de ver uno de los programas anunciando la función que en la tarde del domingo 15 del corriente tendrá lugar en el teatro Principal. Con motivo de estrenarse el drama Bach de Roda, va inserta en la misma el magnífico romance popular que dio argumento al drama, última producción de un reputado autor» [*La Montaña de Montserrat*, núm.21 (12-III-1868), p. 3].

coneixement del teatre, ni l'originalitat en los tipus –esceptuem lo de'n Bach– ni lligament en l'argument: no hi busquem res de tot aixó perque no li trobarém») que segons l'articulista calia atribuir al fet que l'autor no tenia prou coneixements de teatre. D'altra banda, tampoc no aprovava l'execució de l'obra, que considerava poc treballada per part dels actors ni tampoc la producció empresarial. Salvà només el text: l'obra, afirmava, només tenia valor en la seva dimensió poètica, un obra, doncs, de poeta i no pas de dramaturg («mès si hi busquem bons versos, bon llenguatge, rasgos poetichs de primer ordre, arranques entussiasmadors ; –si hi busquém poesia, no hi ha dupte, n'hi trobarém y mòlta»).262 Un altre periòdic, *La Montaña de Montserrat*, en un comentari més breu i generalment positiu de l'obra i de la representació, destacava, en una línia semblant a la de l'altra revista, que l'«autor ha puesto allí toda su alma de poeta y de patriota».263

L'any 1868 Briz també va escriure la comèdia en un sol acte *Lo barret blanch*. És possible que s'arribés a estrenar, però no en tenim notícia (tampoc no surt a la llista d'obres estrenades que Yxart inclou en el seu estudi). Ens ho fa pensar el fet que Briz va enviar el manuscrit de l'obra a l'editor teatral Rafael Ribas, director de l'Arxiu Central Lírich-Dramátich, amb una carta afegida en què li demanava que es «prenga la pena de estamparla com es aviat millor», i sabem que a l'època la impressió d'un text teatral era quasi sempre posterior a la representació.²⁶⁴ Tanmateix, no ens consta tampoc que fos publicat (no l'hem localitzat en els catàlegs i repertoris bibliogràfics consultats), encara que l'autor ens proporciona un element de dubte ja que *Lo barret blanch* s'anunciava com a publicada en les contraportades dels seus llibres (encara l'any 1882 hi apareix a les *Endevinallas populars catalanas*).²⁶⁵ L'obra, de la qual per tant només en coneixem el manuscrit, que s'ha conservat, també fou escrita durant el període de vigència de l'ordre reial de gener de 1867 i l'observació del text autògraf ens permet de comprovar que originalment totes les acotacions eren escrites en castellà i aquesta també era la llengua amb què s'expressava un dels personatges (de nom Ramona). En enviar el

---

²⁶² La font de les cites és: Z. de V., «Teatres. Bach de Roda», *La Barretina*, núm. 13 (28-III-1868), p. 50

²⁶³ *La Montaña de Montserrat*, núm. 23 (18-III-1868), p. 4.

²⁶⁴ La carta amb el manuscrit és a la Biblioteca de Catalunya (Ms 1054/1). L'Arxiu Central Lírich-dramátich s'encarregava de cobrar els drets de les representacions i de vendre els exemplars impresos de les obres.

²⁶⁵ Al registre d'obres de la Llibreria Millà de Barcelona no hi ha fitxa de *Lo barret blanch*.

manuscrit a l'editor, però, la disposició reial ja deuria haver estat derogada i en la carta adjunta Briz demanava a Ribas que li recordés «al impresor que tot lo que en la comedia está en castellà té de compondres en catalá, mes que'sia del qu'ells bonament sápigán; jo al corretgir las provas ja l'arreglaré». L'examen del manuscrit ens mostra com Briz havia ratllat una bona part del text original castellà de l'obra i a sobre hi havia escrit la versió catalana. Les acotacions que s'hi mantenen encara escrites en aquella llengua deuen ser, per tant, les que havien de traduir directament els impressors.

Amb el drama històric *Miquel Rius, ó la ma de judas*, estrenat el 13 de març de 1870 al Teatre Odeon,²⁶⁶ Briz tornava a fer una obra d'exaltació patriòtica del passat en tractar el tema de la resistència dels catalans enfront de l'exèrcit de Felip V. La figura del personatge (històric?) de Miquel Rius, cap d'una partida del poble de Martorell que havia lluitat contra l'ocupació militar borbònica, en serà aquesta vegada el vehicle, en boca del qual, per exemple, Briz posa exclamacions del tipus «[...] Visca Catalunya!/Mori'l govern castellà». A diferència del protagonista de *Bach de Roda*, però, Miquel Rius té un paper secundari en la història, ja que no hi apareix fins al darrer tram i amagant la seva identitat darrera la figura d'un pagès. El recurs clàssic a un *deus ex machina* serveix al dramaturg per resoldre el conflicte d'acord amb la moralitat "correcta" i al gust de l'espectador (el triomf de la veritat sobre la mentida, la reconciliació dels amants, etc.), un desenllaç que té alhora una lectura patriòtica perquè també representa el triomf dels patriotes (Miquel Rius) sobre els col·laboradors amb l'ocupant (el personatge d'Ignasi, que havia denunciat Miquel a l'exèrcit). Francesc Miquel i Badia, a qui anava dedicat el drama juntament amb un altre amic de l'autor de cognom Rius, va reprovar el to de patriotisme anticastellà que destil·lava l'obra i la pressumpta intencionalitat política del teatre de Briz:

[...] El autor pone en boca de los personajes frases de odio contra otras comarcas de España y aunque con mucha habilidad parece querer significar que solo tienden á dar colorido histórico á su drama, á buena luz miradas descubren ser las del poeta y estar fundadas en quiméricos proyectos de nacionalidades imposibles. [...] Enhorabuena que el señor Briz pregone muy altamente la entereza y el valor cívico de nuestros abuelos [...] pero no pretenda divorciarnos de los que son ya hermanos y compatriotas nuestros

---

²⁶⁶ No tenim notícia de cap altra representació d'aquesta obra. Fou publicada el mes d'abril (*Miquel Rius, drama en tres actes, per Francesc. Pelay Briz. Estrenat ab gran aplauso en lo teatre del Odeon la nit del 13 de mars de 1870*, Barcelona: Estampa del Porvenir, 1870).

y que forman esta gloriosa unidad, varia en su aspecto no uniforme que constituye la monarquía española.²⁶⁷

La darrera obra d'aquesta primera etapa és la comèdia en tres actes *Las malas llengas*,²⁶⁸ estrenada el 21 de febrer de 1871 al teatre del Odeon, i ben rebuda pel públic segons una breu nota del *Diario de Barcelona* que també feia vots per a més representacions. L'acció de la comèdia està situada en un temps contemporani i en un marc urbà (que es podria identificar perfectament amb Barcelona) i té com a protagonista Remi, un jove autor de teatre, idealista, que debuta en l'escena amb la seva primera obra i que haurà d'enfrontar-se a la maldicència («las malas llengas») que envolta la professió. Si tenim present que aquest drama fou acabat d'escriure el desembre de 1866 (es fa constar en nota dins l'obra), és a dir, l'any en què l'escriptor també començava la seva singladura com a dramaturg, hom pot veure en el personatge de Remi un reflex de les primeres experiències de l'escriptor en el món del teatre, del qual ens mostra de forma prou realista la submissió dels autors als capricis dels actor i als gustos del públic (Remi s'hi resisteix i no ha introduït cap cop d'efecte en la seva primera obra a punt d'estrenar-se, tot i que se li adverteix que «Y ja veu, quan avuy dia/la gent grans efectes vol,/no tenirne ni un , ni un de sol/¿com vol qu'aplaudida sia?»)). Així, encara que el jove dramaturg de la ficció afirma que la mesura de l'èxit d'una peça teatral és sobretot que aquesta es publiqui, no tindrà inconvenient a suprimir uns versos de la seva primera obra per satisfer un dels actors i garantir-ne la bona acollida el dia de l'estrena. Briz, però, no farà d'aquest retrat de les forces “en conflicte” que intervenen en el teatre l'eix argumental de la comèdia, en té prou a apuntar-ho, i pensant en el públic opta per diluir aquest tema dins d'un esquema convencional de drama romàntic amb un conflicte provocat per un triangle sentimental i les intrigues d'un dels personatges.

---

²⁶⁷ F. MIQUEL Y BADIA, «Literatura dramática catalana. Teatro Romea: Los fadrins externs, por D. José Feliu y Codina.—Lo collaret de perlas, por don Serafin Pitarra.— Teatro del Odeon: Miquel Rius, ó la ma de Judas, por D. Francisco Pelayo Briz, *DdB*, 24-III-1870).

²⁶⁸ *Las malas llengas. Comedia en tres actes y en vers feta per Francesca Pelay Briz. Estrenada en lo teatre del Odeon, la nit de 27 de febrer de 1871*, Barcelona: Estampa de Salvador Manero, 1871.

5.3.2. La segona etapa

La Pinya d'Or és la peça amb què Briz va obrir la seva segona –i brevíssima– etapa com a autor dramàtic. Va publicar-se a les pàgines de *Lo Gay Saber* durant tot l'any 1878 (de gener a desembre) i el febrer de 1879 va sortir en volum.²⁶⁹ És un cas rar i únic dins la trajectòria teatral de l'autor. D'una banda, per la forma amb què va donar-la a conèixer, ja que no va seguir el circuit més habitual de les obres dramàtiques: primer la representació i després la publicació. De fet, és possible que Briz escrivís l'obra pensant sobretot en la revista, que aquell mes de gener de 1878 iniciava el primer any de publicació de la segona època i, per tant, calia omplir-la amb originals literaris. A més, un cop publicada, tampoc no ens consta que s'hagués representat; i d'altra banda, l'excepcionalitat de *La Pinya d'Or* també rau en el seu assumpte: l'acció transcorre en l'època històrica de la Mallorca d'abans de la reconquesta de Jaume I i ens explica una història de caire fantàstic amb una barreja força curiosa de personatges (el Rei d'Oros, el de Bastos, el de Copes i espases, un gegant, Llucifer, entre d'altres). L'obra du el subtítol de «comèdia màgica», precisament un gènere teatral que, en llengua castellana, tenia força èxit en l'època entre el públic. És aquest context, doncs, el que podria explicar versemblantment una obra singular com *La Pinya d'Or* dins la trajectòria del Briz dramaturg, i en darrer terme revela l'afany programàtic de l'autor per fer present la llengua catalana en tots els espais de la vida social i literària catalana.

L'obra més interessant d'aquesta segona etapa és sens dubte *La Fals*, escrita en col·laboració amb Frederic Soler.²⁷⁰ *La Fals, ó un cap de colla*, un drama de costums històric en tres actes, s'estrenà el 21 de desembre de 1878 al Teatre Romea amb un èxit important que portà l'empresa a mantenir l'obra en escena força setmanes. Després de l'estrena, el dia 24 *Lo Nunci* informava que era una obra molt notable plena de bellesa i de potència dramàtica («sembrada d'efectes brillants, d'efectes cautivadors, de rasgos còmichs ingeniosos y escenas dramáticas de bona lley») i li augurava grans èxits.²⁷¹ Per la seva banda, pocs dies després, el *Diario de Barcelona* es feia ressò de la bona marxa de les representacions i informava que l'empresa del teatre, com a prova d'agraïment i

---

²⁶⁹ *La Pinya d'Or*. Comèdia màgica en quatre actes y en vers, feta per Francesch Pelay Briz, Barcelona: Joan Roca y Bros, 1879.

²⁷⁰ *La Fals*. Drama en tres actes y en vers original de D. Francesch Pelay Briz y D. Frederich Soler, mestres en Gay Saber. Estrenat ab brillant èxit en lo Teatro Catalá, instalat en lo Teatro Romea, la nit del 21 de novembre de l'any 1878, Barcelona: Llibreria d'Eudalt Puig. L'obra era dedicada a Francesc Maspons i Labrós

²⁷¹ *Lo Nunci*, any II, núm. 62 (24-XI-1878), p. 4.

consideració havia decidit regalar «una pluma de plata a cada uno de sus autores».²⁷² La predicció que havia fet *Lo Nunci* després de l'estrena fou encertada i la redacció de la revista ho recordava amb satisfacció en una nota del 8 de desembre:

Lo drama dels senyors Briz y Pitarra [...] obté cada dia major y mes decidit exit. Las representacions que fins al present van donadas, han sigut pel teatro Romea altres tants plens de gom a gom. Los autors son cridats ab entussiasme al final de cada acte, junt ab los actors. [...] ja várem dir, que lo nou drama era d'aquells per sa bellísimas condicions, tothom lo ha d'anar á veurer, y vegin com se va cumplint.²⁷³

Quinze dies després de l'estrena, doncs, el drama seguia triomfant als escenaris del Romea. L'èxit del drama transcendí la ciutat de Barcelona i sabem que també es va representar en diverses localitats catalanes dues o tres vegades,²⁷⁴ i encara a primers de segle XX tenim notícia d'una reestrena organitzada per una entitat catalanista.²⁷⁵

La Fals representa el cim de la trajectòria de Briz com a home de teatre i probablement l'única obra amb que degué obtenir algun ingrés important (si bé aquest no era l'objectiu de la seva dedicació al teatre). La participació de Frederic Soler en la redacció del text, l'explotació de l'obra per una de les empreses teatrals més importants de l'època i una posada en escena al Romea amb actors de primer nivell (Lleó Fontova, Iscle Soler, Joaquim Garcia Parreño...) són sens dubte factors que no es poden perdre de vista per interpretar l'èxit de l'obra. D'altra banda, segurament també cal considerar com un dels factors que contribuïren al seu gran ressó entre el públic el sentit patriòtic del drama, l'acció del qual transcorre durant el regnat de Felip IV vint anys després de la Guerra dels Segadors. Hi són recordats els fets del Corpus de Sang (la mort del Comte de Santa Coloma a mans del segadors: «No ho va fe' una persona/ni duas, va ser la rabia/justificada d'un poble», explica un dels personatges) i altres episodis de la lluita dels catalans en la guerra contra les tropes del rei, fets que es contenen amb versos abrandats i que mostren una visió romàntico-patriòtica de la revolta pagesa de 1640: fou l'aixecament de tot un poble contra l'opressió de Castella, ve a dir-nos l'autor («[...] y quan d'ells el general/prop del nostre miradal/va mori, sorprés de nou,/vam dí, ab ira,

---

²⁷² *DdB* (28-XI-1878).

²⁷³ *Lo Nunci*, any II, núm. 64 (8-XII-1878), p. 4

²⁷⁴ Josep M. POBLET, *Frederic Soler. Serafi Pitarra*, Barcelona: Aedos, 1967, p. 251.

²⁷⁵ «L'Associació Democràtica Catalanista *Lo Renaixentista* está preparant la solemne vetllada en la que's posará en escena lo drama *La fals* de F.P. Briz y F.Soler», *Lo Pensament Catalá*, núm 41 (9-III-1902).

amenasants/cap á Ponent, las mans closas: –Comte-Duch, torna si gosas/á insulta'ls catalans»).

Sabem que la bona amistat que tenien Briz i Soler aquests anys (després que el primer hagués estat un dels grans detractors del teatre primerenc de Pitarra) fou el que motivà que escrivissin conjuntament *La Fals*.²⁷⁶ No tenim, però, informació sobre com va ser el procés de redacció de l'obra, tot i que és versemblant plantejar que la idea original fos de Briz per l'interès que ja havia demostrat en la seva primera etapa teatral per divulgar dramàticament episodis de la història de Catalunya amb una forta càrrega patriòtica, i per tant, l'autor del *Bach de Roda* podria haver estat també el responsable d'una primera versió que després hauria revisat i potser ampliat Frederic Soler. Josep Maria Poblet, sense donar-ne cap prova indiscutible, afirmava que l'argument en la seva part inicial podria ser obra de Briz, i pensem que no anava desencaminat ja que hi ha un element textual relacionat amb el folklore literari que porta clarament el segell d'aquest autor: la llegenda del Comte Arnau explicada per un dels personatges (acte primer, escena I).

La Fals va ser l'última obra de teatre que Briz va estrenar i publicar en vida, però no va ser el seu darrer projecte. Sabem que l'escriptor tenia la intenció de seguir fent obres per al teatre i segurament, poc després de *La Fals*, va posar-se a escriure l'obra titulada *L'Agulla* que comptà, mentre l'escrivia, amb els consells i les correccions que li proposava Frederic Soler.²⁷⁷ Briz, però, no va poder acabar-la, segurament pel deteriorament de la seva salut, i va demanar per carta a Soler que se'n fes càrrec amb alguns suggeriments dels elements dramàtics que es podien completar i/o potenciar i oferint-li que «[t]indrè todas las sentadas que V. vulga per aclarir la acció, si [?] jo no he sabut explicarla clara», però deixantli ben clar que «escriure no puch de cap manera».²⁷⁸ Soler va complir la seva promesa i acabà el drama, que fou estrenat l'any 1891. En publicar el text l'any següent, va voler que el seu amic hi figurés com a únic

---

²⁷⁶ «Lo qui suscriu aquestas lletras, debía al insigne poeta En Francesch Pelay Briz la altíssima honra de que'l distingís ab una amistat tan verdadera, que quasi bẽ podria confondres ab estimació de germá. Aquesta amistat va portarnos á escriure junts la obra dramática, original, titulada «La Fals ó lo cap de colla» (Frederich SOLER, «Aclaració deguda», dins *L'Agulla, drama en tres actes y en vers. Obra pòstuma, original del malaguanyat y eminent poeta Mestre en Gay Saber Don Francesch Pelay Briz*, Barcelona: Estampa «La Catalana» de Jaume Puigventós, 1892, p. [v].

²⁷⁷ *Ibid.*

²⁷⁸ Carta de F.P. Briz a F. Soler, sense data (Epistolari de Frederic Soler: Pitarra. Vol I A-CH/Fons Sedó. AIT).

autor ja que considerava que «la creació fou tota entera d'en Briz, y que, com, de bona fé, crech que mos versos la han més aviat espatllada, si se'ls compara ab los hermosos y robustos ab que l'hauria avalorada lo eximi poeta, m'imposa ma conciencia la rectitut de considerar quasi com re mon treball, y donar tota la preferencia del concepte al insigne escriptor que tant han de plorar las lletres catalanas».²⁷⁹

També avala la idea que Briz no va deixar d'escriure teatre ni de projectar altres obres dramàtiques després de l'estrena de *La Fals* la publicació en revistes de petits quadres: el desembre de 1879 *La Renaixensa* va inserir «La mort de Pompeyo», una brevíssima peça dramàtica premiada ab un accèssit al certamen del Col·legi Mercantil.²⁸⁰ En publicar-se, no hi apareixia el nom de l'autor ja que l'obra es va presentar de forma anònima a concurs, amb tot, uns mesos abans la mateixa revista havia informat que era de Briz.²⁸¹ D'altra banda, a *La Il·lustració Catalana* van aparèixer dos altres quadrets dramàtics de Briz (en cap d'ells es fa constar la data de redacció). El primer, publicat l'octubre de 1884, encara en vida de l'autor doncs, es titulava «Dins d'una tomba (Lo dia dels morts)»; el segon, en canvi, es va publicar pòstumament amb el títol de *La doctora ó endevinayre*, i anava acompanyat per una nota al peu on llegim que «[l]autor tenia'l propòsit de convertirlo en drama, si l'hagués fet, hauria dut per títol "La Coqueta"».²⁸²

---

²⁷⁹ SOLER, «Aclaració deguda», p.VI. Briz va deixar a Soler una altra obra per completar titulada «Lo Compte Floris». Aquesta s'anunciava que era en preparació a la contraportada de *L'Agulla*, però no ens consta que arribés a publicar-se. «Lo Compte Floris» era un projecte antic de Briz: es feia constar com una de les obres que havia d'integrar el volum *Las comedias* que s'anunciava «en preparació» a la contraportada de *Flors y Violas* el 1870.

²⁸⁰ Briz ja havia presentat aquest quadret dramàtic als Jocs Florals de 1877. Per data de redacció, i sobretot per les similituds en el contingut (el retrat d'un home rellevant del món clàssic romà, superior en virtut a la resta però que no podrà escapar a un destí tràgic; la imatge d'una Roma corrupta i decadent) i en la forma (escena única de curta durada i amb pocs personatges; ús del vers decasíl·lab) és versemblant veure en «La mort de Pompeyo» el ressò directe de les tragèdies de tema clàssic de Víctor Balaguer. Briz, però, va introduir-hi una petita variant en el plantejament argumental: l'heroi, Pompeu Magne, no és un personatge de l'acció dramàtica (l'escena comença just en el moment que es crema el seu cos després de ser assassinat), sinó que la seva figura es fa present per mitjà del diàleg entre Philipus i Marci, els dos personatges que l'autor posa en escena [per a les característiques de les tragèdies balaguerianes vegeu Pere FARRÉS, «Una lectura de les tragèdies de Víctor Balaguer», *Els Marges*, 59 (desembre de 1997), p. 5-22].

²⁸¹ «Novas», *LR*, any IX, vol. II, núm. 6 (30-IX-1879), p. 304.

²⁸² F.P. BRIZ, «La doctora ó endevinayre», *LIC*, any XIII, núm. 296 (15-XI-1892), p. 322-326.

5.4. LA LITERATURA PER A INFANTS

Francesc Pelai Briz va ser el primer escriptor català del segle XIX a escriure literatura infantil en llengua catalana quan l'any 1865 va publicar *Lo Llibre dels àngels*. Sis anys més tard, va donar a conèixer *Lo Llibre dels noys*, la segona i també darrera aportació que féu al gènere.²⁸³ Ambdós llibres, petites ficcions que contenien ensenyaments morals i religiosos, s'inscrivien de ple dins la tradició de literatura infantil didàctico-moralitzant ben viva aleshores però completament dominada per la llengua castellana (aquest tipus de literatura es difonia principalment a les escoles, un àmbit en què només existia la llengua oficial de l'Estat). En aquest context, doncs, la presència de Briz en la literatura infantil fent servir el català s'ha d'entendre, sense més matisos, com un acte de militància patriòtica per fer arribar la literatura catalana a tots els racons de la societat. Es tractava, és clar, de proporcionar als infants continguts per a una correcta formació moral (catòlica), però fomentant alhora en aquest sector de la població l'estima per la pròpia llengua i en darrer terme per Catalunya. Tot i el sentiment catalanista que animava Briz en aquesta empresa, segurament per imposició editorial i perquè era un material literari que tenia com a destí preferent les escoles, l'autor no va publicar els seus llibres per a infants només en llengua catalana sinó que també hi va afegir una traducció literal en prosa castellana.

Francesc Pelai Briz deuria escriure *Lo Llibre dels àngels* entre finals de 1864 i els primeríssims mesos de l'any 1865. Una dedicatòria de l'autor als infants que encapçala el llibre amb un peu de data de maig de 1865, ens fa pensar que la cronologia de redacció aproximada hauria pogut ser aquesta que proposem. Sobre l'edició, el tiratge i la difusió de l'obra i també sobre les reaccions de sorpresa i escepticisme que en succità la redacció, Briz en parlava així en el pròleg al seu segon llibre de narrativa infantil:

L'edició fou nombrosa, de cap altre llibre català se n'han fet tants exemplars. M'havian dit alguns al saber que l'estava escrivint:

-Fas un llibre català per las criaturas? Que poch n'has de vendre. Res, res, fesho y tu mateix te convenceràs de que en no gastant la llenga de Castella, lo que es llibres d'aquests tenen molt poca sortida.

Han passat sis anys. Lo temps se es encarregat de que jo avuy puga donar resposta als que'm deyan aytais paraulas:

-No quedan ja llibres dels àngels per vendre. Lo editor que'n tè la propietat, ja fa mes d'un any que n'ha fet la segona edició. A las criaturas també 'ls agrada la llenga

---

²⁸³ Briz projectava seguint escrivint literatura per a infants. Ho insinuava en el pròleg de *Lo llibre de los noys*, però condicionant-ho a una bona acollida d'aquest segon llibre.

catalana. Per tot arréu s'es escampat; y jo se mes de deu y dotze pobles de l'alta montanya hon es anat lo meu pobre llibre [...].²⁸⁴

El balanç ben positiu que ofereix Briz sobre la difusió que va tenir el seu llibre, podem contrastar-lo amb el punt de vista de l'editor A. J. Bastinos, que ve a matisar una mica el de l'escriptor.²⁸⁵ Bastinos, que el 1890 va publicar una edició pòstuma del llibre (n'era el propietari dels drets de publicació, que l'any 1867 havia comprat –afirma en la introducció de la seva edició– al primer editor juntament amb els exemplars que encara li quedaven), explicava que «á pesar del mérit del llibre, est no obtingué la venta que mereixia» i la causa que adduïa no era altra que el reduït mercat de les obres catalanes. Per això, tot i «haverse venut la edició primera, be que ab prou calma», no es va decidir a fer-ne una segona. Si ho feia ara, el 1890, era per homenatjar la memòria de «l'apòstol infatigable del renaixement de la lliteratura [sic] catalana».

Lo Llibre dels Àngels és una petita ficció escrita en vers en què Briz se serveix del recurs narratiu del somni –freqüent en la literatura infantil– per a introduir el contingut doctrinal. La situació de partida és una «nina hermosa» que dorm dolçament en un paratge natural harmònic i bell; abans de narrar el somni del personatge, l'autor es dirigeix als infants demanant-los que no oblidin el que s'hi explicarà perquè «[...] pot ser guia,/qu'us ensenye á esser bons. Si cada dia/ hi pensau y feu vot de no oblidarlo,–/no dupteu pas, ¡oh no! de que en la gloria/un lloch se'us guardarà, y ab alegria–/lo mon ne deixareu quan hora'n sia».²⁸⁶ En el somni de la «nina», doncs, van apareixent diversos àngels (per aquest ordre: el de la virtut, el de l'amor a Déu, el de la veritat, el de l'amor al proïsme, el de la modèstia, el de l'amor als pares, el de la caritat i, finalment, el del penediment) cadascun dels quals, d'acord amb la idea que representa, donarà un seguit de bons consells a la nena (és a dir, als infants).

Lo Llibre dels noys, un recull de rondalles i contes molt breus en vers, va publicar-se el mes d'octubre de 1871, però pel cap baix Briz ja deuria fer quasi dos anys que hi treballava (l'obra s'anunciava amb el títol *Lo llibre dels quentos* a la contraportada de *Flors y violas* en l'apartat d'obres en preparació –recordem que el

---

²⁸⁴ [Pròleg], *Lo Llibre dels noys*, p. [7-8]. Podria ser cert que *El Llibre dels àngels* hagués tingut una segona edició l'any 1868; no l'hem vista, però en dóna referència Palau i Dulcet (*Manual del Librero Hispanoamericano*, p. 427)

²⁸⁵ Cf. Antoni J. BASTINOS, «Explicació», *Lo Llibre dels àngels escrit en vers catalá ab diferents métros per Francesch Pelay Briz*, Barcelona: Llibreteria de Antoni J. Bastinos, editor, 1890, p. [5]-7. Les cites que donem totes pertanyen a aquest text.

²⁸⁶ *Ibid.* p. 14.

recull poètic va sortir a primers de 1870). En publicar-se, des la revista *La Renaxensa* s'elogiava l'apostolat catalanista que feia Briz amb aquest llibre en propagar l'ús literari de la llengua catalana entre els infants i instava els directors de les escoles a fer també un acte de catalanisme adoptant com a matèria de lectura llibres en català com el de Briz (el cronista lamentava que la llengua nadiu dels escolars catalans estigués «desterrada avuy de tots los col·legis que tant malament se dihuen de to»²⁸⁷). La singularitat de *Lo Llibre dels noys* respecte de *Lo Llibre dels àngels* és que Briz també pretenia inculcar doctrina catalanista als infants, i ho feia de forma explícita en la dedicatòria de fort contingut patriòtic que va incloure al principi del llibre, un text que fora dels cercles més catalanistes potser no va agradar gaire per algun passatge que també promovia un sentiment de rebuig cap a Espanya o, més exactament, cap a Castella.²⁸⁸ Heus-ne-aci un fragment:

Tendres noys pèls qui de grat
avuy escrich estas ratllas,
estimeu á Catalunya
y la llenga catalana.
[...]
Deixéuvos d'altres reconcs
hont llenga forana 's parla;
hont no's parla catalá,
lo catalá no hi té patria.
[...]
Estimeu á Catalunya
Noys pels qui escrich estas ratllas
y no'us avergonyiu may
de la nostra hermosa patria,
qu'ella es estat poderosa,
qu'ella es respectada encara²⁸⁹
[...]

La majoria de narracions de *Lo llibre de los noys* són originals de Briz –inspirades en els models populars (*La rosa y la savoneta*, *La rosa y lo rossinyol*) i entre les quals n'hi ha força de tema religiós (*Lo Sant Crist*, *Cansó de Nadal...*)–, però també en trobem

---

²⁸⁷ «Novas», *LR*, any I, núm. 17 (1-X-1871), p. 222.

²⁸⁸ És curiós el que es podia llegir en una nota al *Diario de Barcelona* en què, ignorant la dedicatòria de l'autor i especialment els versos que hem citat, valorava positivament que el llibre donés una traducció castellana del text perquè així l'autor aconseguia «que su libreto pueda ser leído por todos los muchachos de corta edad, sea cual fuere la provincia de Espanya en donde hayan nacido» [*DdB*, (23-X-1871)]

²⁸⁹ *Lo Llibre dels noys*, p. [5-6].

alguna directament popular (*Lo plat de fusta*²⁹⁰). D'altra banda, hi ha alguns textos que difícilment poden qualificar-se de narracions perquè tot just presenten una situació sense argument (Teresa Rovira parla de «petits quadres»²⁹¹). La modèstia, l'estima per la feina, la pietat, la fe, el respecte per la gent gran, entre d'altres, són alguns dels valors i normes de comportament que transmeten les breus narracions que integren el llibre.

---

²⁹⁰ Teresa ROVIRA, «La literatura infantil i juvenil», dins Martí de RIQUER; Antoni COMAS; Joaquim MOLAS, *Història de la Literatura Catalana*, vol. 11, Barcelona: Ariel, 1988, p. 425.

²⁹¹ *Ibid.*

CAPÍTOL 6

LA POESIA DELS ANYS SETANTA

6.1. BRIZ ALS JOCS FLORALS DURANTS ELS ANYS SETANTA. PARTICIPACIÓ EN D'ALTRES CERTÀMENS.

L'obtenció del títol de mestre el 1869 no va representar el final de la carrera poètica de Francesc Pelai Briz als Jocs Florals perquè durant quasi tota la dècada dels setanta hi va seguir participant i guanyant-hi premis. Aquesta continuïtat en els Jocs suposava anar en contra de la norma no escrita que portava els poetes a no tornar a presentar-s'hi després d'haver guanyat el mestratge en Gai Saber per donar pas als joves que començaven. Briz, doncs, va desafiar la tradició. Per dues raons: l'una creiem que és de caire personal, guanyar l'única Flor que encara no tenia, l'Englantina. No tenim cap prova que permeti demostrar de forma segura aquesta motivació, però si examinem les poesies enviades –hi predominen les balades i els romanços històrics– i alhora ens adonem de la insistència amb què va presentar unes mateixes composicions diversos anys –sense sort–, s'endevina que perseguia amb afany la consecució d'aquest premi que li faltava; i l'altra raó és de caire programàtic: té a veure amb la idea que tenia Briz del fet d'estar en possessió del títol de mestre i que sobretot va defensar des de les pàgines de *Lo Gay Saber* durant la segona època. En diversos textos –d'ell o d'algun dels seus col·laboradors pròxims (A. Careta)– reivindica el dret del mestre a poder seguir participant en els Jocs perquè ja havien demostrat la seva vàlua, i precisament per haver-la acreditat, Briz creia que la condició de mestre duia aparellada un imperatiu patriòtic: els mestres no havien de desentendre's dels Jocs per tal de garantir-ne el prestigi. No era un plantejament nou, ja que el podem documentar anys abans en una carta enviada a Josep Lluís Pons i Gallarza dels primers mesos de l'any 1874 en què defensava aquesta exigència “moral” dels mestres envers els Jocs:

Ara acabaré pregantli que vinga á rompre llansas en lo nostre certamen; cal no deixar-lo del tot á la má dels joves: be es veritat que tot lo que fa olor de Mestre va al sach pero que dimoni, un cop los va estafar Mestre Jan,²⁹² ab molta mes esperansa podria

---

²⁹² Sic, sense subratllar en la carta.

provarho l'autor de *La llar*. Si'ls vells ho deixen corre, 'm fan por los Jochs, que cada any van tornantse mes magres y poch assahonats.

Aquesta idea que la participació dels mestres en la festa literària era necessària per a assegurar-ne la qualitat serà una de les obsessions permanents de Briz al llarg dels anys setanta i també els vuitanta (creiem, però, que ja venia d'abans: hi ha persones molt properes al poeta defensant el mateix plantejament a finals dels seixanta²⁹³), sobretot a mesura que es vagi aguditzant en ell la percepció que els Jocs havien entrat en una fase de decadència literària (vegeu tractada amb més amplitud aquesta qüestió en l'estudi de la revista *Lo Gay Saber*).

Les dades generals de la presència de Briz als Jocs en aquesta segona etapa són les següents: hem pogut documentar un total 29 composicions segures, algunes de les quals hi foren enviades diversos anys i, en algun cas, amb títols diferents. El balança d'aquesta participació fou el següent: cinc poesies premiades (una Flor natural, dos primers accèssits, un segon accèssit); tres mencions i la resta sense premi. Aquestes darreres se li poden atribuir –tal com passa amb les no premiades de la primera etapa– perquè, poc o molt temps després d'haver estat enviades als Jocs, van ser publicades amb la seva signatura en revistes o van aparèixer dins d'algun dels seus volums de poesia. A banda d'aquest corpus de 29 composicions, en aquesta segona etapa també hi ha poesies no premiades de les qual no hem pogut identificar l'autoria però que presenten algun indici que permet relacionar-les amb l'escriptor (el contingut, trets d'estil i versificació...); és probable, doncs, que el nombre real de poesies enviades pogués ser una mica més alt.

La trajectòria de Briz als Jocs en aquesta segona etapa comença el 1870 i acaba el 1877 (només va deixar de participar-hi el 1875, quan presidí el consistori). Sense solució de continuïtat, doncs, l'any després d'haver guanyat el títol de mestre Briz ja va enviar quatre poesies a la festa, dues de les quals van obtenir premi: la primera, «Dalmau Cruilles», un romanç històric inspirat en un dels episodis de la *Crònica del rei*

---

²⁹³ Francesc Maspons, en una carta a Pons i Gallarza que ja hem esmentat (v. nota 153), sense data però segurament del mes de maig de 1868 (li parla dels Jocs d'aquell any), "renya" el mallorquí perquè no envia res a la festa: «[...] Aún que quizás no estaria del todo con V. en lo del retraimiento temporal de los Maestros, siento que este año, según se dice, hayan quedado postergados algunos de ellos; no se lo que habrá en ello de cierto, pero es el caso que á los poetas invitados pudimos enseñarles unicamente un conjunto de poetas, jóvenes, ya que todos los premiados (excepción hecha de Blanch, Gebhardt y Briz, algo jóvenes también) puede decirse que comiensen la carrera.. Esto por una parte pudo producirles buen efecto pero no se si pudiera hacerles creer tambien que eran los Juegos florales, cosa sola de niños».

Pere el Cerimoniós i amb el qual va guanyar el primer accèssit a la «Rosa d'or oferta per los poetes valencians»;²⁹⁴ i «Lo penó de la terra», una poesia patriòtica que va obtenir el segon accèssit a la «Joya de Tarragona». Les poesies no premiades duïen per títol «A ma terra» i «La reyna del cor meu» (aquesta darrera una imitació de les cançons populars «per cantarse ab la tonada de la filla del marxant»). L'any següent, el 1871, Briz hi va enviar quatre poesies i hi va guanyar la Flor natural, amb «La cansó de mestre Jan», i una menció a l'Englantina, amb «Cap de rey», un extens romanç històric amb Jaume I com a protagonista.²⁹⁵ Les altres dues poesies, sense premi, eren també dos romanços, un de les quals, «Los amors d'en Jaume», fou remarcat pel consistori.

Se'ns dubte «La cansó de mestre Jan» fou el gran èxit de Briz en aquesta segona etapa als Jocs (i després de l'obtenció del títol de mestre és segurament el fet més important de tota la seva trajectòria en el certamen), no només perquè obtingué un primer premi sinó sobretot per la qualitat literària d'una poesia que s'inspira en els models del cançoner tradicional, i també per la recepció positiva que va tenir en els medis literaris de l'època i la difusió posterior que ha arribat fins als nostres dies. El judici del consistori sobre la poesia deia el següent: «Concisa, enérgica, interessant y ben menada fins al acabament LA CANSÓ DE MESTRE JAN, –Una cansoneta nova, be la sentireu cantar, (corranda),– que tots aplaudirèm, es un veritable y perfet model de poesia popular. Per ço lo Consistori li adjudicà lo premi encara que no correpongués tant directament al tema d'Amor».²⁹⁶ Com que no es diu el contrari, cal pensar que hi hagué unanimitat entre els membres del consistori (presidit aquell any per E. Reynals i Rabassa i amb Joan Montserrat com a secretari) a premiar el poema de Briz, el qual, fet poc habitual, fou present a la festa i delegà en Josep Roca i Roca la lectura de la poesia que, segons una crònica periodística de la festa al *Diario de Barcelona*, «gustó mucho y fué muy aplaudida».²⁹⁷ No cal dir que el fet que un mestre en gai saber hagués tornat a guanyar un premi als Jocs no va passar per alt en la premsa literària de l'època. *La*

---

²⁹⁴ El judici del consistori li retreia que «l'història no se sab que senyale ab lo segell de materialista al rey En Pere com ho fa l'autor» («Memoria del senyor secretari del Consistori», *Jochs Florals de Barcelona. 1870*, Barcelona: Estampa y Libreria religiosa y científica, 1870).

²⁹⁵ D'aquest mateix any es conserva a l'arxiu de composicions no premiades un romanç que du per títol «Lo renet d'en Jaume'l gran». No és possible d'atribuir-lo a Briz, però cal fer notar que la lletra del manuscrit és idèntica a la de «Cap de rey».

²⁹⁶ «Memoria del Senyor Secretari del Consistori», *Jochs florals de Barcelona. 1871*, Barcelona: Estampa Catalana, 1871, p. 45.

²⁹⁷ *DdB*, (8-V-1871). Roca i Roca també fou l'encarregat de llegir la poesia a la vetllada que uns dies després de la festa *La Jove Catalunya* oferí als poetes premiats.

Revista Balear, per exemple, en destacava l'excelsitud del fet: «Una innovación, por lo que á Juegos florales se refiere, ocurrió en el concurso pasado. Los Mestres en Gay Saber, despues de haberles conferido este título el Consistorio, se habían retraido constantemente de presentar composiciones aspirando á más premios; mientras que en este último año, obtuvo el de la Flor natural el Mestre D. Francisco Pelayo Briz [...]».²⁹⁸ Per la seva banda, Joan Sardà en la ressenya de l'acte des de les pàgines de *La Renaxensa*, lluny de veure-ho com un fet estrany i censurable, veia en la poesia de Briz una confirmació positiva del títol de mestre a què s'havia fet mereixedor dos anys abans el poeta.²⁹⁹ És probable que la qualitat de la poesia inhibís, almenys públicament, els crítics amb el fet que un mestre hagués guanyat altra vegada un primer premi.³⁰⁰ Tots els comentaris publicats que coneixem sobre la poesia després que aquesta sortís dins el volum dels Jocs de 1871, són positius: Francesc Miquel i Badia, per exemple, feia referència a su «irresistible encanto» per «los vigorosos pensamientos y gráfica narración»³⁰¹; i Josep Roca i Roca, per la seva banda, destacava la ben aconseguida forma popular del poema com allò que el feia admirable i la capacitat de Briz «d'assimilarse lo bò y arreconar lo dolent del género que ha volgut imitar».³⁰²

La difusió de la poesia fou important i s'acabà convertint en l'època en una de les poesies més conegudes de l'autor. Ell mateix fou el primer a treballar perquè fos així: després de la publicació de la composició en el volum dels Jocs, va inserir-la dins el seu *Lo Llibre del cor meu*, que va sortir a primers de 1874; cap a finals d'any, Briz va publicar-la solta amb una harmonització del compositor Modest Vidal (l'any 1882 sabem que l'edició s'havia acabat³⁰³) i, encara, el 1881 va recollir-la en el volum *Primaveras*. D'altra banda, també formà part del volum *Libro de poesías provinciales*

²⁹⁸ «Noticias literarias», *Revista Balear*, año I, núm. 8 (1-V-1872), p. 128

²⁹⁹ Joan Sardà, «Jochs Florals de 1871», *LR*, any I, núm. 8 (15-V-1871), p. 105.

³⁰⁰ A l'arxiu de composicions no premiades dels Jocs Florals de 1872 hem trobat un poema, amb el número 245 i titulat «La criatura floral», que critica amb una petita sàtira la concessió del premi a Briz.

³⁰¹ MIQUEL Y BADÍA, «Literatura catalana. I. Jochs florals de Barcelona en 1871 y 1872.—II. *Las orfanas de mare*, de don José de Argullol: *Lo coronel d'Anjou*, de don Francisco Pelayo Briz.—III. *Parlament de gracies en 1872*, por don Vicente W. Querol».

³⁰² J. ROCA Y ROCA, «Bibliografía. Jochs Florals de Barcelona de 1871. II. La cansó de mestre Jan.—La rondalla dels tres hostes.—Suspirs», *LR*, any II, núm. 10 (15-VI-1872), p. 121. Des de Mallorca. Gabriel Maura en carta a Marià Aguiló es queixà del tracte de favor que Roca i Roca havia donat a la poesia de Briz enfront d'una composició mallorquina: «[...] Lo desbocat apologista del Pam! pam! Pam! pam! ha posat l'ardit ferrer quatre idems mes alt de lo que li toca y la rondalla de nostre amich Ferrá, altres quatre pams mes abax de lo que en justa crítica deu haver estat» (Carta de Gabriel Maura a Marià Aguiló del 9 de juliol de 1872. Arxiu Marià Aguiló: Biblioteca de Catalunya).

³⁰³ S'hi fa constar en la llista d'obres publicades de l'autor que apareix a la contraportada d'*Endevinallas Populars Catalanas* (1882).

ofrecido a S.M. Rey Don Alfonso XII que l'ajuntament de Barcelona va regalar al monarca amb motiu de la visita d'aquest a Barcelona. La notícia que donà el *Diario de Barcelona* d'aquest volum destacava que estava compost per «[...] lo mas grande que la poesía materna ha producido en el renacimiento contemporáneo del idioma catalan. [...] quinze poesías cada una de las cuales puede presentarse como modelo en su género».³⁰⁴ Per altra banda, Francesc Matheu va incloure-la en el volum de l'any 1881 amb què obsequiava les noies que assistien a la festa dels Jocs, *Versos á las noyas catalanas*, que contenia una poesia de cada un dels catorze poetes que fins aquella data havien obtingut el títol de mestre. El mateix Matheu també va recollir-la el 1888 en una altra de les antologies poètiques que s'encarregava de preparar (el *Llibre de la Renaixensa*). Pocs mesos abans de morir, el maig de 1889, la *Revista de Sabadell* va publicar-la dins el tercer volum de la seva biblioteca titulada *La Musa Catalana* (recollia les poesies que s'havien anat publicant dins la revista). Mort Briz, la poesia també fou present en els actes d'homenatge que se li reteren: així, en el petit recordatori que se li féu al començament dels Jocs de 1890 es va llegir el poema; aquest mateix any, en la sessió necrològica que li dedicà la Lliga de Catalunya, també se'n féu una lectura i Joaquim Riera i Bertran, encarregat de fer la semblança biogràfica i literària del poeta, en féu un gran elogi i donà a entendre que «[a] la *Cansó de Mestre Jan* creyem fundadament que's deu la concepció d'un drama molt popular degut al més popular de nostres autors dramàtics».³⁰⁵ Entrat ja el segle XX, Artur Masriera des de *La Vanguardia* tractava «La cansó de mestre Jan» (juntament amb dues poesies més d'autor: «Lo foner» i «Desconhort») de veritable obra mestra que aguantaria el pas del temps i afirmava que havia estat traduïda a diverses llengües.³⁰⁶

L'obtenció de la Flor natural no féu desistir Briz de seguir participant als Jocs. Així, el 1872 hi tornà a “tirar” amb quatre poesies però no obtingué cap premi (totes quatre

³⁰⁴ *DdB*, 21-IV-1877.

³⁰⁵ «Memoria Biogràfic-Crítica llegida per D. Joaquim Riera y Bertran», p. 16. És evident que fa referència Frederic Soler i al seu drama *Lo ferrer de tall*.

³⁰⁶ MASRIERA, «Triunfantes y olvidados», II. Efectivament, és una de les poques poesies de Briz que ha aguantat el pas del temps: Martí de Riquer la va incloure en l'antologia de poetes catalans que va preparar per als Quaderns Literaris l'any 1936; Octavi Saltor també la reproduí, si bé fragmentàriament, a la seva *Antologia de la poesia de la Renaixença* (estava estructurada per anys i la poesia de Briz és la que va seleccionar per representar l'any 1871). Posteriorment ha estat inclosa a Joaquim MOLAS, *Poesia catalana romàntica*, Barcelona: Edicions 62, 1965, p. 110-114 i també a *Antologia general de la poesia catalana*, per J.M. Castellet i J. Molas, Barcelona: Edicions 62, i «la Caixa», 1979 (Les millors obres de la literatura catalana, 23), p. 161-165.

imitaven els models de la poesia tradicional). El 1873 va guanyar el 2n accèssit a l'Englantina amb la composició titulada «Los tres romansets de la presa de Roma», que no va presentar amb el seu nom sinó amb el pseudònim Joan Nebot i Casas, sense que el dia de la festa es pogués saber que darrera d'aquest nom hi havia Briz (les ressenyes que hem llegit de la festa no donen a entendre que el tal Nebot i Casas fos Briz).³⁰⁷ A més d'aquesta poesia premiada, n'hi va enviar quatre mes, de les quals n'hi havia dues que no era la primera vegada que les hi presentava: el romanç «Los amors d'en Jaume» (Briz hi feia constar a sota del títol i entre parèntesis el següent: «[t]irant no mes qu'á accèssit y encare si s'ho val») i la balada «Lo timbaler», presentada ja l'any anterior. El 1874 la seva participació fou mínima –una sola poesia: «La batussa»–, probablement pel fet que el Consistori d'aquell any era dominat pel sector partidari dels plurals femenins en “es i no confiava, per tant, a obtenir-hi cap reconeixement. Després d'un any d'absència, el 1876 tornà als Jocs amb una participació molt alta –nou poesies– i un resultat força positiu –dos accèssits– però que degué decebre el poeta, que ben segur aspirava a guanyar l'Englantina perquè la majoria de poesies presentades eren romanços històrics i balades. Amb el poemeta èpic i patriòtic «Lo foner» (ficcio sobre un fet històric: un foner del rei Pere I en venjarà la mort en la persona de Simó de Montfort durant el setge de Tolosa de l'any 1218 llançant-li una pedra tacada amb la sang del rei català), va guanyar el primer accèssit a l'Englantina («[...] notable per son color d'època y per lo ben imaginat del argument, per mes que algunas duresas de versificació y de llenguatge aminoren son mérit», llegim en el judici del Consistori³⁰⁸); i amb el

---

³⁰⁷ Segurament va veure's obligat a utilitzar un pseudònim per “despistar” el Consistori (copat per Aguiló i els seus partidaris). Briz, doncs, sembla que després de guanyar la Flor Natural el 1871 va decidir d'amagar la seva identitat als jurats (veurem que el 1876 ho tornarà a fer), un recurs que, curiosament, segons Pere Nanot Renart, Briz havia censurat anys abans: «[...] Si tinguéssim l'honor de conèixer als autors d'ests dos romans», escrivia Nanot, «los recordariam lo que ab tan acert digué en Francesch Pelay Briz al judicar una de les poesies premiades en los Jochs Florals de 1868: l'us dels anònims y dels pseudònims no l'hi fa cap be á la literatura catalana» [Pere NANOT RENART, «Bibliografia. Asociación Literaria de Gerona: Certamen de 1872», *LR*, any III, núm. 17 (10-VIII-1873), p. 203]. L'escrit de Nanot és de pocs mesos després dels Jocs i que Briz, per tant, hagués guanyat un accèssit amb pseudònim. Si l'articulista, doncs, el podia posar aleshores com a autoritat per criticar l'ús de noms falsos és perquè ningú en aquell moment identificava encara el “Joan Nebot i Casas” amb Briz (desconeixem quan i en quines circumstàncies va descobrir-se).

³⁰⁸ «Memoria del Senyor Secretari del Consistori», *Jochs Florals de Barcelona 1876*, Barcelona: Estampa de la Renaixensa, 1876, p. 71. Certament, «Lo Foner» és una narració èpica en vers d'una qualitat remarcable amb un bon equilibri entre l'interès dramàtic de la història i la capacitat de narrar-la amb força fluïdesa (les «duresas de versificació» creiem que hi són en molta menor proporció que en la majoria de romanços històrics de Briz). Francesc Matheu va seleccionar aquesta poesia per a *El llibre d'or de la moderna poesia catalana* (1878), i Joan Sardà, que la considerava «entre las mejores del Sr.

romanç «Lo flaviolayre», el primer accèssit al “Premi al millor romanç sobre costums populars de Catalunya” que oferia la Diputació de Girona. Ambdós poemes foren presentats també amb pseudònim: el triat en aquesta ocasió fou Pere Ramon Vidal (cal pensar, doncs, que totes les altres poesies que hi envià duien aquesta nom). En els Jocs d’aquest any també va obtenir dues mencions: una a l’Englantina, per la «La brega» (era exactament la mateixa que havia presentat el 1874 amb el nom de «La batussa»), i l’altra a la Flor natural, per la composició «Roma». El 1877 va enviar-hi set poesies però cap no va obtenir premi. Una d’aquestes era un romanç històric («Lo net de’n Ferran»), la qual cosa ens confirma que seguia buscant la Flor que li faltava. D’altra banda, per tercera vegada tornà a enviar la poesia «La brega» (ara amb el títol «La lluyta»). Després dels Jocs Florals d’aquest any ja no tenim documentada cap més participació de Briz al certamen. Per tant, mentre no puguem demostrar el contrari (hi ha alguna composició de primers dels vuitanta que hipotèticament se li podria atribuir: per exemple, el romanç històric «La comptesa Aurembiaix (1228)»), cal concloure que la trajectòria poètica coneguda de Francesc Pelai Briz als Jocs va acabar l’any 1877.

Tal com ja havia fet durant la segona meitat dels seixanta, Briz també va seguir participant durant la dècada dels setanta en d’altres certàmens literaris d’arreu del domini lingüístic. Així, sabem que el setembre de 1871 va presentar-se amb la poesia «Himne» al certamen convocat per La Jove Catalunya destinat a premiar una composició poètica que pogués servir de lletra a l’himne de la societat, però el premi, tal com informava *La Renaxensa* a finals del mes d’octubre, no s’adjudicà. D’aquest mateix any és la participació al certamen de la ciutat de València organitzat per la societat «Los Amichs del Pais» i celebrat el mes de novembre, en el qual va guanyar el «Brot de taronjer» amb el romanç històric «Lo barber de Valencia». La següent participació que tenim documentada és de l’any 1873: Briz va enviar un poesia a la primera edició d’un certamen que se celebrava a Sant Gervasi amb motiu de les festes d’aquella vila, i en el qual va guanyar el premi de poesia festiva amb la composició «Ma pipa y los jochs florals», un gènere que el poeta fins aleshores no havia conreat mai (i de fet, pensem que aquesta fou l’única vegada que ho féu). Briz no hi va participar endut per cap interès personal o per afició al gènere de la poesia humorística, sinó només per

---

Briz», també va triar-la per il·lustrar una breu presentació del Briz poeta en la secció «Poesia Catalana» que escrivia a *La España Regional* (sortí al volum V., any 1888).

exigència patriòtica («Eixa composició fou escrita o millor improvisada ab objecte de fer creixer lo nombre de composicions optant al premi de poesia jocosa, ofert en lo primer certámen que's féu á Sant Gervasi. Ab gran sorpresa, vejé l'autor premiada sa obra, lleugera en extrem com tota improvisació»³⁰⁹). L'any 1876 és possible que Briz hagués enviat alguna poesia (i de ser així no fou premiada) al certamen literari organitzat a València en commemoració del VI centenari de la mort de Jaume I. La pista per poder plantejar la hipòtesi de la seva participació, l'obtenim en una carta de Briz a Llorente de 20 de juliol de 1876 en què li demana el següent: «Es favor que li agrahiré moltíssim, com també, si no es molestarlo, que'm fes l'obsequi de ferme coneixe lo “fallo” del Jurat del Centenari, tan bell punt estiga donat, perque assi hi ha alguns que desitjan coneixel».³¹⁰

Fins l'any 1878 no tenim documentada una nova participació de Briz en un concurs. Fou al Certamen de la Verge de la Mercè que organitzava el Col·legi Mercantil de Barcelona, on va guanyar dos premis: la Medalla d'Or, pel poema religiós «La germana de la caritat», i un premi extraordinari, per «Desconhort», una poesia lírica en què el poeta fa sentir el seu “pessimisme existencial” i que ja apunta cap a la sinceritat punyent dels poemes lírics del Briz “vell”, malalt, solitari i absolutament desenganyat de tot –menys de la fe– i quasi tothom dels darrers anys de vida. El 1879 participà al Certamen Catalanista organitzat per la Joventut Catòlica (guanyà un premi amb el poema «A la verge») i també tornà a concórrer al certamen del Col·legi Mercantil optant al premi per a la millor obra en vers i representable. Tal com ja hem dit en parlar del teatre de l'autor, Briz va guanyar un accèssit a aquest premi amb el quadre dramàtic en vers «La mort de Pompeyo».

No tenim notícia de cap altra participació de Briz en un certamen i no podem saber, per exemple, si mai va arribar a presentar alguna poesia als Jocs Florals de València, però sí que coneixem, per una informació del setmanari *L'Aureneta* del 16 de març de 1879, que Briz fou nomenat per formar part aquell any del consistori del Jocs valencians en representació de Catalunya (no sabem si acceptà el càrrec). Per altra

---

³⁰⁹ «Ma pipa y los Jochs Florals», *Primaveras*, Barcelona: Estampa Espanyola, 1981, p. 66 (nota). Fixem-nos que Briz treu valor al poema perquè devia considerar que la poesia festiva o humorística era un gènere menor. La realitat és que és una poesia molt correcta, superior a moltes de les poesies “serioses” que va escriure.

³¹⁰ *Epistolari Llorente: correspondencia rebuda de 1861 a 1911 per Teodor Llorente Oliveres*. Ordenada i anotada per Teodor Llorente i Falcó, Barcelona: Biblioteca Balmes, 1928).

banda, fou membre del jurat dels dos certàmens de poesia festiva i humorística convocats per la societat «L'Aranya» els anys 1878 i 1880. En la primera edició, a més, en fou el president i en el discurs que va escriure per al dia de la celebració del certamen –no el va poder llegir perquè no hi assistí– hi va destacar, segons la ressenya que en feia *Lo Nunci*, «la importancia del género comich en la literatura catalana y la necesidad de no dejarlo decaurer».³¹¹ Sembla clar que és l'interès patriòtic de Briz per promoure la presència de la literatura catalana en tots els àmbits de l'expressió literària el que explicaria la seva presència en aquest certamen dedicat a fomentar el conreu de la poesia festiva. No podem deixar de remarcar, però, que per a Briz el gènere humorístic no deixava de ser un gènere literari menor (ja hem vist el que deia en referència a la seva poesia festiva de l'any 1873) i, per tant, des d'aquesta perspectiva el seu conreu havia de tenir límits. Això, segurament, explicaria que un any després d'haver-lo defensat com a president del certamen de L'Aranya, des de les pàgines de *Lo Gay Saber*, en un comentari de *Del meu tros*, d'Emili Vilanova, criticés que el gènere festiu s'havia apoderat de «nostra literatura, omplintlo de obras insubstanciales, prosáicas, vulgares y mancadas de condiciones, [que] omplan fulls y mes fulls en llibres y periódichs».³¹²

6.2. ELS LLIBRES DE POESIA DELS ANYS SETANTA

6.2.1. *Las venjansas del rey Pere*

El primer llibre de poesia publicat per Francesc Pelai Briz els anys setanta és una volum format per set romanços històrics titulat *Las venjansas del rey Pere*, inspirats en diferents episodis de la *Crònica* del Rei Pere III. Va sortir el mes de maig de 1872 i aplegava material conegut (composicions presentades als Jocs o a d'altres certàmens entre 1870 i 1871: «En Dalmau Cruilles», «Cap de rey» i «Lo barber de València») al costat de material inèdit («L'infant Jaume», «La mort d'en Ferran», «Joan d'Urrea», «Bernat de Cabrera»). El volum demostrava l'interès que l'escriptor tenia aquests anys pel gènere del romanç històric com a vehicle per a divulgar la història de la Catalunya

---

³¹¹ *Lo Nunci*, any II, núm. 39 (29-VI-1878), p. 4.

³¹² B., «Bibliografia. *Del meu tros. Escenas casulanias, de carrer y de mes enfora*, per E. Vilanova. *Veus escampadas* –J.M. Folguera. *Consideracions sobre la literatura popular catalana* per C. Vidal i Valenciano», *LGS*, 2a època any II, núm. 10 (15-V-1879), p. 134.

medieval, però alhora feia evident les limitacions poètiques de Briz amb unes composicions, sobretot les inèdites, que mostren defectes importants de construcció de versos i estrofes i que no faciliten allò que és bàsic en aquest gènere: que el lector pugui seguir amb interès la història que s'hi explica. Un volum, doncs, literàriament fluix que qüestiona la validesa del plantejament del treball poètic de Briz, que sembla prioritzar la quantitat per sobre de la qualitat, i que en l'àmbit de la recepció crítica va provocar una dura reflexió de Joan Sardà sobre el Briz poeta. Fou en un text publicat a *La Renaxensa*³¹³ en què, per primera vegada públicament, i prenent com a pretext la publicació d'aquest llibre de poesies, es qüestionava obertament les condicions poètiques de l'escriptor i s'afirmava l'escàs valor de la seva poesia.

Aquest escrit de Sardà apareix al final d'una ressenya més àmplia en què havia parlat en termes positius d'altres obres de l'escriptor publicades aquell any, el *Calendari Català* i *Lo coronel d'Anjou*, és a dir, una obra del folklorista i una altra del novel·lista, facetes de l'escriptor que havien merescut els elogis del crític; però, en canvi, era implacable amb el poeta, del qual, sense eufemismes, en feia un retrat negatiu, la d'un poeta mancat de talent, inspiració veritable i subjectivitat:

Lo que no podem admetre may es que l'autor de *Las venjansas del rey Pere* puga ser un bon poeta. Poeta nascitur, diu el ditxo llatí, per lo que no's crega agraviat en Pelay Briz ab el judici que'ns havem format d'ell fa molt temps. Es veritat que moltes composicions li han eixit premiadas en los Jochs-Florals; pero aixó no vol dir sinó que ha tingut á vegadas més sort qu'altres [...]. A més; dir que no s'es poeta, no vol pas dir que no's puga fer un vers bó: vol dir que en aqueix vers no s'hi descobrirá l'inspiració, aqueixa essencia maravellosa que transforma las paraulas en pitxés de sentiments.

I a continuació d'aquesta declaració de principis, passava a parlar de *Las venjansas del rey Pere*, que posava com a prova indiscutible de la seva tesi sobre el Briz poeta:

Hi ha quartetas admirables, ahont s'hi troba prop d'una forma castissa, la concisió més notable, filla d'un estudi detingut de las baladas populars que la nostra terra'ns proporciona. No obstant, aqueixa mateixa construcció, nascuda més del estudi que del sentiment, posa en relleu la pesadés de moltes altres estrofes que, no enclouhent cap mica d'inspiració, 's ressenten de no sostenir la concisió de las quartetas exemplars. Hi trobem pensaments atrevits é intencionats; pero semblan expressats com si copiats fossen. Hi descobrim figuras enérgicas; pero sos moviments semblan los moviments de figuras de cartró qu'ab fil s'estiran. En una paraula: l'obra 'ns agrada, pero no hi sabém distingir l'originalitat, l'idea de l'arquitecte que, inspirat, trassa son plano; sino'l fret

---

³¹³ S. [Joan Sardà], «Bibliografia. Calendari Català. Lo Coronel d'Anjou. Las venjansas del rey Pere, de F.P. Briz», p. [91]-92

instrument d'una inspiració que no enmantella ab sa llum divina 'l efecte que produeix [...]. En Pelay Briz es un poeta sense subjectivitat, y precisament la subjectivitat fá al poeta.

La conclusió de Sardà era del tot lògica amb el plantejament esbossat sobre les poques condicions de Briz com a poeta de nivell. Li aconsellava que es concentrés en el gènere literari en què podia excel·lir –la novel·la– i en la seva tasca de propagandista del catalanisme literari publicant periòdicament, «de la manera digne qu'èll sab fèr'ho», col·leccions amb textos dels escriptors catalans del moment per així demostrar «á nostres mesquins enemichs que sos esforços pera bescantarnos no serveixen sinó pera entussiasmarnos més».

Sense que fos la seva pretensió, Sardà havia fet amb aquest comentari escrit a propòsit de *Las venjansas* d'altaveu d'un estat d'opinió que, si bé no s'expressava en públic, existia en els cercles literaris de la Renaixença (en alguns més que d'altres) i que efectivament considerava l'escriptor barceloní com un mal poeta que no mereixia, per tant, els èxits literaris que havia aconseguit, per exemple, als Jocs.³¹⁴ Briz mai no va

---

³¹⁴ Un cas extrem d'això que diem és el del poeta mallorquí Ramon Picó i Campamar, que sentia per Briz i la seva poesia (i en general per la majoria de la dels poetes del Principat) una animadversió fora de tota mida. Els sarcasmes i ironies de mal gust que li dedica en la seva correspondència privada amb Tomàs Forteza (i altres escriptors mallorquins), sobretot a partir dels anys setanta (anys d'altra banda en què afloren les tensions entre els poetes del Principat i els de Mallorca al si dels Jocs), en són un testimoni de primera mà. En donem dos exemples ben il·lustratius, d'aquesta bel·ligerància del mallorquí cap al poeta barceloní:

1) Amb motiu de la publicació de *Las venjansas del rey Pere*, veiem com Picó es despatxava de forma demolidora i cruel contra l'autor:

[...] Y ja que d'en Briz parlam dech dirvos que aquet bon senyor ha publicat un llibre de romanços (que volen ser historichs) titolat "Las venjansas del Rey Pere": no't diré lo que m'assembla aquest llibre, ni tampoch quantes venjances conta del rey anomenat, lo que si't diré es que per moltes que sian dites venjances estich cert y ben cert que si D. Pere tornava al mon sense recordarse ja de les passades en feria un altre, perque lo primer que feria fora anar a troba'n Briz y envergantli perxada entre cap y coll el giraria'n les cames cap amunt, per haverlo bescantat y posat en ridicul». I més endavant afegia: «Estich esperant q'un dia a l'altre que'n F. Mistral desefiy a n'en Briz perque despres d'haverli traduït ab los peus la "Mireio" ha tingut l'atreuiment de dedicarli les venjances sobredites: en la dedicatoria diu lo famos autor de les set balades y del pam pam, que ell es lo darrer dels versificadors catalans. ¡Ja'u sabíam! Vaja una pregrullada! [Carta de R. Picó a T. Forteza de 24 de maig de 1872. Ms 2069. BC].

2) Al cap d'uns anys, a propòsit de la publicació de *La Orientada*, el sentiment negatiu de Picó cap a Briz és exactament el mateix. Picó manté ben viva la seva capacitat per al sarcasme que ara projecta no tan sols sobre el poeta Briz sinó també sobre l'home:

[...] En Briz ha publicat un poema qu'ha per nom "L'Orientada", y ab aquest ja'n té dos d'originals, un de traduït y cap de bo. A escriure be n'hi haurá molts que li guanyan, pero per escriure molt y depressa ja't dich jo que'n Briz's pinta tot sol. Napoleon 1r era un infant encara y havia vençut y derrotat als generals mes vells y experimentats d'Europa; tenia tot just 27 anys y en deu mesos havia conquistat tot a l'Italia destrossant quatre exèrcits dels contraris guanyantlos 18 batalles campals y sexanta combats. En Briz es per l'estil; encara no ha envellit y ha cultivat ja tots els géneros sobre tot el ... neutro, aquell que no es chicha ni limona : ha fet poemes, noveles, drames, comedies, odes, balades, llegendes, romanços (sobre tot molts de *romanços*) y tot

respondre públicament als qui de manera oberta i honesta –com Joan Sardà– o privada posaven en dubte la seva categoria de poeta i la qualitat de la seva obra, però evidentment no era insensible a aquest estat d’opinió, que segur que l’afectava com veiem en el contingut d’una poesia que, tot i ser anònima, pensem que se li pot atribuir amb força seguretat, tant pel tema general que planteja (la crisi d’un poeta davant les crítiques de què és objecte) com per les referències internes que al·ludeixen a aspectes de la seva biografia literària i cultural (també la personal) i, fins i tot, inequívocament, als comentaris crítics que Joan Sardà li feia en la ressenya de *Las venjansas*.

6.2.1.1. “En defensa pròpia”

La poesia de què parlem es conserva manuscrita a l’arxiu de composicions no premiades dels Jocs Florals de l’any 1876 i du com a títol un genèric «Romans».³¹⁵ El poema, que té forma dialogada, comença amb un llarg monòleg del personatge protagonista, un poeta de nom «Don Pere», que es plany, sense descobrir-ne encara el motiu, de la seva afició a fer versos i posa en dubte la seva aptitud per ser poeta. Heus-ne ací el fragment inicial:

–Vaja, que un altre que’s trobe
en un cas com lo meu cas
ni crech que hi sia en la terra,
ni crech qu’existeixi may!
¿Perqué, Deu, de la bellesa
me’n feu tan enamorat
y va posar en mos llabis
l’enfal·lerament dels cants?

---

quan se pugui fer tant en vers com en prosa: fins ha compost una comèdia de magia! –En Briz=home, es un pobre mortal alt, sech, prim y nerviós; una cosa bona té y es que viu de renda, pero d’aquest be’n surt un mal ó molts de mals perque gracias a la renda viu tot lo dia dins ca seua, sempre ab la ploma á la ma fent retxes llargues y curtes segons li passa pe’l cap. Si l’antropologia, com diu un metge francés, ha descubert que el gèni no ‘s mes qu ‘una malaltia nerviosa, en Briz es molt nerviós y per lo tant un gèni de primera, un geni, empero, que viu a la Plaçeta dels Cegos, és a dir, allá ahont basta tenir un ull per esser rey. Aquest es en Briz=home. En Briz=poeta es una especie de sultán golafre que té totes quantes musses hi ha y mes n’hi hagués, tancades dins el Serrallo; y com que la furia-poetica no’l deixa may les pobres musses suan sanch y aygo de tantes caricies y falagadures com los fa, perqu en Briz es d’aquells que encara no’n te una a prenys (de mussa) ja está encamellat demunt un altre y así sucesivamente....¡ pobres musses!.... [Carta de R. Picó a T. Forteza de 28 de desembre de 1881. (Epistolari de R. Picó i Campamar. BBM)].

És possible que en la visió negativa que alguns sectors del catalanisme literari tenien sobre Briz també s’hi barrejàs la irritació que podia provocar el seu caràcter excessivament intransigent alhora de defensar els seus principis i plantejaments.

³¹⁵ La poesia s’encapçala amb uns versos de l’oda VI d’Horaci: «An, si quis atro dente me petiverit inultus ut flebo puer?» (“Si algú m’ataqués amb dent negra, et penses que ploraré com un infant inofensiu?”) [Agraeixo a Albert Berrio la traducció d’aquest vers]. Tot i ser un criteri poc rigorós a l’hora d’establir l’autoria del text, volem fer constar que la lletra del manuscrit és molt semblant, si no idèntica, de la que hem vist en altres manuscrits de poesies enviades als Jocs i que sabem del cert que són de Briz. Reproduïm sencera la poesia a l’Apèndix III: Documents de Francesc Pelai Briz: document 5.

¿Qui fou que m'ensenyá á escriure?
 ¿Qui de llegir m'ensenyá?
 ¡Malhaja qui va donarme
 medallas, premis y graus!
 ¿Perque vareu ferme Mestre,
 si, un aprenent de poch anys,
 avuy ja llissons pot dar-me
 que'm fan ajupir lo cap?
 Jo he consumit de ma vida
 la meytat casi dels anys
 llegint y escorcollant llibres
 de tan vells ja mitx corcats;
 jo, per apendre en Homero
 lo camí segur de l'art
 he passat llargas vetlladas
 y fins posat cabells blancs,
 y llegintlo y rellegintlo
 encara no u so lograt.
 [...]

El monòleg, després que Don Pere admeti amb resignació la màxima que diu que «poeta nascitur»³¹⁶ i que mai pot ser un producte de l'estudi, continua fent explícita la seva renúncia a seguir escrivint poesia: fora els tinters i les plomes, adéu als seus autors estimats (esmenta Anacreont, Teòcrit, Virgili, Horaci i Dant i «tots los qu'en ma fal·lera/tenen grossa ó xica part/a fora [...]») i també «[f]ora llibres! No vull cròniques,/ ni Roigs, Corellas ni Marchs;/ni'm parléu mes d'armonia,/ni tampoch de Jochs Florals».³¹⁷ La Poesia, conclou, només li ha servit per fer créixer «ma infundada vanitat!». Aquí el poeta atura el seu plany perquè sent la veu d'un veí, Don Pau, alarmat pels seus crits, al qual haurà d'explicar el perquè de la seva alteració. A partir d'aquí Don Pere segueix amb el seu monòleg i exposa, davant del seu interlocutor, la desorientació en què es troba pels consells i comentaris que li fa la gent. Així, després d'haver al·ludit a una opinió que l'exhorta a treballar per no malbaratar el cor i cap que Déu li ha donat, «Don Pere» reporta els consells i els comentaris dels qui no l'aprecien com a poeta:

Y un altre, quan est me deixa,
 ja m'emprén y'm diu de pla:
 «Vol que li diga que'm sembla?

³¹⁶ No hi veiem una simple casualitat en el fet que aquesta màxima que Don Pere recorda sigui precisament la que feia servir Sardà en la seva ressenya per retreure la manca de talent poètic de Briz.

³¹⁷ La relació de Briz amb la poesia medieval catalana fou intensa: en el pla literari, recordem per exemple, la influència d'Ausiàs March; d'altra banda, hi ha les edicions modernes que féu d'aquest poeta, també de *L'Espill* de Jaume Roig, l'antologia molt àmplia de poetes medievals catalans (*Lo Llibre dels poetas*), etc.

«no se n'agravie pas.
«vosté se fatiga en va.
«No veu que'ls versos li surten
«forsats, raquitichs, estranys?
«crégam, dongas á la prosa
«que hi te mes facilitat
«Oh, vosté escrivint novelas
«se pot fé un bon nom ¡oy dá!»
Y mentres eix m'aconcella
si fa ó no fa ab termes tals,³¹⁸
sento un altre, mes enrera,
qu'exclama de baix en baix.
«Aquest d'aquí, ¡quin plaga
«per las lletres, Deu-me val!
«ní quatre mots sab escriure
«sens erradas á grapats.
[...]

I Don Pere, el poeta, segueix explicant-li al seu veí tota la classe de crítiques (els premis no merescuts als certàmens literaris, per exemple), mofes i rialletes que ha d'aguantar, fins i tot les cartes anònimes que rep i que res de bo li diuen. Insisteix, doncs, que està decidit a deixar d'escriure: «No vull mes versos; ni llibres;/ si algú que me li compre sap,/ m'ho diu y per quatre cuartos/los hi vench fent un cap-más». En aquest punt, el veí l'interromp i mira d'aconsellar-lo, tot i la contrarietat de Don Pere, que no vol més consells, però Don Pau li assegura «que'l meu no li farà mal»: li explica que com a causa de la malaltia que ja fa temps que pateix s'hagut de posar en mans de molts metges i cada un d'ells li ha receptat un remei diferent per al seu mal que no li ha servit de res. A la fi ha deixat els metges de banda, explica, i ara fa la seva i viu tranquil. Li aconsella, doncs, que faci com ell i que no escolti res del que ell diran. Don Pere sembla convençut per la recepta i tanca el poema decidit a tornar a la seva «fal·lera» sense escoltar ningú.

«Don Pere» i la seva història: una –lleu– ficcionalització de Briz i els seus problemes “poètics” derivats de les crítiques i, fins i tot, els menyspreus d'una part de la societat literària de la Renaixença? N'estem convençuts. Briz, a més, com el protagonista del poema, seguirà publicant llibres de poesia fins l'any 1881, però sobretot no deixarà d'escriure'n ni de projectar-ne.

---

³¹⁸ El que diu aquest “conseller” a Don Pere és un resum exacte del que Sardà li deia a Briz en la crítica de *Las venjansas*: fins i tot, el verb “agraviar” que feia servir Sardà («[...]no's crega agraviat en Pelay Briz [...]») apareix en les paraules d'aquest personatge que recomana a Don Pere que deixi de fer versos i que es dediqui a escriure novel·la (recordem que Sardà també li aconsellava «que's concretés á la novela»).

6.2.2. *Lo llibre del cor meu*

El segon llibre de poesia de Briz de la dècada dels setanta és *Lo llibre del cor meu*, un ambiciós i extens poemari líric de tema amorós publicat el mes de març de 1875 amb el qual pretenia obrir una nova via a la literatura catalana per ampliar-ne els registres ja que no «tot ha de ser cantar velluras y disbauxas políticas», escrivia Briz en el pròleg de l'obra.³¹⁹ La militància literària catalanista, doncs, era darrera d'aquest projecte poètic nou i alhora innovador dins la poesia de la Renaixença i que Briz situava en la tradició de la poesia amatoria greco-llatina dels «Safo y Erina entre'ls helénichs y Properci, Tíbul y Cátul entre'ls romans». Precisament, per evitar que per ignorància de les fonts literàries en què s'inspirava el llibre aquest pogués ser jutjat de forma negativa pel lector («[p]otser será tildat de massa personal; potser será considerat per altres com sobradament lleuger»), Briz instava els seus crítics a conèixer abans aquesta tradició i després jutjar amb bon coneixement de causa el seu llibre. D'altra banda, en aquest pròleg inicial l'autor també subratlla les diferències de la seva obra amb aquestes fonts literàries i advertix que té «l'ergull d'haver vestit la nostra [obra], un xich mes pudorosament que no pas las suas los poetas de Roma y Lesbos». En efecte, el poeta marca distància amb aquesta tradició presentant el tema de l'amor des d'una perspectiva idealista i espiritualitzada que ja s'anuncia al començament del llibre amb la citació d'uns versos dels «Cants d'amor» d'Ausiàs March («Aquella amor deu ser tenguda en vil que null delit aporta en lo recort»),³²⁰ una perspectiva que, segon el crític francès Albert Savine, acostava el poemari de Briz al llibre *La Miougrano entreduberto* del poeta provençal Theodor Aubanel («Comme Aubanel, il n'a pas une ligne que la pudeur réproûve et celle qui inspira ces chants peut, après comme avant, aller dans la foule le front haut et les yeux baissés. Dans le monde ou dans le cloître, Zani la Provençale ou l'inconnue Catalane n'auront ni regrets ni honte»³²¹).

---

³¹⁹ Francesch Pelay BRIZ, [Pròleg], *Lo llibre del cor meu*, Barcelona: Estampa de lo Porvenir, 1875, p. 6 (totes les citacions de Briz que apareixen més avall són d'aquest pròleg).

³²⁰ L'actitud amorosa del poeta s'expressa programàticament en algun moment, com en aquests versos finals del poema XXVIII : «Ah! Si, t'amo, t'he aymat, t'estimaré;/ mes l'amor pur tan solzament, ¡Oh bella!/No cap en mi desig qu'entel'ta estrella/ D'amor t'adoraré./Sempre per mi sagrada m'has de sé» (*Lo llibre del cor meu*, p. 54).

³²¹ SAVINE, «Introduction (La renaissance de la poésie catalane)», p. LVJ. Sembla que Briz coneixia el llibre d'Aubanel, ja que és citat en forma catalana (*Magrana mig oberta*) a l'article biogràfic de l'any 1864 sobre el seu viatge a Provença.

Lo llibre del cor meu es un poemari que ens presenta la diversitat del estats anímics que l'amor provoca al poeta. Es compon d'un llarg pròleg poètic d'exaltació genèrica de l'amor seguit de cent-set poemes (numerats en xifres romanes) cadascun dels quals són com un quadret de la vida de "l'ànima" del poeta enfrontada a l'experiència amorosa. Si bé caldrien força matisos, és possible de veure-hi tres moments diferenciats en aquest "trajecte amorós" interior que es descriu: un primer grup de poemes que parlen de l'amor no correspost i que el poeta el viu en secret, la qual cosa li provoca tristeses i abatiments diversos; un segon grup en què les notes dominants són la il·lusió i l'alegria perquè el seu amor ja és conegut i correspost per l'estimada (és en aquesta fase on apareix algun moment la tensió que provoca l'aparició del desig que lluita amb el "seny" del poeta –i és inevitable veure-hi Ausiàs March com a referent literari, un poeta que Briz coneix bé); i un tercer grup, menor, en què el poeta busca la superació de l'amor terrenal invocant Déu com a solució de tots els pesars i tristeses que provoca l'amor i la vida en general. Formalment parlant, Briz utilitza un gran diversitat de formes mètriques i estrofes (quartetes, versos decasil·labs amb rima, estramps, algun sonet...), que mira de fer correspondre amb el contingut. En esquema podem dir que l'estrofisme del poemari es mou entre dos grans extrems: d'una banda, la construcció més volgudament artificiosa, de metre llarg i llengua força culta (per exemple aquest fragment del poema XXXIX que s'inicia amb un símil a la manera ausiasmarquiàna):

Tal com servo ferit, sangonent corra
vers dins del bosch la soletat cercantne,
fugint á tot esguart, y allí, sol, plora
sa mala sort y espera ab febrü ansia,
sa fi ó son guariment, aixis jo'm planyo
y, de mon cor nafrat sentint las ansias,
sol ploro'l meu mal fat y sol espero
que Deu la fi á ma dissort envie,
aixis jo planyo d'una amor esquiva
l'angoixa cruel que á mon esperit migra
y com remey la fera Mort invoco.
[...]

I de l'altra, les construccions menys artificioses, de versos més senzills i metre curt on el sentiment del poeta s'hi manifesta de forma més directa sense gaires retoricismes

(ocasionalment poden portar el ressò de la poesia popular, per exemple aquest inici del poema XXIX)³²²:

No mes tinch un amor
y aquest es ben be de veras
una donzella vull
que no n'hi ha cap més bella
[...]

Lo Llibre del cor meu va interessar força Joan Sardà, que en va fer a *La Renaxensa*³²³ una llarga ressenya (amb una primera part teòrica sobre el gènere de la poesia amatòria) més analítica que no pas valorativa, en què apreciava el llibre no pels valors literaris intrínsecs que pogués tenir (no s'hi posicionava i deixava aquesta valoració a criteri de cada lector), sinó per l'intent de Briz de renovar la poesia catalana de la Renaixença amb el conreu del gènere amorós, que el crític considerava com el cim de la poesia lírica.³²⁴ Per la seva banda, des del *Diario de Barcelona* Francesc Miquel i Badia parlava d'un llibre dominat per la melancolia del poeta tant en cantar els «desdenes de amor» com quan «celebra favores recibidos».³²⁵ Valorava especialment aquells poemes del llibre en què el poeta transcendeix l'expressió més personal del sentiment amorós i aconseguix, segons el crític, que tinguin un valor humà i poètic per a tot tipus de lectors. Miquel es referia en fer aquestes darreres consideracions a aquells poemes del llibre en què la idea de l'amor més clarament s'espirtualitza amb el poeta veient en Déu el fi i sentit de la vida (i posava com a exemple el poema LXXII que comença amb uns versos que diuen: «Créu, créu com jo que ab tota fè n'esper/lo jorn darrer que'm será jorn de vida»).

Lo llibre del cor meu, però, també va tenir detractors, encara que les crítiques o objeccions d'aquests no s'expressessin públicament (o, almenys, nosaltres no n'hem trobat cap). Per exemple, coneixem l'opinió negativa que en Francesc Matheu tenia del

---

³²² Savine també detectava en alguns poemes «les procédés de la poésie populaire heureusement employés par la poésie artistique» (SAVINE, «Introduction (La renaissance de la poésie catalane)», p. LVII).

³²³ J. SARDÀ, «Bibliografia. Lo llibre del cor meu, de Francesch Pelay Briz», *LR*, any V, núm. 14 (30-IV-1875), p. 513-517 i núm. 15 (15-V-;875), p. 560-564.

³²⁴ Recordem, d'altra banda, que Sardà, en la ressenya a *Las venjansas del rey Pere*, havia qualificat Briz com un poeta mancat de subjectivitat, En aquest sentit, *Lo llibre del cor meu*, tot ell "poesia subjectiva", podria haver estat concebut per Briz com una resposta a l'afirmació d'aquell.

³²⁵ F. MIQUEL Y BADIA, «Versos catalanes. I. Salabrugas, por María de Bell-lloch. II. Avant, por D. Apeles Mestres. III. Lo llibre del cor meu, por D. Francisco Pelayo Briz. IV. Guspiras, por D. Felipe de Saleta y Cruixent, *DdB* (27-IV-1875).

llibre i que pot donar-nos el to general de com eren acollits els llibres de Briz en determinats grups en aquesta primera meitat dels setanta (d'altra banda, uns anys de relacions conflictives de l'escriptor amb poetes mallorquins i alguns del Principat, entre els quals es comptava Matheu) i, en darrer terme, del baix concepte en què alguns tenien Briz com a poeta. L'opinió del futur director de *La Il·lustració Catalana* sobre *Lo llibre del cor meu* es troba en una carta dirigida a Tomàs Forteza de 30 de març de 1875 i diu així:

[...] “Lo llibre del cor meu” d'en Briz, aplech de versos mal fets, de vulgaritats y de bestieses, capàs de tirar per terra la reputació mes ben sentada.³²⁶

Dins d'aquest poemari amorós, Briz hi va inserir dues peces que no tenen cap mena de relació amb el contingut general del llibre. Es tracta, d'una banda, de la composició que du el número LXXI i que és «La cansó de mestre Jan», la introducció de la qual ve motivada perquè el poeta la canta «pera contentarla á n'ella»; i d'altra banda, entre els poemes XLV i XLVI, inexplicablement tot i que ho adverteix, l'autor hi va intercalar un petit quadre dramàtic de to humorístic titulat «Lo somni d'un boig».³²⁷ El quadre té com a protagonistes “l'ombra” i l’“amich”, però a més també hi intervenen una diversitat ben curiosa de personatges: una tortuga, un escolàstic, l'oblit, un xistós, un independent, un autor dramàtic, la música, el músic major... i fins i tot, el Jocs Florals i mestre Jan. Fa l'efecte que, a partir d'una crítica genèrica a la falsedat que hi ha al món, en Briz estigui “passant comptes” als seus adversaris i enemics del món literari. En aquest sentit, dins el quadre es fa al·lusió a la polèmica ortogràfica dels plurals femenins amb una ridiculització dels partidaris de les “es” (amb crítica velada als mallorquins) en un breu diàleg entre “els jocs florals” i “una esperança”:

[...]

LOS JOCHS FLORALS, mirantse la capa

Quanta arna! L'hem feta bona!

Quasi no'm puch embossar...

ja no sò de Barcelona:

³²⁶ No hem llegit l'original d'aquesta carta sinó una transcripció feta per Josep M. de Casacuberta dins el seu material de treball «Fitxes de la Renaixença» dipositat a la Biblioteca de Catalunya i que actualment és en procés d'inventari i catalogació (agraïm a Anna Gudayol les facilitats que ens ha donat per a la consulta d'aquest material).

³²⁷ L'advertiment de l'autor diu així: «Tot aquest entremig ré tè a veure ab lo demès de l'obra, per tant, qui no'l vulga llegir, pot passar-lo per alt» (*Lo llibre del cor meu*, p. 90).

sent aixis ja pot passar.

UNA ESPERANSA, ab gorra de cop

No triga pas la epidemia
mes á passar... ¿De las “es”
quants som? A veure, un, dos,
tres...
¿Tres? Ja puch fer l’Academia.

6.2.3. *Las baladas*

El setembre de 1878 Briz va publicar el darrer volum de poesia dels anys setanta, *Las baladas*, que com el seu nom indica era un recull de poemets lírico-narratius nascuts principalment al caliu de la seva dedicació al folklore, un camp en què Briz havia trobat una fecunda línia creativa sobre la qual construir la seva obra poètica i alhora fer una aportació positiva per al desenvolupament de la poesia catalana renaixent a partir d’una font literària autòctona: la imitació de balades o romanços tradicionals. Amb aquest volum que reunia la producció “baladística” de la seva trajectòria, Briz sembla que donava per tancada l’exploració i el conreu d’aquesta via poètica iniciada a mitjan anys seixanta (recordem que havia publicat un primer recull l’any 1867, *Las set baladas*), una producció que, pel crític Miquel i Badia, era, juntament amb les poesies aplegades a *Flors y violas*, «lo mas hermoso de su alma de poeta y lo mas sustancioso de su clara inteligencia, lo mas significativo de su corazón católico».³²⁸

El volum es componia de vint-i-una poesies, la majoria de les quals no eren inèdites: algunes ja havien estat publicades al recull de la segona meitat dels seixanta i d’altres havien estat enviades als Jocs Florals durant els setanta. Totes les balades són originals (menys dues: «A las portas del cel» –tradicional–, inclosa ja a *Las set baladas*, i la traducció «Balada de Catalunya», del poeta Ventura Ruiz Aguilera) i mostren el bon coneixement que té l’autor, gràcies al seu tracte intens amb la poesia popular, de la forma poètica del romanços tradicionals i les característiques temàtiques d’aquest gènere (ambientació feudal, amors entre comtes i pagesetes, raptos, assumptes escabrosos, aparicions inesperades, venjança d’ofenses...). La inspiració de Briz a l’hora de compondre les seves balades en el cançoner tradicional té la manifestació més visible en la balada «La dampnada» per la popularitat del model de referència, «La

---

³²⁸ MIQUEL Y BADIA, «Francisco Pelayo Briz».

canço del comte Arnau», de la qual copia tant la forma dialogada i la tensió dramàtica creixent que s'estableix entre els personatges com la situació argumental, tot i que hi introdueix algunes variants (la figura femenina –una reina– és aquí el personatge condemnat i l'aparegut, el seu fillastre, és el personatge positiu de la història i qui passa comptes pels mals ocasionats) i una certa moralització que no hi és tan marcada a la balada popular (la reina és a l'infern cremant entre flames i el fillastre baixa del cel). Heus-ne ací uns versos que corresponen a l'inici de l'acció dialogada i que ens permeten d'apreciar el paral·lelisme amb la cançó tradicional:

Aquell son fillastre arriba
de dalt del cel.
–Ay fill meu ¿d'hont vens tu ara?
¿d'hont vens fill meu?
–Si de «fill lo nom me dávau
no me'l deu mes,
que ni m'heu dat la mamella,
ni'l viure'us dech.
–¿De quin indret ara arribas,
que'l front te lluheix?
–Vinch d'un lloch, hont may, regina,
vos hi anireu:
qui com vos al mon s'acosta
s'allunya d'ell.
–¿Qu'es això que'l front t'encercla
Ran del cabells?
–La corona que'm preniau
traydorament:
la corona que'm preniau
m'han dat al cel.
–¿Qu'es eixa palma que portas
d'or y d'argent?
–N'es lo ceptre que'm tocava
de dret y lley:
lo ceptre que'm vareu pendre
me l'ha dat Deu.
–¿Qu'es aquest cálzer qu'aguantas
fins á dalt ple?
–Lo cálzer ab que apagareu
la meva set.
Si matzinas l'amplanavan
vos ho sabreu.³²⁹
[...]

---

³²⁹ *Las baladas*, Barcelona: Joan Roca i Bros, 1878, p. 110-111.

6.2.4. *Primaveras*: el tancament poètic dels setanta ³³⁰

Entre el mes de febrer de 1881 i el gener de 1882 Briz va publicar per fascicles en el «folletí» de *Lo Gay Saber* l'obra *Primaveras*, el tercer i últim recull de poesies de la seva trajectòria. L'objectiu immediat era proporcionar als subscriptors de la revista una nova obra catalana de la “Biblioteca de Lo Gay Saber” i així fidelitzar-los; d'altra banda, i des d'un punt de vista més personal, tal com ja havia fet l'any 1870 a *Flors y violas* amb les composicions premiades durant la dècada anterior, es tractava de presentar juntes totes les poesies que havien obtingut algun premi durant els setanta, als Jocs Florals («Dalmau Cruïlles», «La cansó de mestre Jan», «Lo foner», «Lo flaviolayre»...) i en d'altres certàmens («Desconhort», «Lo barber de Valencia»...). Una part considerable de les poesies que s'hi inclouen, però, no havien estat premiades als certàmens per als quals van ser escrites, bé fossin el Jocs («Los amors d'en Jaume», «Lo net d'en Ferran»...), bé algun altre concurs (per exemple, la composició «A la memoria del rector de Vallfogona», que data del 5 d'agost de 1879, és molt probable que fos presentada al certamen convocat per l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques en honor de F.V. Garcia³³¹); i fins i tot n'hi ha algunes que no passaren per cap certamen i havien estat donades a conèixer en revistes («La noya valenciana», publicada a *La Bandera Catalana* de desembre de 1875 o «Amorosa», a *Lo Gay Saber*, el març de 1880). No s'acaba d'entendre, doncs, que Briz fes constar com a subtítol del volum que era un «aplech de rimas premiades», si no és que es tractava d'una fórmula per prestigiar el recull o fer-lo més comercial.

Primaveras conté trenta-una composicions repartides en tres seccions que segueixen la trilogia temàtica floualesca. Cal destacar que la secció “pàtria”, amb catorze poesies, és la més nombrosa (per tretze a «Amor» i sis a «fides») i confirma –ja ens hi hem referit en parlar de la seva participació als Jocs a partir de 1870– la intensa dedicació de Briz al conreu del romanç històric durant la dècada del setanta.

La publicació per fascicles de *Primaveras* i el fet que bona part del material no fos inèdit va condicionar, segurament, el nul interès de la crítica coetània per l'obra (no en coneixem cap comentari crític). Des de l'estranger, en canvi, Albert Savine, entusiasta

---

³³⁰ Tot i que per data de publicació l'obra pertany als vuitanta, la quasi totalitat del material aplegat va ser escrit en la dècada anterior.

³³¹ Briz veia en el Rector de Vallfogona un bon patriota català: «Estimo en tu el cor digne,/bon fill de nostra terra, que may bescantares, ni may vas oblidá',/ni en mig de las angunias/de ta penosa vida,/ni en mig de las grandesas del poble castellá» (*Primaveras*, p. 18).

seguidor de la literatura catalana renaixent de la qual n'anava donant compte amb regularitat des de la revista *Polybiblion* –i tenia Briz en bona consideració literària–, sí que s'hi va interessar amb una ressenya publicada en l'esmentada revista a finals de l'any 1883.

CAPÍTOL 7

FINAL DE TRAJECTE: LA POESIA DELS ANYS VUITANTA

7.1. LA ORIENTADA

Francesc Pelai Briz tancà quasi del tot la seva trajectòria poètica pública amb un extens poema narratiu en què conflueix patriotisme –servei a la Renaixença– i ambició literària. Es tractava de *La Orientada*, un poema èpic en tretze cants sobre l'expedició catalana a l'Imperi Grec, publicat el mes de novembre de 1881 però començat a escriure, pel cap baix, durant la segona meitat dels setanta i que cal considerar una de les fites principals de la trajectòria poètica de l'escriptor.³³²

En la seva decisió d'escriure un poema d'aquestes característiques, més enllà de poder-hi veure com a estímul directe els incentius que podia trobar en la tradició èpica autòctona (sobretot el coneixement del *Roudor de Llobregat* de Joaquim Rubió i Ors³³³), creiem que hi van jugar un paper tant o més decisiu dos estímuls més profunds: d'una banda, l'admiració per la poesia èpica grega, i de l'altra, el seu catalanisme literari militant. Pel que fa al primer aspecte, cal tenir present que Briz sempre va manifestar la seva afició pels clàssics en general, als qui considerava els «vertaders mestres en poesia», i per l'èpica en particular, un interès que segons ell mateix explicava se li va despertar amb força quan va traduir el *Mireio* de Mistral.³³⁴ Que Briz havia llegit Homer, directament del grec o en traduccions franceses o castellanques, sembla segur: recordem, per exemple, aquelles paraules en què parlava dels seus gustos literaris juvenils on afirmava que a ell li agradava «tot lo bo» i, entre d'altres, donava el nom

---

³³² En aquest sentit no ens ha d'estranyar que Briz volgués subratllar la importància del llibre dedicant el poema als seus pares.

³³³ Manuel Jorba, a més de Rubió, apunta com a possibles estímuls de Briz a l'hora d'escriure un poema èpic els noms d'Albert de Quintana i Damas Calvet i els seus respectius poemes sobre la conquesta de Mallorca (cf. Manuel JORBA I JORBA, «La poesia entre 1859 i 1880», dins Martí de RIQUER; Antoni COMAS; Joaquim MOLAS, dirs., *Història de la Literatura Catalana*, vol. 7, Barcelona: Ariel, 1986, p. 208. Del poema de Calvet, Briz en va tenir notícia l'any 1865 per boca de W. Bonaparte-Wyse (cf. BRIZ, «Recorts. Fragments del "Llibre de ma vida". (1865) William CH. Bonaparte Wyse»), però desconeixem si va arribar a llegir-lo.

³³⁴ BRIZ, «Recorts. Fragments del "Llibre de ma vida". (1859) La restauració dels Jochs Florals», p. 106.

d'Homer.³³⁵ A *La Orientada*, precisament, trobem una referència explícita a Aquil·les en el Cant VI³³⁶ (al costat d'una al·lusió a l'èpica llatina amb la presència de la figura de Dido). És versemblant, doncs, proposar com una de les motivacions de base per fer un poema èpic com *La Orientada* aquest forta admiració per la tradició èpica clàssica (la grega en particular), vista segurament com el paradigma de tota literatura (i de tot poeta) que volgués esdevenir important i prestigiosa. I això ens connecta amb la segona raó apuntada que mou Briz a escriure aquest poema: el seu patriotisme catalanista. En efecte, la vocació de servei a la Renaixença, que hem vist que es fa present sobretot en el conreu d'altres gèneres literaris, també opera en alguns llibres de poesia a partir dels anys setanta. Aquesta militància patriòtica aplicada a la creació poètica es manifesta en la redacció d'obres ambicioses que tenen el propòsit d'obrir els límits de la poesia catalana renaixent i per tant prestigiar-la: ho hem vist amb *Lo llibre del cor meu* i, indiscutiblement, ho trobem a *La Orientada* (i després a *Cap de ferro*). Manuel Jorba ha resumit de forma precisa alguns dels elements que fan del poema de Briz una contribució positiva als objectius de la Renaixença: l'adopció dels estramps, que Briz considerava que «eren la forma mètrica culta més genuïnament catalana», i «el fet mateix de l'empresa del poema, ambicions per l'extensió, la informació acumulada i la complexitat de la composició».³³⁷

No coneixem amb exactitud el temps que el poeta va invertir en la redacció de *La Orientada*, però pel cap baix va treballar-hi segur, potser amb discontinuïtat, durant tres anys i mig o quatre. Les primeres notícies de l'existència d'aquest projecte poètic són de 1878: aquest any, d'una banda, Briz va publicar sense signar un fragment del Cant III a *Lo Gay Saber*³³⁸ i, de l'altra, a *Las baladas* va incloure-hi la composició «La

---

³³⁵ *Ibid.*, p. 103. Recordem, d'altra banda, que el personatge de «Don Pere» del romanç abans presentat, l'autoria del qual atribuïm a Briz, explica en el seu monòleg que «jo, per apendre en Homero/lo camí segur de l'art/he passat llargas vetlladas/y fins posat cabells blanchs,/y llegintlo y rellegintlo/encara no u so lograt».

³³⁶ El personatge de Marbrek regalarà un escut al protagonista del poema, Corbrau, per a la lluita que ha de començar amb l'exèrcit grec i els alans. La meitat superior de l'escut està dividida en dues parts, en una de les quals hi ha un dibuix d'Aquil·les que el narrador descriu de la següent manera: «Dins l'altre camp, Aquiles s'hi destaca/irat, soberch. En son esguart flameja/l'odi mortal y venjatiu de l'héroee./A sos peus decandit, la barba extesa,/los ulls bo y acalats, Priamo prega/al vencedor que desdenyós l'escolta.» Una escena que el narrador glossa en les dues estrofes següents i que demostren un bon coneixement del poema homèric (*La Orientada*, p. 127).

³³⁷ JORBA, «La poesia entre 1859 i 1880», p. 208

³³⁸ «La Orientada: fragment del Cant III», *LGS*, 2a època, any I, núm. 19 (15-V-1878), p. 150-151. És el fragment en què Herodíes explica els seus amors al protagonista. Aquest mateix fragment fou traduït a l'anglès pel poeta W. Bonaparte-Wyse, i Briz, en publicar el poema, reproduí la traducció sencera en una

espasa del mort» en una nota de la qual l'autor feia constar que «[a]questa balada forma part del poema que ab lo títol: LA ORIENTADA, esta escrivint lo autor»³³⁹ (integrada en el Cant I «Lo endevinayre», correspon al somni que té el protagonista de la història). No sabem si amb anterioritat a aquesta data de l'any 1878 Briz ja estava treballant en el projecte de *La Orientada*, però sí que ens consta que el poeta va utilitzar material que ja tenia escrit de feia molts anys, la qual cosa, tal com hem explicat en parlar més amunt de *Las set baladas*, permet plantejar la hipòtesi que l'origen literari de *La Orientada* es podria remuntar a la segona meitat dels anys seixanta en un projecte de poema titulat «Trenador». No podem saber si en la concepció d'aquest poema ja hi havia tot el que després serà *La Orientada* (i per tant, si només hi hauria hagut un simple canvi de nom) o, per contra, i ens sembla el més probable, sobre la base d'aquest «Trenador» (fou induït pel coneixement del *Calendau* de Mistral?) Briz hauria reformulat i ampliat el seu projecte poètic per acabar donant el poema èpic sobre els catalans a Grècia que coneixem. Amb tot, insistim-hi, amb anterioritat a 1878 no hem trobat cap mena de document (ni públic ni privat) que faci referència explícita a *La Orientada*. Sí que sabem, en canvi, per una carta del poeta a Pons i Gallarza, que el mes de gener de 1881 l'estat de redacció del poema ja estava força avançat. Escriviu Briz: «Ja li vaig dir, no'm paro en dificultats y fins cometo la debilitat de voler embastar una cosa que tindrà forma de poema! Ja no se si hi porto 6 ó 7 mil versos. !Veritat qu'es esgarrafos! Donchs ho faig y m'ajuda á distraurem y á matar las hores».³⁴⁰ No hi ha cap dubte que s'està referint, tot i que no l'anomeni, a *La Orientada*, que acabarà tenint uns set mil cinc-cents versos, per la qual cosa podem imaginar que, en escriure a Pons, el procés de composició era en la recta final. Així, a primers del mes de juny la redacció del poema ja deuria estar enllestida³⁴¹ i, finalment, com ja hem dit, a mitjan del mes de novembre va sortir publicat a la casa editorial de Joan Roca i Bros.

Com passa amb la resta d'obres de Briz, de *L'Orientada* tampoc no sabem quin nombre d'exemplars se'n van tirar, però sembla que el poema es va anar venent prou bé

---

nota al final d'aquest cant agraint-li amistosament, i amb la seva modèstia quasi "patològica", «l'honra que'ns ha dispensat al posar part de la nostra pobre obra en la llengua de Shakesperare y Byron».

³³⁹ *Las baladas*, p. 74

³⁴⁰ La carta no du data, però una referència interna ens permet de datar-la el mes de gener de 1881: Briz diu a Pons que li envia els números que li falten de *Lo Gay Saber* però li adverteix que «per enquadrar lo volum de 1880 tindrà d'esperar á que surtin la portada y la taula que proablement veurá la llum lo 1 de febrer vinent».

³⁴¹ Per situar el final de la redacció del poema durant el mes de juny ens basem en el peu de data de la dedicatòria als seus pares que és del 6 de juny de 1881.

i que a finals de l'any 1882 Briz ja pensava a reeditar-lo « tota vegada que la primera la estich acabant» escrivia a Pons i Gallarza el novembre d'aquest any. Briz, però, va deixar passar encara uns anys abans de posar-se a preparar la segona edició, per a la qual, com veurem més avall, va comptar amb la col·laboració d'un joveníssim Jaume Massó i Torrents, el qual ja li havia donat un cop de mà en la difusió de la primera edició del poema entre el públic catalanista quan des de *L'Avenç* regalava un exemplar per als primers subscriptors que al seu torn aconseguissin tres noves subscripcions per a la revista.³⁴²

7.1.1. Descripció del poema

La Orientada és un extens poema narratiu que tracta un fet de caràcter heroic situat en el passat amb un desenvolupament argumental que barreja realitat i ficció i que, al costat d'altres significats possibles, vehicula una mitificació patriòtica de la Història. El poema, que tal com hem indicat més amunt situa l'acció en el context de la presència dels catalans a l'imperi bizantí, explica l'episodi de la venjança que l'host catalana prengué per l'assassinat del seu cap Roger de Flor i d'altres cavallers. Fixem-nos, doncs, que l'assumpte històric de *La Orientada* és la continuació del *Roudor de Llobregat* perquè Briz reprèn el tema de l'expedició catalana a Orient just allà on Rubió l'havia deixat (sembla del tot raonable, per tant, plantejar la conjectura que el *Roudor* fou l'estímul literari immediat del poema de l'escriptor barceloní). Les fonts historiogràfiques utilitzades per a la redacció del poema ens són conegudes a partir de la mateixa informació que ens proporciona l'autor en les notes a final dels cants (notes que justifiquen, aclareixen o amplien el sentit d'algun passatge). La font principal és la *Crònica* de Ramon Muntaner, el qual al seu torn és convertit per Briz en personatge del poema destacant-lo dins la trama, per la relació que estableix amb el protagonista, dels altres personatges històrics que hi apareixen i fent-lo parlar sovint a la manera com ho fa en la seva *Crònica* (amb el clàssic "Què us diré?"). Briz demostra conèixer molt bé el llibre de Muntaner, ja que el segueix fidelment a l'hora de compondre els passatges històrics del poema amb les descripcions dels escenaris i de la imatge i els moviments en batalla de la tropa catalana.³⁴³ Al costat de la *Crònica*, Briz fa servir dues fonts

---

³⁴² *L'Avens*, any I, núm. 4 (15-II-1882), p. 31.

³⁴³ De la crònica de Muntaner, n'aprofita molts altres detalls: per exemple, en el Cant V el Muntaner personatge, per donar consell a Corbrau i als seus mals d'amor, li explica la història de Paris i Elena, i

secundàries que beuen de Muntaner: la *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, del cronista Francisco de Moncada, i també informacions que Víctor Balaguer dóna sobre el tema a la seva *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* (puntualment, també cita com a font la *Historia dels almugavers* [sic] d'Antoni de Bofarull).

L'heroi del poema és el personatge fictici Corbrau, jove cavaller català presentat com l'escuder de Roger de Flor. És a partir d'aquesta figura que l'autor integra de forma motivada el pla dels fets històrics (ras i curt: «la venjança catalana») dins la ficció poètico-narrativa, ja que serà aquest personatge, testimoni directe de la mort del seu senyor a mans de Gircó –el cap dels Alans– (és l'inici del poema), l'encarregat de venjar personalment la mort del militar català, cosa que aconseguirà al final en el marc de la definitiva i victoriosa batalla dels catalans sobre els grecs. D'altra banda, en paral·lel a la lluita de Corbrau per aconseguir venjar Roger de Flor i els episodis bèl·lics de caire col·lectiu on aquell participa, el personatge també viu una història d'amor amb Trena d'Or, un amor impossible –és filla de Gircó– que acaba tràgicament amb la mort de la noia i la desesperació de Corbrau, que renuncia a la vida cavalleresca i als honors de la victòria i buscarà lluny dels homes, en la vida eremítica d'oració en una cova de Montserrat (es dóna entrada a la dimensió religiosa del poema), el seu consol i alhora la penitència per haver preferit la venjança a l'amor.

Tot convergeix o tot s'articula, doncs, amb una notable demostració d'habilitat narrativa per part de Briz, en el personatge de Corbrau: 1) Història i ficció novel·lesca; 2) personatges històrics (Muntaner, Rocafort, Entença, Aunés i altres militars catalans; Gircó) i personatges ficticis (Trena d'Or i la seva donzella Aptalanit; el jueu endeví Marbreck que impulsa i ajuda Corbrau en la seva venjança) – i també els provinents de la literatura («Herodies»); 3) els dos plans argumentals, això és, l'aventura “heroica” o militar –per dir-ho d'alguna manera– i l'aventura amorosa de Corbrau; i també 4) els sentits principals del poema: l'heroisme militar i patriòtic, la fatalitat del destí o la venjança com a font d'infelicitat. Aquest darrer tema s'introdueix ja des de bon principi amb la figura d'Herodies (personatge que dóna a entrada a la dimensió “meravellosa”

Briz fa que ho expliqui exactament igual («ab tots los anacronismes y defectes») com el Muntaner històric ho explica en la seva *Crònica*. En el mateix cant, també posa en boca del Muntaner de la ficció uns versos de la seva composició poètica «que ab lo títol Sermó constitueix lo capítol CCLXXII de sa famosa crònica», aclareix Briz en nota.

del poema explicant el seu propi mite i que apareix en moments claus de la història), que a manera d'oracle anticipa a Corbrau (i per tant al lector) el seu destí tràgic: «[...]—Recorda,—diuli,—/que germana del crim es la venjansa./Tu vius d'amor, no't venjes si vols viuren».³⁴⁴ Herodies, consumada la desgràcia del protagonista, reapareix al final del poema, al cant XIII, que funciona com a epíleg, per fer explícit el sentit moral i transcendent de la història subratllant la tragèdia de Corbrau que haurà de viure fins al final dels seus dies amb la culpa de no haver seguit els seus savis consells: «No m'has cregut y mira com ploras!/May mes, may mes vindran á la teva ánima,/los dolls suaus de la benauransa pura./Lo rosech dels remors raurá sens treva/las telas del teu cor que ja agoneja».³⁴⁵

Cal afegir, d'altra banda, que a l'epíleg, temporalment molt allunyat dels fets narrats en els dotze primers cants, Briz hi recupera la figura de Muntaner, que va en peregrinatge al monestir de Montserrat. La trobada d'aquest amb un Corbrau ja vell convertit en un eremita que no es descobrirà en cap moment davant del seu antic company i mestre, serveix per dues coses: en primer lloc, per reintroduir el pla històric amb el relat que fa el cronista davant de l'ermità —a requeriment d'aquest— sobre la sort dels catalans a l'Orient. Per boca de Muntaner, Briz sembla voler jutjar els fets històrics esdevinguts amb la censura moral a l'ambició de Rocafort, presentada com a causa del mal final de l'expedició dels catalans: «Deu te un flagell y'l que enuja'l tasta./L'ambició du á camí de mala eixida/y es amiga que ven al qui se'n fia./Rocafort ha cobrat la seua paga,/pot ser, per sos pecats, massa crescuda»,³⁴⁶ i en segon lloc, també per boca de Muntaner, per subratllar el destí tràgic de l'heroi del poema però alhora fer un elogi de les seves virtuts, de les quals el cronista demana que no es perdi la memòria («Era noble,

---

³⁴⁴ *La Orientada*, p. 71 L'esforç de documentació de Briz per elaborar el seu poema és visible també en la construcció d'aquest personatge, que és presentat d'acord amb el que la tradició n'explica. Fins i tot, per fer-ne la descripció, aprofita en algun moment informació que ha trobat en versions locals de la història d'Herodies. Així, en la nota 8 d'aquest Cant III Briz aclareix el sentit d'uns versos del llarg parlament de la filla d'Herodes a Corbrau («Un riu glassat ne va segar ma gola./Est fil bermell encara ho testifica») explicant que provenen d'un versió lleidatana de la història segons la qual un dia d'hivern, travessant Herodies el Segre cobert de gel, aquest es trencà i ella va enfonsar-s'hi. Quan el seu coll era a nivell del gel aquest es tanca i va escapar-li la testa perquè sentís el mateix que Sant Joan Baptista. Des d'aleshores, acaba Briz, la tradició diu «que'l coll de Herodías te una senyal com un fil vermell que li dona la volta» (p. 72).

³⁴⁵ *Ibid.*, p. 299.

³⁴⁶ *Ibid.*, p. 295.

lleal, sentit y digne.–/de conqueri es est mon la fama eterna ¡Deu sap hont es: jo sols sé que l'anyoro»³⁴⁷).

Briz desplega per a la composició de *La Orientada* una diversitat de registres i tons literaris que mostren un bon coneixement del gènere, en particular de la poesia èpica clàssica, si bé hom hi pot endevinar –especialment en el plantejament del conflicte amoròs– una imaginació més moderna pròxima potser a la novel·la de fulletó. Tenim, doncs: 1) la narració realista de les batalles (part final dels «Cant VI: Los alans», «Cant XI: Rodost» i «Cant XII: La mort») i d'altres escenes protagonitzades pels cavallers catalans («Cant II: Lo Concell», començament del «Cant VII: Trena d'Or») o les descripcions precises i detallades de la formació de l'host catalana disposada per a la lluita («Cant V: L'estol») o de les celebracions per la batalla guanyada («Cant VIII: Las festas»); 2) la narració de fets de caire més fantàstic, producte de la imaginació del poeta (les accions de l'endeví jueu Marbreck al «Cant I: Lo Endevinayre», per exemple, personatge que profetitza el final tràgic de Gircó o que indueix a través d'un somni el desig de venjança de Corbrau; dins del «Cant III: Herodias» la pujada de Corbrau al mont Rhodop per cercar l'espasa que era del seu senyor, amb la qual occirà l'assassí d'aquest); o de fets meravellosos pountats en la tradició literària folklòrica (els ja esmentats episodis d'Herodies); 3) la narració idealitzada de les trobades amoroses entre Corbrau i Trena d'Or («Cant IV: La sospita»); 4) la descripció més lírica dels estats interiors dels personatges, principalment dels dos protagonistes davant dels obstacles que van sorgint al seu amor (per exemple, «Cant IX: La fugida», quan Gircó dona en matrimoni Trena d'Or a un capità del seu exèrcit, amb invocació inclosa del poeta a Ausiàs March perquè l'ajudi en l'art de descriure el “dolor” de la noia³⁴⁸); 5) les

---

³⁴⁷ *Ibid.*, p. 298.

³⁴⁸

«¡Oh dòls Ausias! qui tinguès ton estre
per cantar d'aqueix cor la fonda nafra!
Ningú com tú, que fel d'amor begueres,
Podria dir l'angoixa d'aqueixa anima;
mes ¿com la dirè, jo, pobre rimayre,
mesquí d'enteniment? ¡Oh mestre, ajudam!

Filtra en mon dir de ton parlar lo nervi;
dom del teu giny una guspira feble,
de ton cor una fibra y així, ¡oh noble,
oh martre entés del pur amor!, tal volta
puga retraure aquí, d'aquella pena,
un echo que á tot cor al plany dispose.»

(*Ibid.* p. 205)

nombroses escenes dialogades entre personatges; i 6) encara podríem afegir-hi la presència de la clàssica introducció de la història amb l'estrofa que explica les intencions del poeta, i que reproduïm a continuació:

Canto uns amors y d'un capdill ilustre
la mort y la venjansa; las heroicas
lluytas d'aquells que anaren valerosos
á salvá 'un vell imperi y, duts de l'ira,
altre cop á son fat l'abandonaren
en cástich just de ingrátitud inica.³⁴⁹

Els tretze cants del poema, d'extensió desigual, es componen d'estrofes de sis versos estramps amb què Briz busca donar fluïdesa a la narració sense haver de renunciar a la intensitat de la forma versificada. Aquest uniformitat estròfica i mètrica només es trencada en comptades ocasions per donar entrada per mitjà del cant d'alguns dels personatges a breus poemes de to i forma populars: una cançó en sis quartetes amb versos femenins sense rima, els imparells, i versos masculins amb rima, els parells, i que és cantada per Aptalanit (Cant IV); «La llagrima», una balada lírica de cinc estrofes de sis versos amb tornada que es repeteix després del versos dos i cinc respectivament, cantada per Trena d'Or (Cant IV); i un llarg romanç històric amb el rei Pere I com a protagonista cantat per un joglar davant dels militars catalans després d'haver vençut en una primera batalla contra els grecs (Cant VII).

7.1.2. La recepció del poema

L'expectació –i preocupació– de Briz per saber com era rebuda l'obra en la societat literària de la Renaixença fou gran i, com no ho havia fet mai abans per cap altre dels seus llibres, va insistir a conèixer personalment l'opinió que mereixia *La Orientada* a prohoms de la cultura catalana de l'època i també de l'estranger –escriptors i intel·lectuals provençals– (una prova indiscutible, doncs, tot i les reiterades manifestacions –tòpiques o reals– que en privat feia sobre el poc valor de l'obra, que Briz veia el seu poema com l'obra definitiva de la seva carrera de poeta o, pel cap baix, com allò més important que havia escrit fins aleshores). Uns mesos abans de publicar-se,

---

³⁴⁹ *Ibid*, p. 7.

ja n'havia demanat l'opinió al seu antic mestre i amic Pons i Gallarza,³⁵⁰ el qual, pel que es dóna a entendre en carta de Briz de finals de novembre del 1882, degué valorar positivament l'obra i augurà que es vendria bé. Fins i tot sembla que es va comprometre a escriure'n un article, sobre el qual Briz li demanava notícia en la carta esmentada. D'altra banda, poques setmanes després de la publicació del poema, Briz, impacient i neguitós pel que considerava un excessiu silenci dels medis literaris i periòdístics catalans davant l'aparició de l'obra (només la *La Il·lustració Catalana* i el diari *La Renaixensa* hi havien dedicat atenció durant el mes següent a la publicació), va escriure a prestigiosos intel·lectuals catalans demanant-los expressament el parer sobre el poema, entre d'altres, per exemple, a Manuel Milà i Fontanals, el qual sabem que va atendre la petició de l'escriptor. Aquest en carta del 5 de gener de 1882 li agràia l'esforç d'haver llegit el seu poema i el judici benèvol que havia fet «del meu pobre y darrer treball» i així mateix expressava «la satisfacció que m'ha causat lo parer del mes eminent del lletrats catalans».³⁵¹ Desconeixem els termes exactes del comentari que féu Milà sobre el poema, però les paraules de Briz que hem transcrit permeten concloure que el judici no degué ser massa sever, ans al contrari. L'escriptor Josep M. Quadrado fou un altres dels personatges a qui Briz requerí l'opinió. No sabem si la petició va ser atesa i, d'haver estat així, si Quadrado va ser capaç de fer-li avinent allò que realment pensava sobre *La Orientada*, una opinió que coneixem pel que es diu en una carta d'11 de gener de 1882 de Miquel Costa i Llobera a Ramon Picó i Campamar:

De l'Orientada en tench notícies per en Quadrado á qui l'autor ha demanat de parer. Segons me digué D. Joseph, es un *cocorum*^[352] com diuen per aquí. L'única circumstancia atenuant en concepte de Quadrado en el que'n Briz, en lloch de mal parat el rey en Jaume haja mal parat en Roger de Flor y sos companys, que, segons diu ell, eran no mes qu'uns bandejats.³⁵³

³⁵⁰ «¿Ha llegit aquell esperpento que li vaig enviar a Barcelona? ¿Que li sembla? Ja'm pot parlar ab franquesa que jo no só cap Narcís: molt al revés sempre m'ha semblat molt y molt defectuós tot lo meu. Com lo parer de V. lo tinch en molt li agrahiré que me'l diga clar y català y pot estar seguríssim de que li agrahiré molt» (Carta del 3 de setembre de 1881 de Francesc Pelai Briz a Josep Lluís Pons i Gallarza).

³⁵¹ Ms 4305: Epistolari Milà. BC.

³⁵² «Conjunt de coses embullades, males de destriar (mall.)» (Diccionari Alcover-Moll).

³⁵³ *Epistolari de Miquel Costa i Llobera amb Ramon Picó i Campamar*, I. 1875-1885, Transcripció, comentari i anotacions per Bartomeu Torres Gost, Palma de Mallorca, [s.n.], 1975, p., 157.,

La ironia de Quadrado reportada per Costa i Llobera es queda petita al costat de la sang que, privadament, Picó i Campamar féu del poema.³⁵⁴ De fet, fou aquest qui, en una carta anterior, havia informat Costa de la publicació de *L'Orientada* i, sense haver-la llegit, ja la condemnava. Per tant, en la resposta que Picó féu a la carta de Costa es congratulava de l'opinió de Quadrado ja que «[v]eig també que no vaig errar al dirte que l'últim poema del Sr. Briz es dolent, puix el Sr. Quadrado, qu'es una autoritat el té també per ben xerech [dolent]». ³⁵⁵

A més de Pons i Gallarza, Milà i Quadrado, és probable, encara que no en tinguem constància documental, que Briz també demanés l'opinió a Rubió i Ors³⁵⁶ i a algú altre. D'altra banda, no sabem si buscades o espontànies, Briz va rebre pel poema felicitacions i elogis d'altres tants escriptors catalans i també provençals, entre els quals hi havia Frederic Mistral, Víctor Lieutaud, Lluís Cutxet, Frederic Soler, A. Savine i Adolf Blanch (no és difícil imaginar que tots aquesta autors, que Briz citava a Milà en la carta d'agraïment esmentada, i segurament molts d'altres, per exemple Verdaguer,³⁵⁷ van rebre de part de l'autor un exemplar del poema, la qual cosa no fa més que confirmar el ressò que Briz volia donar-li). Aquesta recepció de l'obra que tenia en general un caràcter més aviat privat i que a més havia estat en bona part induïda pel mateix autor enviant exemplars i demanant opinions, cal confrontar-la amb la recepció pública que va tenir el poema dins la Renaixença. I en aquest pla s'observa que l'interès

---

³⁵⁴ La mostra més explícita i dura que coneixem és en la carta de 28 de desembre de 1881 que Picó va escriure al seu amic T. Forteza Epistolari de Ramon Picó i Campamar. BBM). En reproduïm un fragment:

En quant a *L'Orientada* t'he dit que era un poema dolent, no perque l'haja llegit, sino perque com a cosa d'en Briz es natural que'n sia y perque la veu del poble=catalanista diu que ú es: en Matheu que ha tengut la paciencia de llegirlo me deya que's una obra que acusa en son autor una gran pobresa de sentiment artístich, que la versificació es tan aspre y dura que mes valdria estar en prosa, y que lo unich que hi ha de passador son algunes descripcions bastant ben encertades. Quedarem que m'enviaria l'exemplar que te per si vull darhi un vistasso, y jo, imitant un dels mes breus y concisos Epigrames de Boileau n'he compost un per quant haja fullejat "*L'Orientada*" que diu: He llegit "*L'Orientada*"
y.... ¡pastarada

³⁵⁵ Carta autògrafa de R. Picó i Campamar a M. Costa i Llobera de 25 de març de 1882. Epistolari de R. Picó i Campamar–BBM.

³⁵⁶ En les cartes escrites per Briz a Joaquim Rubió i Ors que es conserven a l'Arxiu Rubió, la més antiga de les quals data de 1869 i les darreres són de 1884, no n'hi hem trobat cap amb aquesta petició. Per altra banda, sí que s'hi conserva un exemplar de *La Orientada* enviat per Briz al catedràtic de la Universitat de Barcelona amb una dedicatoria amb data de 17 de novembre de 1881.

³⁵⁷ En l'epistolari de Verdaguer hi ha carta d'aquest a Briz amb data de 21 de novembre de 1881 en què fa acusació de rebut de «son valent poema sobre l'assumpto mes gran que resta á la musa épica catalana després de la conquesta de Mallorca». Li diu que ha tingut temps de llegir alguns cants que li han fet molta impressió «confirmantme en l'idea de que la obra será digne del assumpto» (Carta núm. 282, *Epistolari de Jacint Verdaguer. Volum III (1880-1882)*, Transcripció i notes de Josep M. de Casacuberta, Barcelona: Barcino, 1977, p. 167-168)

que va mostrar el món literari català pel poema fou en termes generals escàs, una “tímida” resposta que contrasta amb l’entusiasme que despertà l’obra en la crítica francesa (concretament Albert Savine) i també, segons A. Careta, en alguns personatges de la literatura castellana.³⁵⁸

D’acord amb la nostra recerca en la premsa de l’època, la recepció que tingué *La Orientada* a Catalunya fou la següent: *La Il·lustració Catalana* en anunciar la publicació del poema en reproduí un fragment del Cant VII [al número 30 (20-XI-1881)], i la mateixa revista, unes setmanes més tard [núm. 77 (20-XII-1878)], en feia un ampli resum de l’argument i prometia una segon article de comentari crític, que no va sortir; el diari *La Renaixensa* (6-XII-1881) va complir l’expedient reproduint en versió catalana la ressenya crítica que A. Savine havia publicat a *Polybiblion*; el setmanari *Lo Nunci* en va fer un comentari elogiós molt genèric [núm. 230 (21-I-1882)]; des del *Diario de Barcelona*, Francesc Miquel i Badia en va fer una ressenya crítica que cloïa amb unes reflexions interessants –més endavant hi fem referència– sobre el valor de la poesia èpica en els temps moderns; i diguem, finalment, que *La Veu del Montserrat* [núm. 46 (19-11-1881)], en donar notícia de la publicació de *La Orientada*, prometien també un article sobre el poema que no va sortir. La resposta, doncs, fou pobre, i així ho van reconèixer al cap dels anys crítics com Josep Yxart³⁵⁹ i sobretot Joan Sardà, que admetia que el silenci generalitzat amb què fou rebut el poema no fou just però alhora, amb una absoluta claredat sobre l’opinió que li mereixia el poema i la poesia de Briz en general, defensava la virtut que va tenir aleshores aquell silenci:

La Orientada realmente no fué apreciada en lo que valía, ó por lo menos, no fué tratada con la consideración que merecía un gran esfuerzo, un esfuerzo tan grande como el que representaba su confección. La leímos y callamos algunos de los que ejercíamos de críticos en nuestra literatura. ¿Era indiferencia? ¿Era menosprecio? No. ¡Qué sé yo lo qué era! Era tal vez que escribiendo como escribíamos solo por placer, sin más obligación que la que buenamente nos pudiesemos imponernos, no queríamos vernos forzados á no sentir los entusiasmos con que acaso soñara el autor. ¡Es tan desagradable, cuando el escritor ha puesto toda su alma, todo su talento, su corazón á veces en un libro, cuando este libro es su ilusión y vé en el su gloria, su porvenir tener que desvanecerle estas esperanzas y decirle: esto que tu soñaste, sueño fué; tu obra no es la gran obra que tu ilusión de autor te hizo ver ceñida del nimbo de la fama, sino una obra trabajosa, mediana, cuya falta de genial inspiración no rescatan tal cual episodio

³⁵⁸ Cf. CARETA Y VIDAL, «En vindicació de D.Francesch Pelay Briz», p. 1348

³⁵⁹ «[...] su poema *La Orientada* paso casi inadvertido, a pesar de contener fragmentos muy bellos y de primera fuerza» (José YXART, *El año pasado. Letras y artes en Barcelona*, Barcelona, Librería Española, 1890).

feliz ni aun la misma ausencia de defectos de gran bulto! Esto tenia que decir muchas veces la critica de los libros del señor Briz, y por no decirlo prefería callar».³⁶⁰

Aquest silenci d'una part dels crítics de l'època fou viscut per l'entorn més pròxim a l'autor com una acte d'injustícia. Estem parlant de la percepció que en tenia Antoni Careta, qui en va protestar en un poema titulat «Al cantor de “La Orientada» en Francesch Pelay Briz», publicat segurament poc temps després de sortir l'obra però que només hem pogut conèixer per la reproducció posterior que en féu el setmanari *La Tomasa* l'any 1890.³⁶¹ En una primera part de la poesia s'elogiava el poema de Briz per la força i brillantor amb què feia reviure la «gran y épica gesta» dels catalans a Grècia que fins aleshores, ens diu, només vivia com a frèvol record en la seva memòria i feia una glossa admirativa –ben precisa, d'altra banda– dels fets del poema i els seus personatges; en la segona part, Careta reivindicava la grandesa del poeta («De tots los nostres poetas,/cap més gran com tu») enfront de «[l]a estúpida ignorancia» que «avuy es exalsada», i denunciava que al poeta li «voldrán robar l'aureola/callant perque no's veja/y, ab verinosa furia/units, l'oyd y la enveja,/tots los momentos, d'espigas/ton front encerclaran», però a la fi, conclou, la justícia que governa l'univers haurà de posar les coses als seu lloc i prevaldrà la veritat i la grandesa del poeta:

Ella en l'abim un dia
Fondrà la vil malicia;
del Art y de la Pàtria
serás tu l'escullit.
Gloria inmortal, eterna,
ton llibre t'assegura...

En la necrologia sobre Briz que va escriure per a *L'Arch de Sant Martí* en resposta a una de Joan Sardà a *La Vanguardia* que no havia estat complaent amb el poeta (sí amb el patriota literari), Careta explicava amb quina intenció havia escrit la seva poesia i aprofundia en els motius de crítica parlant explícitament de conspiració organitzada:

Jo, en una poesia que va veure la llum en cert diari local, lo mateix que en conversas particulars, *tachaba y motejaba*, com en Sardà afirma, no á cap persona que de bona fe cregués que no devia parlar del primer dels nostres poemes, *La Orientada*: jo *tachaba y motejaba* la mala fe dels crítics de camarilla que, tenint grans elogis per obras

---

³⁶⁰ J. SARDÀ, «Francesch Pelay Briz», *La Vanguardia*, 19-VII-1889.

³⁶¹ *La Tomasa*, any II, núm. 114 (octubre 1890), p. 20. No hem localitzat la primera publicació d'aquesta poesia.

mitjanes y fins dolentas literariament parlant, no tenian ni un mot per un dels millors llibres que ha produhit la renaixensa catalana: jo vaig indignarme davant de la conspiració de silenci que va ferse en certas esferas contra'l llibre del inspirat poeta. Que va ferse, tant innoble conspiració, ho sè; [...].³⁶²

No sabem si aquesta idea de la conspiració fou induïda per Briz o era només una percepció particular del seu deixeble. De fet, el sentiment de l'autor de *La Orientada* que es reflecteix en les cartes a Pons i Gallarza i a Milà que hem presentat és sobretot de satisfacció per les mostres d'aprovació i les felicitacions rebudes, la qual cosa no descarta que s'hagués pogut sentir ignorat per una part del món literari de la Renaixença i se'n dolgués. Fos com fos, amb conspiració o sense, Briz no va renunciar a seguir projectant la seva obra poètica cabdal i, entre finals de 1884 i començaments de 1885, es va posar a treballar en una segona edició que l'any 1886, en la contraportada del seu opuscle *Quatre paraulas sobre'l llibre de D.V. Almirall «Lo Catalanisme»*, s'anunciava «en preparació» en els termes següents: «2ª edició de gran luxu, acompanyada d'una traducció castellana é ilustrada per Carbonell, Soler, Llobera, Masriera, Mestres, Moncerdà, Pahissa, Pellicer, Puiggarí, Vilanova y altres».³⁶³ La segona edició, doncs, era ambiciosa i va preparar-la amb la col·laboració de Jaume Massó i Torrents, que l'hauria ajudat a contactar amb els il·lustradors i en qüestions relatives a la impressió de les il·lustracions, tal com es desprèn del contingut de dues cartes de Briz al jove director de *L'Avens* conservades a la Biblioteca de Catalunya.³⁶⁴ No ens consta que aquesta segona edició ilustrada de *La Orientada* s'hagués arribat a publicar, ja que en cap fons bibliogràfic que hem consultat no hi apareix i tampoc no n'hem trobat notícia de la

---

³⁶² CARETA Y VIDAL, «En vindicació de D.Francesch Pelay Briz», p. 1348.

³⁶³ Francesc Fayos en podria haver estat l'autor de la traducció castellana (A. Elías de Molins cita una traducció castellana del poema feta per aquesta autor).

³⁶⁴ Són concretament dues cartes (de les sis de Briz a Massó. *Epistolari Jaume Massó i Torrents*. BC). En una d'elles, sense data però del mes de febrer de 1885, hi llegim el següent:

«Amich Sr. Massó: si veu al Sr. Mestres [mot incomprensible] que'ls cants que quedan per ilustrar son los següents 2n, 8é, 10é y 12é.

Com alguns dels invitats han escullit ja li dich perque li quedès massa reduhit al Sr. Mestres lo nº de cants per triar. Préguili si no es molestarlo, que esculleixi promte á fi de poder distribuir la ilustració aviat. Préguili també que'm perdoni las pressas. Donili en nom meu las gracias y l'adjunt exemplar de *La Orientada*».

Aquest exemplar que Briz feia arribar a Mestres per mitjà de Massó es conserva a la Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, amb una dedicatòria de l'autor amb data de febrer de 1885, la qual cosa ens ha permès de datar la carta..

publicació en la premsa de l'època. Palau i Dulcet, però, sí que en fa constar una reimpressió de l'any 1887 en format "octau".³⁶⁵

Com hem dit, el dos únics comentaris crítics que es feren de *La Orientada* a Catalunya són el que Francesc Miquel i Badia publicà al «Brusi» i el que sortí a *Lo Nunci* sense signar. En aquest darrer (per títol tot just «La Orientada»), després d'afirmar que el poema era «lo fruit natural d'un poeta que ha begut en bonas fonts y que sent la poesia y la grandesa sense que ni ell mateix se'n adoni», l'anònim autor comparava el poema de Briz amb l'*Atlàntida* de Verdaguer i arribava a la conclusió que, pel seu «fons» –no per la forma–, *La Orientada* era superior al poema del poeta de Vic.³⁶⁶ Sobre la mètrica ponderava l'encert en la tria dels estramps («La metrificació del poema del senyor Briz es sobria») però alhora feia notar la duresa dels versos «y pot ser pe'l comú dels lectors li fassa mal aquesta qualitat qu'es prenda de valer per la gent més o menys entesa». Per la seva banda, Francesc Miquel i Badia,³⁶⁷ en la primera part del seu article feia una descripció del caràcter i el contingut del poema i destacava que Briz «con grandiosísimo acierto quiso añadirle un canto mas cuya escena y cuyas descripciones ofrecieran contraste decidido con los cuadros de sangre y de muerte y con la lucha de pasiones que habian sido asunto de los cantos anteriores», una escena que valorava pels efectes benefactors després de tantes emocions («es placido descanso para el alma»). En la segona part de l'article valorava positivament el poema («es un trabajo literario sumamente notable que demuestra claro ingenio poético y sobre todo su conocimiento de la poesía catalana y de los autores clásicos»), però al mateix temps plantejava amb encert les dificultats de difusió del poema de Briz que, fora de «los lectores que siguen con particular predilección el movimiento de la literatura catalana contemporánea», difícilment podia interessar ni els erudits, que no hi podien trobar la ingenuïtat del primitius poemes, ni tampoc el gran públic lector per al qual el poema èpic-històric no oferia gaire atractiu «por mas que el autor [...] sazone las descripciones históricas con relatos de imaginacion y salpimente unas y otras con entretenidas digresiones escritas en

---

³⁶⁵ Modernament no s'ha fet cap reedició de *La Orientada*.

³⁶⁶ Precisament, Briz, en la carta a Pons i Gallarza de novembre de 1882 a què ja hem fet referència, deia sobre el seu poema que «n'estich content perque no deurá ni deu res de son éxit a l'enlluhernament de la forma ó sia del consonant. Sostenia jo de temps, que la poesia no consisteix en la forma sino en lo fons y'l públich m'ha donat la rahó».

³⁶⁷ F. MIQUEL Y BADIÀ, «La Orientada. Poema catalan por D. Francisco Pelayo Briz», *DdB*, 4-II-1882.

vigorosos versos». Per Miquel i Badia, doncs, el problema de *La Orientada* no era de qualitat literària sinó de l'anacronisme del gènere que derivava en una manca d'autenticitat.³⁶⁸

Los poemas como *La Orientada* y otro tanto diríamos de *La Atlantida* de Mosen Jacinto Verdaguer [...] han de compararse con las imitaciones arqueológicas que realizan la arquitectura y la pintura y en las cuales andan barajados, como forzosament ha de suceder, elementos de los siglos pasados con motivos de la actual centuria, y en als que se advierte discrepancia ó disonancia entre el fondo y la forma, entre el pensamiento y su expresión poética ó artística

El sentiment que el poema èpic modern no s'adeia als gustos del públic lector era compartit per altres crítics. En parlar del poema de *La Masia dels amors*, ja hem vist que l'anacronisme del gènere era la raó que esgrimia Joaquim Riera i Bertran per explicar el poc èxit que va tenir aquest poema entre els lectors, i aquest mateix argument es feia extensible a *La Orientada*.

Fora de Catalunya només ens consta l'article que hi dedicà Albert Savine,³⁶⁹ en el qual, com a element més remarcable –ho veurem de seguida–, advertia un excés de dependència respecte d'Homer en alguns passatges del poema. Savine començava el seu article presentat el doble caràcter de *La Orientada*: patriòtica («il est l'expression très haute, très ardente, sauvage même parfois, du sentiment patriotique») i catòlica alhora («[c]'est aussi une oeuvre très nettement religieuse: très catholique, il est à peine besoin le dire, car, au delà des Pyrénées, patriotisme et foi, aujourd'hui comme aux temps de Philippe II, ne font qu'un»). Portant l'anàlisi cap a un nivell més concret, deia que hi trobava a faltar, com a *L'Atlantida*, una mica més d'acció, defecte que atribuïa al fet que «le poète, séduit dans doute par les prestiges du grand nom d'Homère [...] s'abandonne trop à sa direction et repasse trop lentement, trop amourement par des sentiers, fraîchement ouverts à l'époque homériques», un camins, tanmateix, reblava el crític, massa usats i gastats en les epopeies secundàries de pura imitació. Fins i tot, en alguns cants hi veia un excés d'imitació del poeta grec, un defecte que sortosament, explicava Savine, Briz havia sabut corregir a temps fent un poema original:

[...] ce qu'il faut louer dans *La Orientada*, c'est que si parfois, au chant II, au chant V et au chant VIII, par exemple, nous serions tenté de nous croire devant Troie, écoutant

³⁶⁸ El Dr. Manuel Jorba ens ha fet notar que en la preceptiva de l'època ja es discutia la pertinença del gènere en l'època contemporània.

³⁶⁹ Albert SAVINE, «Les publications catalanes en 1881», *Polybiblion*, vol. 35 (1982), p. 440-443.

le sage Nestor parlant dans le conseil ou les vieillards admirant Hélène au haut des remparts et faisant le dénombrement de l'armée grecque, jamais cette illusion ne s'empare de nous avec assez de puissance pour ne point s'évanouir quelques vers plus loin devant les bataillons de mariners et d'Almogavares. La couleur locale, le contraste des Grecs et des Catalans, les mœurs des Juifs bysantins, les croyances, les légendes, les superstitions de cette époque crédule dont le poète a su tirer un si heureux parti, corrigent immédiatement le défaut sur lequel s'était porté notre attention.

La ressenya continuava amb un extens resum de l'argument del poema i es cloïa amb una traducció francesa de la balada *La espasa del mort* del Cant I feta pel mateix crític, balada que elogiava comparant-la amb el poema «L'Oeil de Cain» de Víctor Hugo i conjecturant que, si Goethe o Schiller l'haguessin recollida en algunes de les seves col·leccions, no hi hauria fet gens de mal paper.

7.2. EL "SILENCI POÈTIC"

Sense comptar *La Orientada*, l'obra poètica publicada per Francesc Pelai Briz en la darrera dècada de la seva vida és escassa: d'una banda, un llibre en vers més didàctic que poètic aparegut el 1886 però escrit molts anys abans (així ho afirmava l'autor en el prefaci de l'obra): les *Reglas d'amor dictadas pera'l jovent que cerca muller*, signat amb el pseudònim d'Enrich Oriol, una mena d'"Ars amatòria" catòlic i fortament misogin que es presenta com una rèplica a les lliçons amoroses d'Ovidi i basat, segons el poeta, en «experiencia propia»; i de l'altra, unes poques poesies noves la publicació de les quals es concentra durant els primers anys vuitanta i que apareixen disperses en revistes i publicacions periòdiques (*Lo Gay Saber, Calendari Catalá, La Il·lustració Catalana, Revista Literaria*), o algunes altres ja conegudes –premiades als Jocs– i que trobem inserides en les antologies poètiques que Francesc Matheu preparà durant els vuitanta (el *Llibre del Amor, Llibre de la Patria...*).

Entre les poesies noves donades a conèixer aquests primers anys de la dècada hi ha la que du per títol «Á mos mestres, amichs y companys donantlos lo bon comens y fi d'any» publicada el mes de desembre de 1883, una composició en què el poeta enviava una salutació afectuosa («[d]es de mon trist exili hont presoner m'hi tenen/ las penas que m'acaban y'l dol que mon cor rou») al món literari de la Renaixença.³⁷⁰ És una

---

³⁷⁰ LIC, any IV, núm. 101 (31-XII-1883), p. 389. No és una salutació genèrica sinó que Briz dedicà de forma personalitzada una estrofa (o uns versos) a cada un dels «mestres, amichs y companys» del món de la Renaixença. En l'ordre amb què van sortint en el poema són els següents: Milà, Rubió, Aguiló,

poesia de circumstàncies però rellevant. Per dues raons: la intenció, ja que Briz, malalt i reclòs a casa seva, el que en darrer terme sembla que busca enviant afecte per a tothom (fins i tot als qui li eren “enèmics”: Picó i Campamar) és que no se l’oblidi; i en segon lloc, per la posició que aquesta poesia ocupa en la trajectòria poètica pública de l’autor: és la darrera que va publicar en vida, després de la qual iniciarà un llarg silenci poètic que ja no trencarà mai més (les *Reglas d’amor...* esmentades de l’any 1886 no es poden considerar en sentit estricte material poètic nou, ni tampoc «Lo foner» i «La cansó de mestre Jan» que Sardà i Matheu van publicar pel seu compte els anys 1887 i 1888, respectivament). Tanmateix, aquest silenci no va significar la renúncia de Briz a la poesia (ni tampoc a l’escriptura en general³⁷¹), i la prova més clara és el llarg romanç *Cap de ferro*, escrit durant aquest període de silenci públic (vegeu *infra* capítol 8); però, a més, les dades que tenim ens diuen que aquest poema narratiu no fou l’únic projecte poètic dels anys vuitanta sinó que n’hi hagué força més. Briz, doncs, va seguir dedicat a escriure poesia amb una intensitat semblant (fins i tot superior) a la que havia mostrat en els decennis anteriors, i en aquest sentit cal desmentir el que es deia en alguna de les necrologies escrites a la seva mort en què s’afirmava que per l’agreujament de la seva malaltia Briz «se vió obligado á abandonar sus tareas literarias».³⁷²

Quins foren aquests altres projectes poètics a què Briz s’hauria dedicat durant els anys vuitanta? La contraportada d’*Endevinallas Populars Catalanas* –recordem que el recull es va publicar el 1882– torna a ser altra vegada de gran ajut, ja que en l’apartat d’obres en preparació s’hi fan constar els següents llibres de poesia: *La espiga d’orb*, *Darrerries*, *La gotellada*, *Las Glorias del rey en Jaume* («romanser») i *Brasas*. Alguns d’aquests projectes ja deuriem estar en marxa de feia uns anys, concretament els tres primers que ja els trobem citats també com a obres en preparació l’any 1878 a la contraportada de la comèdia *Pinya de Rosa*, i possiblement també el recull que havia

---

Llorente, Blanch, Careta, Pons i Gallarza, Rosselló, Picó, Matheu, Verdaguer, Balaguer, Montserrat, Collell, Soler, Ubach, Roca, Ferrà, Costa i Forteza i afegia que «Encara alguns n’oblida, segur, ma fantasia/dels molts que per la patria treballan sens descans».

³⁷¹ De fet, tot el que publicarà Briz –que no és gaire– a partir de 1884 són escrits en prosa: la sèrie d’articles biogràfics inserits a *La Il·lustració Catalana*; un opuscle comentant el llibre *Lo catalanisme* de Valentí Almirall publicat l’any 1886 i la crítica de la novel·la *En Dolsapau*, d’Antoni Maria Fàbregas publicada també a *La Il·lustració* el novembre de 1886. Aquesta crítica és l’única que Briz escriu i publicà, fora de les que havia inserit en la seva revista *Lo Gay Saber*. Ho féu molt segurament per amistat amb l’autor i també per militància patriòtica («Creyém que no s’ha de deixar morir en l’ombra de la indiferència y del silenci, com es costum en la nostra terra ab casi todas las obras escritas en catalá[...]»), són les paraules amb que comença el seu comentari.

³⁷² *DdB*, 16-VII-1889.

d'aplegar romanços sobre la figura de Jaume I (recordem que durant els anys 70 n'havia escrit i enviat algun sobre la figura d'aquest rei als Jocs Florals). No tornarem a tenir cap notícia d'aquests volums de poesia fins a la publicació de *Cap de ferro* en què tots cinc llibres surten a la llista d'«obras póstumas pera publicarse» que hi ha a la contraportada del poema narratiu, per la qual cosa caldria pensar que Briz va enllestir-los al llarg dels anys vuitanta. A més, d'acord amb la informació que es dóna en aquesta llista d'obres inèdites, el poeta també hauria escrit dos altres llibres de poesia: *Marcialencas* i *Lo dol del meu cor*, projectes que haurien nascut, doncs, en posterioritat a l'any 1882.

En realitat, només hem pogut documentar l'existència d'un sol de tots aquests llibres que Briz hauria deixat escrits: es tracta de *Darrerias*, el qual, força anys més tard, el 1897, la revista *L'Atlantida* l'anunciava com un aplech de poesies a publicar dins el seu «folletí» (desconeixem si va arribar a sortir); a més, en l'article que aquesta mateixa publicació dedicava a Briz, escrivien que *Darrerias* és «un preciós aplec de poesies [...] prologuejades per ell meteix ab una exacta explicació de sa vida literària»,³⁷³ una informació que només es podia tenir si s'havia pogut veure de prop el recull.

És probable que les poesies inèdites que es van donar a conèixer pòstumament a *La Renaixensa* (revista) i també en les sessions d'homenatge que les entitats catalanistes dedicaren a Briz, formessin part d'algun d'aquests llibres de poesia no publicats.³⁷⁴ Tret d'un parell de composicions de contingut patriòtic, la majoria són poesies líriques dominades per la desolació del poeta i que fan present un home sol, profundament desenganyat de la vida i dels homes, que renega de la petita glòria literària obtinguda, fins i tot de la poesia i de la condició de poeta, i que només espera ja la mort com a final de les seves penes i sofriments en el món. Segurament, aquestes poesies són dels darrers anys, quan l'agreujament de la seva malaltia també contribuirà a aguditzar aquest sentiment de decepció vital que ja s'havia començat a manifestar a finals dels anys setanta en alguna poesia però que ara esdevindrà absolut (vegeu més endavant a «Els darrers anys» reproduït el poema ««Testament del ferm Patrici catalá, y mestre en Gay Saber En Francesch Pelay Briz, mort lo 15 de juliol de 1889»»).

---

³⁷³ LA REDACCIÓ, «† En Francesc Pelay Briz», p. 2

³⁷⁴ Això és segur en el cas de la poesia que du per títol «Testament», llegida per Francesch Matheu a la sessió necrològica de la Lliga de Catalunya, ja que sabem del cert que formava part del volum *Darrerias* (cf. *LR* –diari–, 15-XII-1889). Els versos inicials del poema són la síntesi dels seu ideari: Catalunya i la fe («Si Deu me volgués ohir/aquest fora'l meu sentir: Sobre ma tomba una creu/ab las barras catalanas [...]).

Les dues darreres poesies escrites per Briz de què tenim constància són de pocs mesos abans de morir. L'una és la que va compondre expressament per a l'homenatge que es féu el 24 de març del 1889 a Frederic Soler amb motiu d'haver-li estat premiada la seva obra *Batalla de Reynas* per la Real Academia Española (n'obtenim la notícia del *Diario de Barcelona* del 26 de març de 1889). Una carta d'Antoni Careta a F. Soler després de la mort de Briz, ens revela, a més, l'esforç que aquest, ja molt malalt, hagué de fer per escriure-la:

[...] vostè era una de las personas á qui mes distinguía ab lo seu afecte; la poesia que va dedicarli n'es una mostra palpable: crega que alló ell va tenir de compóndreho á costa de grans sacrificis, que per mes qu'ell era gran justicier, no li hauria determinat l'esperit de justicia tot sol, donat l'estat d'esperit en que la salud lo tenia». ³⁷⁵

L'altra és un poesia sense títol, publicada pòstumament l'any 1897 a *L'Atlántida* amb data de redacció de juny de 1889. Briz, dolgut pel tracte rebut pel món del catalanisme en general, s'hi reivindica com el més pur i gran dels catalanistes enfront dels interessats que només busquen el seu profit. ³⁷⁶

---

³⁷⁵ Carta d'Antoni Careta a Frederic Soler de 14 d'agost de 1889. Epistolari de Frederic Soler: Pitarra. Vol I. AIT).

³⁷⁶ Vegeu reproduït el poema a Apèndix (III): Documents de Francesc Pelai Briz (document 7).

CAPÍTOL 8

OBRA PUBLICADA PÒSTUMAMENT

8.1 CAP DE FERRO

A finals de novembre de 1889 diversos diaris i revistes catalanistes anunciaven la imminent publicació d'una obra pòstuma de Francesc Pelai Briz qualificada des d'aquests periòdics com «la mes capdalt» escrita pel poeta. Es tractava de *Cap de ferro*, un extensíssim poema narratiu que l'autor subtitulà amb el nom de «romans» i que alguns dels crítics de l'època en la recepció de l'obra qualificaren de veritable novel·la en vers. *Cap de ferro* és el gran projecte poètic de Briz després de *La Orientada*, d'igual ambició i fins i tot superior, a la redacció del qual degué dedicar els darrers anys de la seva vida. El projecte de *Cap de ferro* no va transcendir en cap moment, a diferència de la majoria de les obres que Briz havia publicat fins aleshores, de les quals sempre donava notícia de la preparació, de manera que de l'existència del poema (ja acabat) no se'n va tenir notícia fins poc abans de la mort de l'escriptor quan Antoni Careta revelava que Briz tenia inèdit «un poema romancesch que ha fet aquests darrers anys, treball notabilíssim y d'un caràcter distint de tot lo que s'ha escrit fins ara á Catalunya».³⁷⁷ Careta degué ser de les poques persones, si no l'única, que va tenir notícia de l'existència de l'obra i molt possiblement, segons es desprèn de les paraules transrites, també l'havia llegida. No serà fins ben pocs dies abans de posar-se a la venda el poema, que l'editor ja havia començat a distribuir a la premsa i entre els escriptors, que en tornarem a tenir notícia: fou Joaquim Riera i Bertran qui, en la sessió necrològica que la Lliga de Catalunya dedicà a Briz, en parlar de les obres inèdites que deixava el poeta, feia referència a *Cap de ferro*, del qual, deia, només havia tingut temps de llegir-ne alguns fragments però que «á judicar per per ells, bé puch reputarlo obra de gran válua».³⁷⁸

La filla de Briz fou qui s'encarregà de gestionar la publicació del poema, que sortí a la venda a mitjan del mes de desembre editat per l'Estampa de «La Renaixensa». Marta Briz va fer-hi imprimir la següent dedicatòria: «En pach de tas virtuts, de ton

---

³⁷⁷ CARETA Y VIDAL, «Don Francesch Pelay Briz».

³⁷⁸ «Memoria Biogràfic-Crítica llegida per D. Joaquim Riera y Bertran», p. 22.

inmens amor á tot lo bell, á tol lo noble y á tot lo sant, y que procurá guardar com un preciós llegat, dona publicació á aqueix llibre». ³⁷⁹

Cap de ferro ha de ser vist com un gran romanç històric amb què l'autor pretén enllaçar amb una teòrica tradició romanesca medieval perduda (i per tant oblidada), és a dir, amb una èpica genuïnament catalana. Les estrofes finals del poema permeten plantejar aquesta hipòtesi: en elles l'autor simula la veritat històrica dels fets contats citant unes pressumptes fonts de què s'hauria servit, d'una banda, un romanç antic que explicava els fets, parcialment conservat i encara en mal estat, l'autor del qual fou un trobador al servei del cavaller protagonista de la història, i d'altra banda, «[...] algunas tradicions escassas/que la montanya ha conservat fins ara». I amb tots aquests materials literaris «aquest meu he compost», ens diu el poeta, de manera que *Cap de Ferro* és presentat no com un producte de la imaginació (qué és el que realment és: amb una imaginació i apropiació de la història molt walterscottiana, com bé van remarcar tots els crítics de l'època), sinó com el resultat d'un esforç per recuperar uns fets històrics i salvar, doncs, la memòria d'unes gestes cavalleresques que no s'havien de perdre. I el que és més important: Briz vol fer del seu romanç una continuació de la tradició dels romanços i contarelles tradicionals (tot i que, insistim-hi, en el fons el model narratiu preponderant sobre què treballa l'autor és el de la novel·la històrica romàntica del segle XIX). Es tracta, doncs, i el joc de simulació sobre les fonts literàries no n'invalida la intenció sinó que la subratlla, d'un acte més de patriotisme literari militant de Francesc Pelai Briz al servei de la Renaixença i, com ens diu en els darrers versos, al servei de l'enaltiment del passat gloriós de la pàtria: «[...] En honra ell sia/dels temps passats, quan Catalunya lliure,/sobrantli pit, grans regnes conqueria/y sobrerera de gloria, 'n regalava».

Cap de Ferro és una narració de quasi dotze mil versos estructurada en cinc llibres, cada un dels quals du un títol que metafòricament resumeix cada una de les diferents fases de l'evolució de la història segons una estructura narrativa típicament

---

³⁷⁹ *Cap de Ferro*, p. [4]. *Cap de ferro* fou reeditat en forma de fascicles en la col·lecció «La Novel·la Nova» a finals dels anys deu del segle XX. El poema es va lliurar al lector en deu quaderns amb una il·lustració en cadascun sobre un passatge de la història. Contemporàniament no s'ha tornat a reeditar. Només l'any 1967 l'Editorial Millà en publicà una versió prosificada en llengua castellana i amb algunes adaptacions respecte de l'obra original. L'autor d'aquesta versió, que signava amb el pseudònim Marcelo Capdeferro, justificava la publicació del poema en forma de novel·la i en castellà per donar més difusió al romanç, «riquísimo en ideas y en hechos» (*Cap de ferro. Novela histórica basada en el poema heroico de Francisco Pelayo Briz, por Marcelo Capdeferro*, Barcelona: Editorial Millà, 1967).

lineal: presentació dels personatges i el conflicte principal (llibre «I. Posta de sol»); desenvolupament i complicació del conflicte (llibres «II. Clar de lluna», «III. Bromas» i «IV-Tronada d'estiu»); i desenllaç (llibre «V. Arch de Sant Martí»). Al seu torn, cada un d'aquests cinc llibres està dividit en diversos cants (narrativament són episodis tancats) que també duen un títol i que, com a *La Orientada*, estan formats per estrofes de sis versos sense rima, entre les quals també s'intercalen uns pocs poemets rimats (són cançons originals del poeta que imiten les populars, per exemple la que comença «La Mare de Deu quan era xiqueta/solia cosir, boy assentadeta/devora'l portal,/á dins de la entrada de lo seu casal»³⁸⁰).

El poema explica una història d'aventures cavalleresques i amoroses situada en el Pirineu català a l'edat mitjana durant el regnat del Rei Pere III de Catalunya i Aragó, monarca que tindrà un cert paper en la història en enfrontar-se amb el cavaller protagonista. L'argument del romanç és inventat, tot i que Briz hi connecta lateralment un episodi històric (la fugida de Jaume III des del Berguedà cap a la Cerdanya en saber-se perseguit pel Rei Pere) i, per tant, construeix –més endavant en parlem amb més detall– la ficció narrativa a la manera de la novel·la històrica romàntica, és a dir, barrejant fets ficticis amb d'altres de reals que proporcionen, sense que aquests se'n duguin el pes de la trama, un aire de veritat històrica a la ficció.

A grans trets, la història de *Cap de ferro* és la següent: el jove Astolph, únic membre que queda de la nissaga noble dels Arenís, que fou eliminada per les accions de banditatge del noble Nivas, viu al «castell de Nuch», on fa de copista de manuscrits antics amb gran complaença del carlà, el qual, a contracor, l'obligarà a marxar perquè, descobrint l'amor que ha nascut entre ell i la seva filla Imelda, no pot admetre que sigui un home lliurat a les arts i no a les armes qui hereti i defensi les seves possessions quan ell sigui mort. Astolph, jurant amor etern a la seva estimada i prometent-li que algun dia tornarà a buscar-la per convertir-la en la seva esposa, començarà a partir d'aquest moment l'aventura cavalleresca, sobretot després d'un somni que l'empeny a recuperar el seu honor i noblesa i a venjar, per tant, el mal comès sobre ell i la seva família. Així, amagarà la seva identitat –un dels elements més “novel·lescos” del poema– sota d'un casc (se'l coneixerà des d'aleshores com a «Cap-de-ferro»), reconstruirà els castell dels Arenís i formarà un grup armat de 50 homes, coneguts com els «calsas verdas», que

---

³⁸⁰ Aquesta cançó fou musicada per a cor de cinc veus l'any 1897 pel compositor Josep Sancho (Informació trobada a l'enciclopèdia online “Wikipedia” –versió castellana–).

combatran al seu costat en la tasca de fer justícia i venjar l'assassinat de la seva nissaga així com també les malvestats fetes sobre d'altres famílies nobles –la de «Nuch»– i els abusos de tot tipus comesos sobre els indefensos pagesos. El primer a caure sota aquesta empenta justiciera serà el sanguinari bandoler anomenat L'Os, que havia traït els Arenís la nit en què el castell fou atacat i destruït, i després el responsable de tots els mals ocorreguts en aquesta zona del Pirineu, el senyor de Nivas (inspirat en el senyor feudal que féu néixer la llegenda del Comte Arnau, com proposava una ressenya de l'època?³⁸¹). Aquest episodi dins la trama se situa a la part final, després que el protagonista hagi resolt el conflicte que mantindrà amb el rei Pere, per mor d'haver afavorit Jaume III en la seva fugida, un conflicte en què s'acabarà involucrant la seva estimada Imelda, que serà portada, per ordre del Rei, primer a Perpinyà i després a Barcelona, amb l'objectiu de separar-la de Cap de ferro. A la fi de tots aquests fets d'armes i conflictes, el cavaller protagonista haurà guanyat fama per la seva heroïcitats, noblesa i alt sentit de la justícia, virtuts que el mateix Rei li reconeixerà, i finalment podrà descobrir ja victoriós davant de tothom la seva veritable identitat, el senyor Astolph d'Arenís. L'acte últim i suprem que enlaira l'heroi serà el sacrifici per amor: complint l'última voluntat d'Imelda quan agonitzava en el seus braços –havia estat ferida de mort per un individu de la banda de L'Os que s'havia fet escàpol–, Cap de ferro es casarà amb la germana petita de la dona que estimava (i estima), acte que també servirà per guarir Alix, així es diu la noia, dels mals d'amors que l'havien fet tornar boja perquè, en secret, també estava enamorada d'Astolph/Cap de ferro. El poema es clou amb el nou Comte d'Arenís recompensant amb generositat tots els qui l'havien ajudat en la seva lluita per fer justícia.

Vista la història que s'explica en el romans, tot i la forma resumida amb què l'hem presentada, *Cap de ferro* ens apareix, en primer lloc, com una narració amb elements que la connecten amb la narrativa cavalleresca medieval. Així, per exemple, com en molts relats d'aquest gènere el protagonista de *Cap de ferro* també és un jove que es veu abocat a l'aventura d'armes per guanyar un lloc en la societat (que en aquest cas se li havia arrabassat violentament); igualment, un jove que per les seva virtuositat alhora de fer armes, per la seva noblesa de cor i pel seu sentit recte de la justícia anirà

---

³⁸¹ «Lo comte de Nibas es l'odiat senyor feudal, l'au de rapinya que té penjat son niu á Montgrony, y que tal vegada dongué peu á la Musa llegendaria catalana pera la pintura del Conte l'Arnau, condemnat á etern torment [...]» (T. POCH DE NEGRE, «Cap de ferro», *La Renaixença*, 17-XII-1889).

guanyant prestigi i fama com a bon cavaller i acabarà convertint-se en un de modèlic admirat i respectat per tothom, fins i tot pel seu senyor, el Rei; o així mateix, en aquest romanç també hi ha el ressò dels llibres de cavalleries en els clàssics tòpics vinculats a “l’aventura amorosa” del cavaller: la fidelitat a la “dama” o l’amor com un dels motors de l’aventura d’armes,³⁸² per exemple. Amb tot, *Cap de ferro*, per la forma amb què planteja la intriga cavalleresca i amorosa de la novel·la i per la mirada que des del present l’autor projecta cap al món de cavalleresc i feudal, és una obra que té molt més a prop la tradició de la novel·la històrica del XIX que no pas les novel·les cavalleresques medievals. En efecte, si fem abstracció que el vers és el vehicle expressiu utilitzat per narrar les aventures d’Astolph d’Arenís, *Cap de ferro* se’ns apareix sobretot com un clar exemple de novel·la històrica a la manera de les del romanticisme, sobretot de Walter Scott³⁸³ i en menor mesura del fulletó històric a l’estil de Dumas pare. La crítica de l’època ho advertí i hi hagué unanimitat a l’hora de relacionar el contingut i els procediments narratius del poema amb el corrent de novel·la històrica romàntica creat per l’escriptor escocès. Joan Sardà, per exemple, escrivia que el poema era «una especie de libro de caballería escrito por un poeta que adora Walter Scott [...] La localización histórica, el maridaje de la realidad tradicional con la ficción romancesca, la visión apologética del mundo feudal de la Edad Media arrancan de Walter Scott»;³⁸⁴ o F. Miquel i Badia, al·ludint també a aquesta influència, deia que «es una historia que tiene mucho de novela: una novela que tiene mucho de historia» i feia el repàs a los «pormenores arqueológicos» que apareixen en el poema de Briz, posats a la manera de l’escriptor escocès «con sobriedad y retocados para que el lector los admita fácilmente

382

[ ]
 Per tu jo al mon hagi d’ajupir la testa,
 Bandejar lo meu nom, plorar de rabia,,
 donchs be jo juro aquí, la ma posada
 sobre eixa creu, sobre la creu d’Imelda
 que també clama contra tu venjansa,
 que ningú al mon me veurá mes lo rostre,

Ni daré’l nom d’espós á la que estimo
 per temps que passi, enc’ que son pare vulla,
 ni’m daré trevva ni sossech, fins l’hora
 venturosa per mi per tu maleyta,
 en que mon bras per sempre mes’us tiri
 á tu al infern y á ton castell al diable!

(*Cap de ferro*, p 76)

³⁸³ Abans d’escriure novel·la, Walter Scott també fou autor en vers de narracions romàntiques de tema històric (*Rokeby*-1813-, per exemple). Des d’aquest punt de vista, l’ús del vers en *Cap de ferro*, lluny de matisar la filiació walterscottiana del romanç, no fa altra cosa que estrènyer-la.

³⁸⁴ J. SARDA, *Obras escogidas, «Serie Castellana»*, Librería de Francisco Puig y Alfonso, 1914, p. 220.

[...] Es una Edad Media la de *Cap de ferro* que parece iluminada por la luz eléctrica». ³⁸⁵ Per la seva banda, Josep Yxart, després d'exclamar amb admiració que el poema era «¡Walther-Scott en rima!», resumia els elements de l'obra de Briz que la connectaven amb el codi novel·lístic scottià:

En Cap de ferro hay, como imitación de aquel género, sus conatos de evocación plástica de lo pasado: la vida en el interior del castillo (y por cierto menos descolorida y más sentida que en otras obras poéticas anteriores, con ser más famosas); la intención de resucitar á todas las clases, á las figuras de último termino (pendolistas, criados, pastores, bandoleros); el deseo de agradar é interesar al lector con el enredo del argumento y gracias á inesperadas sorpresas y aventuras de ocultos resortes (¿quién será el caballero de la visera calada? ¿cómo va á cumplir su arriesgado encargo el paje, disfrazado de mengido, que trae una carta amorosa á la aburrida castellana?); una aspiración de renovar ahora el espíritu heroico, la fantasmagoría legendaria de aquellas novelas. ³⁸⁶

Ja ben entrat el segle XX, Maurici Serrahima va fer una petita descripció del poema dins del seu estudi sobre la novel·la històrica catalana que ja hem esmentat en parlar de *Lo coronel d'Anjou*. Com els altres crítics, considerava que *Cap de ferro*, tot i ser una narració en vers, coincidia de ple amb els codis de la intriga amorosa i cavalleresca tal com es presentava en els fulletons històrics.

Per altra banda, *Cap de ferro* també pot ser vista com una recreació novel·lesca de les lluites entre senyors feudals de l'Edat mitjana. Així, els tipus possibles de noblesa feudal hi són clarament contrastats segons un patró novel·lesc romàntic per donar el joc dramàtic que escau a la ficció: d'una banda, el senyor de Nivas representant el vessant més brutal i salvatge del feudalisme sinònim de destrucció, robatoris i assassinats; i de l'altre, Astolph/Comte d'Arenís, a mig camí entre la realitat i la idealització, representant una imatge noble i ètica del feudalisme, sinònim de justícia i protecció del poble. I no podria ser d'altra manera, el «tipus feudal» que encarna *Cap de ferro* és el que triomfa en la ficció.

8.1.1. La recepció del poema

Un interès tan gran –àdhuc entusiasme en alguns sectors– i generalitzat com el que despertà el poema narratiu *Cap de ferro* entre la crítica “professional” de l'època i en el món del catalanisme literari (i “semipolític” ja aleshores), no l'hem trobat en la recepció

---

³⁸⁵ F. MIQUEL Y BADÍA, «Una novela rimada catalana. Cap de ferro, por D. Francisco Pelayo Briz, *DdB*, 30-VII-1890.

³⁸⁶ YXART, *El año pasado*, 1890, p. 67.

de cap altra obra literària de Francesc Pelay Briz. «Com lo Cid, en Pelay Briz, guanya victorias després de mort»,³⁸⁷ paraules de Joaquim Riera i Bertran que Narcís Verdaguer i Callís recordava a l'inici del seu comentari sobre el poema per a *La Veu del Montserrat* tot donant-li la raó, ja que efectivament, escrivia, «la mellor victòria sobre la crítica y sobre'l públich, la ha obtinguda en Briz després de sa mort ab son poema *Cap de ferro*».³⁸⁸ És molt probable que el factor sorpresa (ningú podia imaginar, tret dels qui com Careta n'estaven al corrent, que Briz hagués escrit una narració en vers tant extensa i d'una concepció i realització tan ambiciosos) contribuís de forma general a despertar l'interès per l'obra, però també caldria considerar altres factors més concrets per explicar la recepció àmplia que va tenir *Cap de ferro* en la societat literària del moment.³⁸⁹

Al nostre entendre, en el camp del catalanisme més militant l'interès per l'obra fou la suma de dos factors que no es poden separar. D'una banda, hi ha el fet que la publicació de *Cap de ferro* s'esdevingués poc mesos després de la mort de l'escriptor quan el seu record, doncs, encara era ben viu en aquests sectors. Aquest poema pòstum, per tant, deuria ser percebut com una bona ocasió per completar l'homenatge que ja n'havien fet en morir i així subratllar la vigència i l'alçada tant del literat com del patriota. I d'altra banda, hi havia el fet que *Cap de ferro* fou vista, començant per l'extensió, com una obra "excepcional", fora del comú, una obra, doncs, que es considerava que no només feia gran la imatge del poeta («per si sola es prou pera fer la anomenada d'un poeta», es deia en una crítica al diari *La Renaixença*³⁹⁰) sinó la de la mateixa Renaixença literària («[...] per la grandiositat del assumpto y la magistral descripció poética es un acabat poema de gran transcendencia pera nostra pàtria», llegim a *L'Arch de Sant Martí*). L'elogi de la novetat del tema i l'assumpte, del gènere poètic emprat, dels mèrits literaris i artístics, de la riquesa de llenguatge i, en general, del catalanisme que destil·lava el poema tant pel fons com per la forma foren els arguments

---

³⁸⁷ «Memoria Biogràfic-Crítica llegida per D. Joaquim Riera y Bertran».

³⁸⁸ N. VERDAGUER CALLÍS, «*Cartes de Barcelona: La Crisis... dels ministeriats...—“Cap de ferro”*», poema de D. Francesc Pelay i Briz [sic], *La Veu del Montserrat*, any XIII, núm. 4 (1890), p. 32.

³⁸⁹ La llista d'articles crítics que es van escriure en motiu de la publicació del poema és força extensa, més del triple dels que es publicaren en sortir *La Orientada*. D'entre la crítica que hem anomenat "professional", ja hem vist que hi dedicaren articles Joan Sardà, Josep Yxart i F. Miquel i Badia; per altra banda, en el camp del catalanisme literari i/o polític es publicaren articles al diari *La Renaixença* i als setmanaris *L'Arch de Sant Martí*, *Lo Catalanista* (de Sabadell) i *La Veu del Montserrat*. És possible que en sortís algun altre que no hem localitzat.

³⁹⁰ POCH DE NEGRE, «Cap de ferro».

més o menys comuns a tots els articles que sobre *Cap de ferro* es publicaren en la premsa catalanista de l'època. En un d'aquests articles s'afirmava que el poema «figurarà sens dupte en lo primer rengle de las de nostre renaixement», però advertia que la tendència romàntica que manifestava l'obra, en no ser «la preferida en aquestos temps, potser la perjudiqui encara que infundadament».³⁹¹

La crítica “professional” de l'època també s'interessà en *Cap de ferro*. En alguns casos –Josep Yxart i Joan Sardà– per subratllar-ne l'extemporaneïtat del gènere literari i de la matèria tractada en la ficció novel·lesca de Briz. Ambdós crítics, però, no deixaren de constatar-hi un cert aire de modernitat (és a dir: de realisme). Així, Yxart comparava el model d'imaginació del passat que proposava Briz amb el de les novel·les històriques de la primera meitat del XIX i conclouïa que hi havia unes petites modificacions que «dan al poema, con ser de un género anticuado, una fecha moderna [...]»). Per la seva banda, Sardà també apuntava aquesta petita obertura “moderna” en un raonament en què, després de constatar que «[r]esulta un libro chocante, por lo apartado que está de las tendencias literarias que hoy predominan en el espíritu [...]», afirmava que «resulta más chocante todavía porque ese mismo espíritu de ahora marca su huella en el cuidado escrupuloso de la verosimilitud psicológica, en la precisión exacta de las descripciones, y en el desenfado cerril del lenguaje, jamás atascado en el miedo a la palabra vulgar y al giro expresivo».³⁹²

Per la seva banda, Francesc Miquel i Badia, un dels crítics que més atenció posà a seguir la trajectòria literària de Briz, mostra una adhesió, quasi sense matisos, a aquesta obra com no ho havia fet amb cap altra de l'autor. El caràcter pòstum del poema l'hauria fet desconfiar d'entrada de l'obra ja que aquesta classe de llibres, escrivia, «suelen ser criaturas entecas y contrahechas, á quienes sus padres han guardado cuidadosamente ocultas para que sus defectos no produjeran impresion desdichada en cuantos los viesan[...]», però en llegir-la, ens dóna a entendre, comprovà que aquest no era el cas del poema de Briz, el qual «en lo robusto, bien conformado, gallardo y simpático se adelanta, ya que no á todos [...] á muchos de los anteriores hijos intelectuales del malogrado poeta». I així mateix, portant l'aigua cap “al seu molí”

---

³⁹¹ Joan FREIXA Y COS, «Cap de ferro. Romans. Obra pòstuma de D. Francesch Pelay Briz», *Lo Catalanista*, any IV, núm. 129 (5-I-1890), p. 3.

³⁹² Les citacions d'Yxart i de Sardà són dels articles esmentats anteriorment en parlar dels models narratius de *Cap de ferro*. Això mateix val per les de Miquel i Badia que hi ha a continuació.

antirealista, augurava l'èxit de lectors per al llibre «porque todavía, digase lo que se quiera, encuentran lectores entusiastas los cuentos ideales de amor, en nuestros tiempos naturalistas».

8.2. IDILIS

A banda de *Cap de ferro* i *L'Agulla* i dels pocs poemes lírics publicats a *La Renaixensa*, de la llarga llista d'obres inèdites que Francesc Pelai Briz hauria deixat en morir només es va arribar a publicar el llibre *Idilis* l'any 1898, un recull de peces breus format per vint-i-dues composicions d'un gènere que Briz anomenava “idil·li” i que prenia com a model, segons l'autor, la literatura grega (en el pròleg que va escriure per al llibre deia que emprava el terme en el sentit de “poemet” –en realitat eren petites peces dramàtiques en vers, la majoria dialogades, amb pocs personatges i d'altres tot just monòlegs).³⁹³ Uns quants idil·lis ja havien estat publicats en revistes, a *Lo Gay Saber* durant la primera època («Vells y joves» –1868– i «Las Comares» –1869–), a *La Renaixensa* el 1879 («La mort de Pompeyo») i a *La Il·lustració Catalana* el 1884 («Dins d'una tomba»), però la majoria eren inèdits.

Força de les composicions del recull tenen un caràcter patriòtic (no és, però, l'únic tema). Així, per exemple, a «Vells y joves», un home gran es plany de la pèrdua dels costums i tradicions catalanes més genuïnes (identificades amb les del món rural català) i un jove explica l'enyorança de Catalunya que havia sentit quan era a Amèrica; o a «Lo drach del Capell», el drac del capell de Jaume I, ara a l'Armeria reial de Madrid, enyora Catalunya i evoca les seves victòries en temps de llibertat. El més interessant d'aquests idil·lis de contingut patriòtic és el titulat *Las quatre musas* perquè és una manifestació del “pancatalanisme” de Briz. En la composició, Catalunya estableix un diàleg amb les muses de Barcelona, Palma, València i Perpinyà, que han estat convocades per aquella

---

³⁹³ «*Idili*, á nostre entendre, es una composició poética de no gayre llargaria que forma un conjunt armónich y que té una acció reduhida de clar y rápit desenllás, ó, en falta d'aquesta, una idea fonamental que la sustituhesca. Es per nosaltres *Idili* sinónim de *poemet*. Aixís es com ho entenían los grechs que no's creyan pas qu'al escriurer un *Idili* se tinguessen de reduhir á fer obras exclusivament companyanas. Llegescas sinó a Teocrit, Bión y als que conrearen eix género y's veurá en sos idilis, no la monotonía de la *égloga*, sinó una gran varietat de forma, de lloch, d'acció y fins de jayent qu'enamora; y dins de sa acció, la senzilla descripció de la naturalesa, la fina sátira del vici, la apologia dels héroes, la catástrofe trágica, lo goig del amor, los planys del desconhort tot hi es admés y magistralment tractat, fins alló que sembla del domini exclusiu de altres géneros de més empenta. Pot dirse del *Idili* qu'es la concentració de cada un de tots los géneros literaris. [...]» («Prefaci», *Idilis*, p. [7]-8).

per als Jocs Florals. La musa barcelonina parla de l'activitat que hi ha a la ciutat i recorda la seva antiga prosperitat i irradiació exterior; també fa referència als contratemps dels temps actuals i diu que espera que vinguin temps millors. La musa de Palma explica les característiques del seu poble: la fermesa en la fe, el poc entusiasme per les noves idees i la constància en el treball. La valenciana exalta la fertilitat de l'Horta, l'atractiu que té per als de fora, el seu antagonisme amb Castella i el desig de conservar la pròpia personalitat. Finalment, la musa del Rosselló expressa la simpatia pel moviment literari de les altres regions. En d'altres composicions també hi ha al·lusions patriòtiques i històriques, per exemple a «Las forasteras, on tres dames tenen una conversa amb els Jocs Florals. Per altra banda, hi ha dues composicions que són traduïdes de Víctor Hugo, una peça de tema clàssic romà (la ja esmentada «La mort de Pompeyo», amb el ressò de les tragèdies de Víctor Balaguer) i algunes en què el sentit de la poesia i la figura del poeta esdevenen els motius de reflexió (per exemple, «L'ombra de Virgili»).

Desconeixem qui va encarregar-se de fer sortir de l'oblit aquest llibre de Briz (i perquè fou aquest i no un altre), però el més probable és que fos la filla, ja que sembla que tenia l'encàrrec d'anar publicant tota l'obra que havia deixat el seu pare.³⁹⁴ El llibre, tal vegada, és un bon exemple de l'esforç de Briz per obrir camins a la literatura catalana renaixent, però literàriament té poc interès. Les composicions són d'una qualitat molt desigual i escrites en èpoques diferents (per exemple, «Vells y joves» du peu de redacció de l'agost de 1865, mentre que «Las forasteras», dedicada a Manuel Milà i Fontanals «ab motiu de la corona del seu busto en la festa dels Jochs florals de Barcelona de 1885», deuria ser escrita quasi vint anys més tard). Potser no era el llibre més adient per fer reviure i preservar la memòria de l'escriptor, sobretot en un moment que aquest tipus de literatura difícilment podia interessar el món literari i teatral (no ens consta cap comentari en la premsa). Només podia tenir el valor, doncs, quan es complien quasi deu anys de la mort del poeta, de mantenir viva la memòria del pare, l'home, i amb ell la del patriota.

---

³⁹⁴ Cf. VERDAGUER CALLÍS, «*Cartes de Barcelona*».

II. LA MILITÀNCIA PATRIÒTICA: L'ACTIVISTA CULTURAL

Universitat Autònoma de Barcelona

Servei de Biblioteques
Biblioteca de Comunicació
i Hemeroteca General

CAPÍTOL 1

EL PROGRAMA PATRIÒTIC AL SERVEI DE LA RENAIXENÇA

A partir de mitjan 1864 amb la publicació de l'edició de les *Obras d'Ausias March* i la preparació del primer volum del *Calendari Catalá*, Briz comença a mostrar una ferma voluntat de contribuir al desplegament de la Renaixença des d'una posició capdavantera i influent que el convertirà en alguna cosa més que un simple poeta del catalanisme literari. Des de la data esmentada, i en paral·lel (ben sovint en plena harmonia) al desenvolupament de la seva carrera poètica, es pot resseguir amb claredat la posada en marxa d'un programa d'actuació patriòtico-literari amb l'objectiu de donar al moviment una dimensió social que aleshores no tenia tancat com estava en els cercles minoritaris dels Jocs Florals. Trobem, doncs, a partir d'aquest moment la idea de militància patriòtica al servei de la Renaixença, que l'autor desplegarà en un triple camp d'actuació: en primer lloc, com ja hem explicat en parlar del Briz escriptor, en el de l'obra de creació a manera d'apostolat catalanista (el teatre, la narrativa, la literatura per a infants, sobretot, però també alguns dels llibres de poesia dels anys setanta i vuitanta); en segon lloc, en el de la propaganda dels ideals catalanistes en general i de la literatura catalana en particular mitjançant la creació de publicacions periòdiques i d'altres iniciatives puntuals; i finalment, en el de la recuperació i divulgació d'una tradició poètica genuïnament catalana, tant culta (l'edició de textos poètics medievals catalans) com popular (la divulgació del cançoner tradicional).

1.1. LA PROPAGACIÓ DE LA RENAIXENÇA

1.1.1. Les publicacions periòdiques: *Calendari Catalá* i *Lo Gay Saber*³⁹⁵

El projecte de premsa patriòtico-literària de Briz es materialitzà en dues publicacions de format diferent però de caràcter i objectius idèntics: l'almanac *Calendari Catalá*, que sortí anualment sense cap interrupció entre 1864 i 1881, i la revista *Lo Gay Saber*, publicada durant vuit anys però en dues èpoques diferents (1868-69 i 1878-1883). Totes

---

³⁹⁵ Aquestes ratlles són tot just una breu introducció de l'estudi extens i aprofundit que fem més endavant de les publicacions de Briz (vegeu la segona part de la tesi «Les obres de la militància patriòtica»).

dues publicacions se situaven dins la tradició del catalanisme literari i lingüístic nascut a l'escalf dels Jocs Florals però amb una clara voluntat de reformular les actituds i els objectius de la primera generació renaixentista. En aquest sentit, el *Calendari* i *Lo Gay Saber* plantejaren un programa d'actuació de major ambició i divulgaren un ideari catalanista estretament vinculat a la personalitat militant i a l'acusat sentit patriòtic català del seu fundador i director, el qual posà les seves publicacions al servei pràctic de treballar per l'extensió social de la Renaixença, tant en el camp dels autors com del públic lector; però també, al servei d'un ideal catalanista superior que es projectava més enllà de la literatura cap al camp de la reivindicació dels drets històrico-polítics de Catalunya. Més apreciable en la revista que en el calendari, aquesta aspiració de catalanisme polític mai no va tenir una formulació teòrica sistemàtica ni molt menys encara es concretà en un programa d'actuació, sinó que es feia present en el to i el contingut catalanista de molts dels escrits que hi apareixen.

Aquestes publicacions foren l'escola de catalanisme per a la generació immediatament posterior a la de Briz, que s'aplegà en un primer moment dins la Jove Catalunya. Així ho reconeixia, per exemple, Joaquim Riera i Bertran en la sessió necrològica que la Lliga de Catalunya va dedicar a l'autor de *Cap de ferro*:

¡Ah, senyors! M'enterneix, com deu enternir á molts de vosaltres, recordar las épocas del Gay Saber y del Calendari Catalá porque'm retrau la mellor de ma existencia: aquella en que las il·lusions no ho semblan perqu'ls desenganys no fan por.

Tornathi: ¡si'n llevarán de saborós ruyt una y altra publicació! ¡Pera quants fills de la Terra, ó connaturalisats en ella serán potenta revelació! ¡Y quin munió d'armas de bon tremp apariarán pera la generació que va formantse!³⁹⁶

La influència de *Lo Gay Saber*, a més, es va deixar sentir clarament en la creació del setmanari *La Gramalla* (maig-setembre de 1870) per part dels homes de La Jove (tot i que segons Margalida Tomàs no hi havia cap vinculació orgànica amb la societat

---

³⁹⁶ «Memoria Biogràfic-Crítica llegida per D. Joaquim Riera y Bertran», p. 13. Hem recollit altres testimonis que confirmen aquest paper d'escola de formació catalanista que van jugar les publicacions de Briz sobre aqueta generació: Joan Sardà, per exemple, deia sobre Pere Aldavert que «anava pel carrer ab l'exemplar del periòdich obert y ben visible porque la gent vegessen lo títol y s'hi subscrivissen» (Joan SARDÀ, *Obres escullides de J. Sardà. Serie Catalana*, Barcelona: Llibreria de Francisco Puig, 1914). Així mateix, Josep Miracle ens explica el paper fonamental que va jugar *Lo Gay Saber* en la formació d'Angel Guimerà, una revista que, escriu Miracle, va ser present «en tot el període de catalanització literària de Guimerà» i en la dels seus amics barcelonins (Miracle cita Jaume Ramon i Vidales, Pere Aldavert, Francesc Matheu i F. Ubach i Vinyeta). També afirma que Guimerà «s'abeurà [...] baldament no estigui testimoniàt, en les dels "Calendaris" que cada any donava Francesc Pelagi Briz» (Josep MIRACLE, *Guimerà*, Barcelona: Aedos, 1958, p. 210).

catalanista³⁹⁷), els quals es van proposar de cobrir el buit ideològic i propagandístic del catalanisme literari que havia deixat la publicació de Briz en desaparèixer amb una revista d'ídèntiques característiques («Malauradament desde que s'acabaren de publicar La Pubilla y La Barretina, y darrerament Lo Somatent y Lo Gay Saber, Barcelona es estada órfena de diaris que fessin acostumar al poble catalá á escriurer y llegir en sa llengua propia y a ferli coneixer sa historia y'ls fets de sos pasats [...]»³⁹⁸ llegim en el primer número). És més: és possible que els seus impulsors demanessin consell a Briz i que fins i tot arribessin a oferir-li la direcció. No en tenim cap prova, però Melcior Font en un article sobre La Jove afirma que Briz va dirigir-la fins al número 5 i que a partir d'aquest se'n va fer càrrec Francesc Matheu.³⁹⁹

Per la seva banda, el *Calendari Catalá* esdevingué model per a Francesc Matheu en publicar l'*Anuari Catalá* de l'any 1875 i també per a la Renaixença a València en mans de Constantí Llombart, que s'hi inspirà completament per crear l'any 1874 *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí*. Tot en aquest almanac recordava el de Briz: la fórmula de la titulació, la composició del contingut, la idea de la unitat lingüística —expressada per una redacció representativa de tot el domini lingüístic del català— i fins i tot Llombart adoptà un divisa per al seu calendari («Pel fil traurem lo cabdell») que coincidia, quant a l'ambició, amb la del de Briz («Qui llengua té, a Roma va»).

1.1.2. Altres iniciatives per a la propagació de la Renaixença

En diferents moments de la seva trajectòria Briz va projectar o impulsar altres iniciatives patriòtico-literàries que perseguïen aquest objectiu de popularitzar i estendre socialment el catalanisme literari a Catalunya (i també a fora). Les presentem donant la informació que hem pogut obtenir (en alguns casos ben poca) sobre cada una d'elles.

---

³⁹⁷ Margalida TOMÀS, «La Jove Catalunya», *Homenatge a Josep M. de Casacuberta*, 2, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, p. 389. Carola Duran corrobora aquest plantejament de la no dependència amb la Jove (cf. Carola DURAN I TORT, «La Renaixença», *primera empresa editorial catalana*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 33).

³⁹⁸ «Que'ns proposem fer», *La Gramalla*, núm. 1 (14-V-1870), p. 1

³⁹⁹ Cf. Melcior FONT, «“La Jove Catalunya” (Breu historial de la primera societat catalanista)», *Revista de Catalunya*, volum IV (Gener-juny 1926) p. 282 esp. L'examen de la revista ens mostra que les dades que dóna Font no són exactes: els dos primers números de *La Gramalla* surten sense el nom de cap director (Briz a l'ombra?) i és al número 3 que ja apareix Matheu com a director i no pas al 5. Duran ens confirma l'absència de Briz en aquest projecte de *La Gramalla*, ja que no esmenta en cap moment el nom del poeta entre els que formaren part del nucli fundador de la revista —amb Pere Aldavert al capdavant (cf. DURAN I TORT, «La Renaixença», *primera empresa editorial catalana*, p. 23-25).

De la segona meitat de l'any 1867 tenim notícia que Briz preparava una antologia de poesia catalana del XIX amb composicions de poetes que ja havien mort. N'informava Josep Roca i Roca des de la secció «Bons Recorts» del *Calendari Catalá* de 1868: l'antologia s'havia de titular *Flors de Cementiri* i, entre d'altres, havia de contenir composicions d'Aribau, Sol i Padrís, Permanyer i M.A. Martí. Per alguna raó que desconexem, el projecte no va materialitzar-se. D'altra banda, una font que no podem identificar, vinculava Briz amb una col·lecció de poesies que Francesc Ubach i Vinyeta preparava també des de l'any 1867 i que s'havia de titular *Los trovadors novells*. La font esmentada és una breu nota manuscrita que apareix al peu d'una carta mecanografiada (còpia d'una d'original enviada per Eusebi Anglora a Ubach el 15 de gener de 1868). En la nota llegim el següent: «Col·lecció inèdita de poesies de diferents autors recollida per F. U. i V. amb la intenció de publicar-la amb el títol de “Los trovadors novells” [...] Col·laboraren amb Ubach, en aquesta tasca, Roca i Roca i Montserrat i Archs sota la direcció de Francesc Pelagi Briz».⁴⁰⁰ No hem pogut identificar qui pot ser l'autor de la nota, però pensem que la informació que es dona beu d'una font primera que és la breu biografia sobre Josep Roca i Roca escrita per Domènec Palet i Barba l'any 1934, en què llegim exactament el següent:

Amb el, [sic] anomenat, Pelai Briz i Ubach i Vinyeta i amb Montserrat i Archs iniciaren la publicació d'una antologia intitolada *Trovadors Novells* continuació de *Los Trovadors Nous* i *Los Trovadors Moderns*, que Bofarull havia publicat abans.⁴⁰¹

No hem pogut confirmar aquesta informació que dona Palet i Barba sobre la responsabilitat directa de Briz en aquest projecte, la participació del qual com a impulsor no hi seria descartable si tenim en compte que aquest jovent lletraferit inicià els seus passos en el catalanisme literari a través del *Calendari Catalá* (tant Ubach com Roca i Roca hi col·laboraven des de l'edició de 1867, la qual cosa vol dir que, pel cap baix, des de mitjan 1866, quan es començava a preparar el calendari de l'any següent, ja havien entrat en contacte amb Briz).

---

⁴⁰⁰ La carta es conserva al Fons Ubach i Vinyeta en l'epistolari de l'autor (BC). Totes les cartes que el formen són còpia mecanografiades i estan anotades de forma manuscrita amb aclariments sobre el contingut.

⁴⁰¹ [Domènec PALET I BARBA], *En Josep Roca i Roca (1948-1924). Literat-Publicista-Polític per en Domènec Palet i Barba*, [Terrassa, M. Figueras Singla, 1934], p. 10

L'esforç de Briz per popularitzar la Renaixença literària també es manifestà donant suport actiu a iniciatives catalanistes d'altres persones. En aquest sentit, la primera activitat d'aquest tipus que li coneixem data de mitjan 1878 i consistí a enviar llibres catalans per a la Biblioteca de Marsella. La iniciativa era del seu amic Victor Lieutaud, que volia completar la secció d'obres catalanes de la biblioteca esmentada (de la qual era el bibliotecari) i va demanar-li col·laboració. Briz va respondre a la petició amb l'alt sentit patriòtic i militància que li eren propis i desplegà una intensa campanya prop dels escriptors catalans demanant-los que col·laboressin en aquell projecte aportant-hi algunes de les seves obres. Entre molts d'altres a qui degué adreçar-se, coneixem els casos de Joaquim Rubió i Ors i Àngel Guimerà.⁴⁰² Al primer, les obres del qual –li deia Briz per carta– no podien faltar en aquella col·lecció «per ser lo primer dels que comensaren á honrar la llengua de la terra», li demanava un exemplar de les poesies de *Lo Gayter del Llobregat* i un altre de l'edició que havia preparat de les obres del Rector de Vallfogona, a més de qualsevol altra obra en català que li pogués donar; per altra banda, a Guimerà li demanava que fes arribar la petició de Lieutaud «als seus amichs y al consistori demanantli en nom de dit senyor una colecció complerta dels volums dels Jocs florals». Briz obtingué una bona i ràpida resposta del món literari català que havia mobilitzat (en aquesta mateixa carta a Guimerà deia que ja havia rebut algunes obres) ja que a primers del mes de juliol Víctor Lieutaud en carta a Teodor Llorente deia que «FP. Briz [...] vient de m'envoyer, pour la Bibliotheque, une grande collection d'auteurs barcelonais».⁴⁰³ La donació de la col·lecció d'obres catalanes a la Biblioteca tingué ressò a Marsella («Je vous envoi le journal de Marseille qui mentionne cette liberalité», afegia Lieutaud en la carta al poeta valencià) i l'Ajuntament de la ciutat envià una carta d'agraïment a Briz i a la resta dels poetes catalans que havien col·laborat amb les seves obres.⁴⁰⁴

També tenim coneixement de la participació de Briz l'any 1879 en l'elaboració d'un recull de poesies catalanes amb què uns joves catalans volien obsequiar la Reina regent espanyola per felicitar-li el cap d'any. Bé que no era una iniciativa pròpia, Briz hi col·laborà activament perquè es pogués dur a terme tot i l'oposició que sembla que va

---

⁴⁰² Hem trobat sengles cartes de Briz a aquests autors en què els demana col·laboració. La carta a Guimerà és del 27 d'abril de 1878 i ha estat localitzada entre les cartes de Briz a Pons que es conserven a l'Arxiu Pons i Marquès (BLA); la carta a Rubió és del 10 de maig (AR).

⁴⁰³ Carta de 10 de juliol de 1878 de V. Lieutaud a T. Llorente (*Epistolari Llorente*, vol. I., p. 60)

⁴⁰⁴ N'informava una «nova» a *LGS*, 2a època, any I, núm. XV (1-VIII-1878), p. 238.

tenir el projecte, segons explica Antoni Careta.⁴⁰⁵ D'altra banda, Briz també donà suport de forma ben pràctica a algunes de les iniciatives filològico-literàries de Marià Aguiló: fou subscriptor dels quatre primers volums de la «Biblioteca Catalana» (els altres sembla que tenia la intenció de comprar-los «per volum») i així mateix va recollir material lexicogràfic per al seu diccionari.⁴⁰⁶ En canvi, sembla que no va fer cap aportació al *Romancer* d'Aguiló, fet lògic si tenim en compte que Briz tenia el seu propi projecte en aquest terreny de la recerca i divulgació del folklore.⁴⁰⁷

L'absència de mercat per als llibres en llengua catalana i, específicament, el problema de la càrrega econòmica que els autors havien de suportar si es decidien a publicar pel seu compte les obres que anaven escrivint, també va ser afrontat per Briz amb la creació l'any 1878 d'una societat d'autors amb el nom de «Societat bibliográfica». Inspirada en el model de «La Protecció Literaria» creada uns anys abans i en què participaven la majoria d'autors de la Renaixença,⁴⁰⁸ la «Societat» tenia com a objectiu «ajuntar los esforços d'alguns escriptors per la publicació de llibres catalans que d'altra manera potser restarien inèdits».⁴⁰⁹ Les bases de l'entitat establien que el nombre màxim de socis no podia passar de dotze, cadascun dels quals estava obligat a pagar cinc pessetes

---

⁴⁰⁵ CARETA Y VIDAL, «Discurs necrobiogràfic», p.6. A instàncies de l'impulsor del recull, Briz contactà amb Pons i Gallarza perquè hi col·laborés. Li deia que si no tenia cap obra, li donés autorització «per proporcionar una (jo ja'm bellugaré per lograrlo) y aixís quedaran contents los joves [mot il·legible] y aquest son bon ach.» (Carta de Briz a Pons i Gallarza sense data. Escrit en llapis per Pons hi diu «contestada el 30 de novembre de 1879»).

⁴⁰⁶ «Si tinch arreplegadas algunas paraulas per son Diccioniari no se si las tindrà, de todas maneras n'hi ha que son bastant novas per mi. Aquí en corren moltes d'[mot il·legible] [...] Veli aquí un retallet de las paraulas de que li so parlat [...] No n'hi vull dir mes, si no las sabia todas» (Carta de Briz a Marià Aguiló d'octubre de 1870. Fons Marià Aguiló i Fuster. BC). Al cap dels anys encara li segueix fent arribar material: «[...] avuy remenant papers m'ha vingut á las mans aquesta petita llibreta hont hi ha molts noms catalans cullits per mi de viva veu en la montanya (anys enrera) y altres trets de llibres vells, tot barrejat y sens ordre. Com podria ser que li fes algun servey, tota vegada que v. fa 'l diccionari, li envio y s'ho pot quedar, per si hi troba cap paraula que no tinga [...] Lo desig de que li puga servir hi es: si no hi presta servey veja almenys en lo fet de enviarli lo desig de serli util de un amich que l'estima y que com v. es catalá de cor» (carta de Briz a M. Aguiló de 14 d'octubre de 1878. Fons Marià Aguiló i Fuster. BC).

⁴⁰⁷ Briz no surt en una llista de persones que han aportat material al *Romancer popular de la terra catalana* (el document amb aquesta llista es troba al capsà 15.5.1 del Fons Marià Aguiló i Fuster. B.C.)

⁴⁰⁸ No tenim cap dada per pensar que Briz hagués estat soci d'aquesta associació, més aviat el contrari. En un full de propaganda d'aquesta entitat de l'any 1879 que hem vist en la documentació conservada de l'escriptor vigatà Josep Serra i Campdelacreu (Arxiu Manuel Serra i Moret. CEHI. Universitat de Barcelona), s'hi fa constar la llista de les obres que havien estat repartides des de la creació de l'entitat i no en surt cap de Briz.

⁴⁰⁹ Ho llegim en el punt número 1 de les bases de la «Societat». L'original d'aquest document, més un esborrany previ amb esmenes, és dels pocs documents personals de Briz que s'han conservat (Ms 4551: Papers de Francesc P. Briz. BC). El reproduïm sencer a l'Apèndix III: Documents de Francesc Pelai Briz: document 12.

mensuals per a cobrir les despeses d'edició dels llibres. Es fixava que les obres dels socis s'anirien publicant segons un ordre establert per sorteig –l'edició prevista era de cinc-cents exemplars en format vuitè– i que la societat es dissoldria en haver-se publicat un llibre de cada membre.

Per carta del 3 d'agost de 1878 de Briz a Josep Lluís Pons i Gallarza sabem que la «Societat» ja funcionava des de primers d'any i que aquell mes d'agost ja estava en procés de publicació la primera obra –la sort havia afavorit Antoni Careta– i era imminent la realització d'un altre sorteig per a posar en marxa l'edició d'un segon llibre. Aquesta carta, en què Briz demanava a Pons que s'incorporés al projecte, també ens permet saber quins eren ja aleshores els membres de la societat: «Los socis per ara son: Geroní Rosselló, Francisco Maspons, Frederic Soler, Francesc Ubach, Agna de Valldaura, Joan Roca (mon editor del Ausias March), Antoni Careta, Carles Pirozzini y'l que sota-firma. Total que si v. s'hi agrega foram 10 y la societat adquiriria un bon tomo de poesia, que li faria honor». No sabem si finalment Pons s'hi integrà, però sí que ho féu, en una data indeterminada, la poetessa i folklorista Agnès Armengol. El nom més sorprenent de la relació d'autors que feia Briz és potser el de Carles Pirozzini, ja que la resta eren persones estretament o força vinculades a l'escriptor des de feia temps, la qual cosa ens fa pensar que, tot i que no ho hem pogut documentar, un altre membre de l'associació hauria pogut ser la seva cunyada Pilar Maspons.

El col·laborador més estret de Briz en aquesta iniciativa fou Francesc Ubach i Vinyeta, que actuà com a administrador de la societat i fins i tot pensem que també en podria haver estat un dels impulsors. Les cartes que coneixem de Briz a Ubach tractant de qüestions relatives a la «Societat»⁴¹⁰ ens permeten deduir aquesta vinculació estreta del poeta i dramaturg amb el projecte i, d'altra banda, ens permeten conèixer que l'estiu de 1882 la societat encara funcionava i la intenció era de continuar-ho fent amb normalitat (amb data 3 de juliol Briz demanava a Ubach si «¿Li fora difícil indicarme si podrà ferse aviat un nou sorteig de la Societat?»)). Desconeixem quants llibres es van arribar a publicar, ja que només tenim constància documental de l'edició de dues obres: *Brosta* d'Antoni Careta i *Fullaraca* d'Agna de Valldaura, els anys 1878 i 1879 respectivament, però si tenim en compte, com hem dit, que pel cap baix la societat es va mantenir activa fins el 1882, és raonable pensar que en podria haver sortit alguna altra

---

⁴¹⁰ Fons Francesc Ubach i Vinyeta (BC). En una d'aquestes cartes tractant de qüestions administratives sobre la «Societat» s'hi esmenta el nom d'Agnès Armengol.

(de Briz?: *La Orientada* –1881– o *Endevinallas Populars Catalanas* –1882–?). Sobre quan i quin va ser el final de «La Societat bibliogràfica», tampoc no en sabem res i, per tant, també desconeixem si es va arribar a complir l'objectiu de dissoldre's després d'haver publicat una obra de cada un dels seus socis, algun dels quals sabem que va causar-ne baixa.⁴¹¹

Tanquem aquesta relació d'iniciatives de Francesc Pelai Briz al servei de la propagació del catalanisme fent referència a un projecte desconegut, revelat per Antoni Careta en la sessió necrològica dedicada a Briz pel Centre Català:

«Un dels projectes que afalagava en Briz pel bè de Catalunya y que no va realisar per haverho impedit las condicions en qu'ell vivia, á poderlo efectuar, li hauria dut inevitablement l'anatema de tots los seus compatricis, que no mes hagueran vist las accions, ignorant lo fi que las conduhia. Aquest projecte qu'ell m'havia confiat, la prudencia m'aconcella no revelar-lo; pero'us asseguro que, per forsa, havia de durli'l resultat qu'ell preveya. «*Per Catalunya, ell va dir-me, fins estich disposat á que'm malehesca tota la posteritat*».⁴¹²

És clar que aquest “misteriós” projecte no va fer-se realitat, i d'altra banda, no n'hem pogut obtenir cap altra informació per poder aclarir de què es tractava exactament.

1.2. LA DIVULGACIÓ DE LA TRADICIÓ LITERÀRIA CATALANA

1.2.1. Les edicions de poesia medieval⁴¹³

La divulgació dels clàssics de la poesia medieval catalana duta a terme per Francesc Pelai Briz va ser precisament això: “divulgació” i res més. En efecte: ja des de la primera obra editada (obres d'Ausiàs March), Briz no va plantejar mai la seva acció en aquest camp amb finalitat erudita o acadèmica sinó que les edicions que va fer dels clàssics catalans tenien una vocació popularitzant. Briz buscava sobretot l'eficàcia social d'aquesta activitat posant a l'abast d'un públic ampli uns materials de literatura catalana antiga amb l'objectiu últim de promoure'n el coneixement (la idea romàntica de rescatar un patrimoni oblidat també plana sobre aquesta activitat) i succitar l'adhesió

---

⁴¹¹ Briz en carta sense data, però no anterior a l'any 1880, informava Ubach que Frederic Soler havia deixat la Societat i, per tant, li advertia que no li passés el cobrament de les quotes.

⁴¹² CARETA Y VIDAL, «Discurs necrobiogràfic», p. 7.

⁴¹³ Vegeu una descripció d'aquestes obres en la segona part de la tesi.

a una tradició literària específicament catalana i als valors patriòtics que se'n podien despendre. Per tant, la idea de servei a la Renaixença també és al darrera d'aquesta activitat que, cronològicament parlant, fou pionera dins del programa patriòtic-literari de Briz i es concentrà sobretot durant la segona meitat dels seixanta en la publicació quatre edicions: *Ausias March, Obras de aquest poeta* (1864); *Lo Llibre de les dones* (1865); *Lo llibre dels poetes* (1867) i *Jardinets d'Orats. Manuscrit del segle XV –fragment–* (1868-1869).

1.2.2. La divulgació de la literatura tradicional⁴¹⁴

Per situar adequadament la figura del Briz folklorista⁴¹⁵ cal prendre en consideració els diversos contextos que actuen sobre aquesta activitat i li donen sentit. En primer lloc i en un pla més general, hi ha evidentment la tradició del folklore literari romàntic que funciona, en l'impuls que mena l'escriptor barceloní cap al camp de la literatura tradicional, com a substrat estètic-cultural i li proporciona, per tant, una determinada manera de plantejar el treball folklòric. Així, l'orientació eminentment literària donada a aquesta activitat; la preferència per col·leccionar cançons enfront d'altre material folklòric literari; la vinculació, més o menys explícita, de les cançons amb "l'ànima catalana"; la selecció d'aquell material popular que als ulls del col·lector du inequívocament l'empremta de la "tradició" i, en conseqüència, les prevencions davant del que no pot ser autènticat amb aquest segell; o, encara, un cert grau de manipulació dels textos folklòrics, són alguns dels trets presents en l'obra folklòrica de Briz que ens en permeten adscriure'l al folklore romàntic.

Amb tot, la motivació principal de la seva dedicació al folklore cal buscar-la en la ideologia i els incentius del context literàrio-cultural en què es formà com a escriptor.⁴¹⁶ En efecte, l'activitat folklòrica de Francesc Pelai Briz s'insereix dins els

---

⁴¹⁴ En la segona part de la tesi fem l'estudi aprofundit de les obres folklòriques de Briz..

⁴¹⁵ No comptem amb cap estudi aprofundit sobre aquest vessant de l'activitat de Briz. Només Llorenç Prats hi ha dedicat una certa atenció interpretant de forma precisa dins el context de la Renaixença el sentit d'aquesta dedicació al folklore literari i analitzant-ne sumàriament les característiques principals (v. PRATS, «Francesc Pelai Briz, la divulgació de la recerca», *El mite de la tradició popular*, p. 79-81, especialment). Fora d'aquest estudi, no hi ha pràcticament res, només algunes ressenyes i comentaris d'època sobre les *Cansons de la terra* que valen més per poder avaluar la recepció de l'obra que no pas per la informació que aporten.

⁴¹⁶ En la primera generació de folkloristes catalans la ideologia romàntica sí que va ser un factor de més pes perquè actuà com a desencadenant immediat en l'interès d'aquests pioners per la literatura popular catalana. És la generació que Llorenç Prats anomena precisament "romàntica", integrada per Pau Pífferrer, Manuel Milà i Fontanals i Marià Aguiló (cf. PRATS, *El mite de la tradició popular*, p. 47-71)

objectius generals de caire patriòtic i ideològic de la Renaixença, un moviment que, en paraules de Manuel Jorba, es proposava en última instància de «recuperar els signes caracteritzadors d'una identitat nacional catalana diferenciada i de definir-la».⁴¹⁷ Dins d'aquest procés és ben sabut que, per la forta influència del Romanticisme historicista i conservador en els literats catalans, es buscà aquesta identitat sobretot en la història i la terra, dos àmbits que es carregaren d'una dimensió mítica, quasi sagrada, i que, per tant, proporcionaren alguns dels signes bàsics per a la definició ètnica de la catalanitat: la llengua i la cultura popular. Ambdós signes, vistos pels intel·lectuals i escriptors romàntics catalans com a expressions privilegiades del *volksgeist* català, es convertiren en els eixos principals del programa de la Renaixença i, paral·lelament, tingueren un rendiment simbòlic important. Per tant, és en relació a aquest context ideològic i programàtic on cal situar i pren sentit la dedicació de Francesc Pelai Briz a la divulgació del folklore literari català, una de les peces principals del seu activisme patriòtico-literari i que no pot ser vista com un aspecte menor ni circumstancial de la seva trajectòria –pel cap baix, si bé de forma intermitent, hi dedicà 15 anys de la seva vida–, ni tampoc un fet sense cap mena de transcendència històrica en el seu moment.⁴¹⁸ La seva notable obra folklòrica en termes quantitius –els cinc volums de *Cansons de la terra* i el recull *Endevinallas populars catalanas*, més dues dotzenes llargues de versions de rondalles publicades en els seus volums de narracions– juntament amb l'apostolat que féu en l'entorn familiar i d'amistats més directe per promoure la recerca folklòrica,⁴¹⁹ són proves indiscutibles del valor instrumental i simbòlic que Briz donava a aquesta literatura en el desplegament del seu programa catalanista i, de forma més general, en la consolidació de la Renaixença.

---

⁴¹⁷ Manuel JORBA I JORBA, «I. La Renaixença», dins Martí de RIQUER; Antoni COMAS; Joaquim MOLAS, *Història de la Literatura Catalana*, vol. 7, Barcelona: Ariel, 1986, p. 10.

⁴¹⁸ Tots els testimonis d'època que hem pogut recollir en parlen en termes elogiosos i es fan ressò del bon acolliment que tingué el seu cançoner.

⁴¹⁹ Vegeu *infra* el capítol 3.

CAPÍTOL 2

L'IDEARI CATALANISTA DE FRANCESC PELAI BRIZ

La militància patriòtica de Francesc Pelai Briz també té una expressió ideològica amb la formulació d'un discurs sobre la llengua i la nació catalanes més radical que el que dominava en l'època (anys seixanta) i que el situarà, respecte els "fundadors" dels Jocs Florals, en un espai d'avantguarda catalanista que prefigura futurs plantejaments del catalanisme literari de reivindicació política dels anys setanta i vuitanta.

2.1. LA LLENGUA, LA NACIÓ I LA DIMENSIÓ POLÍTICA DEL CATALANISME LITERARI

El primer element que caracteritza l'ideari catalanista de Francesc Pelai Briz és la consideració de la llengua catalana com a "llengua nacional" de Catalunya. És clar que l'escriptor no utilitzà mai aquest concepte més modern, però sí que es desprèn del seu plantejament sobre quin ha de ser l'estatus del català dins la societat, que no és altre, segons l'escriptor, que el de llengua pròpia i exclusiva dels literats catalans i de qualsevol manifestació cultural i social de la vida pública del país («[q]ueria devolver al catalán su brillantez de otras épocas; aspiraba á que, mas tarde o temprano, volviese á sonar en las Cámaras régias y figurase en los documentos diplomáticos», escrivia Francesc Miquel i Badia en la seva necrologia sobre el poeta⁴²⁰). Briz defensarà aquest programa sociolingüístic sobretot a través de les seves publicacions (principalment *Lo Gay Saber*), i és el que el portarà entre 1865 i 1866, com ja hem explicat, a deixar enrera la fase de bilingüisme literari dels primers seixanta i a escriure des d'aleshores exclusivament en català. Aquesta renúncia al castellà va molt més lluny de ser un gest estrictament literari, ja que té un clar sentit ideològic que s'expressa en una conceptualització sociolingüística inèdita en l'època que fa del català la "llengua de la terra" i exclou completament el castellà perquè és la "llengua forastera".⁴²¹ D'altra banda, les implicacions d'aquest ideari que converteix el català en l'element central de la identitat dels catalans són diverses. En primer lloc, el sentit ideològic i transcendent que Briz donarà a l'acte d'escriure en llengua catalana, ben diferent del que tenia en el

---

⁴²⁰ MIQUEL Y BADIA, «Francisco Pelayo Briz».

⁴²¹ Per a una explicació més detallada de l'argumentació que fa Briz per defensar aquest plantejament sociolingüístic vegeu *infra* l'estudi sobre *Lo Gay Saber*.

període de bilingüisme; i en segon lloc, aquesta ideologització patriòtica de la llengua portarà Briz a criticar la presència i les manifestacions de la llengua castellana a Catalunya (per exemple, el portarà a renunciar a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona perquè la llengua oficial d'aquesta institució era el castellà⁴²²) i a combatre de forma constant i sistemàtica el bilingüisme dels autors catalans (també d'algunes publicacions⁴²³), als quals fins i tot alligona des de la convicció que només es pot ser catalanista de veritat fent servir la llengua de la terra amb exclusivitat. Així, per exemple, en una carta de 19 de novembre de 1872 a Josep Lluís Pons i Gallarza hi llegim el següent:

Qui no's recorda un cop al any al menos de sa llenga, pot donar lloch á que sospiti de son catalanisme. Jo no'n sospito del catalanisme de v. però si ab franquesa li diré que m'es dolorós veure que per la Musa Castellana te alguns ratos l'any y que per la nostra fa dos anys no n'ha tingut cap. Y ab tot y que v. en la Revista Balear nomena justíssimament llenga estrangera a la Castellana!

Crégam antich mestre y sempre mestre meu, per ser catalá se'n te de ser de veras no hi te d'haver barreja: sinó parariam á lo del casta que te dos o tres currutacas y que vol que sa dona estiga contenta (encar que ho sapiga) porque ell li dona tot quan ella li demana. Afectes de cor no's poden partir.

Per la seva actitud de fermesa en la defensa de l'ús de la llengua catalana Briz fou qualificat d'intransigent en determinats àmbits (catalans i espanyols), però per alguns altres, en canvi, esdevingué autoritat a l'hora de combatre els adversaris de la Renaixença. És el cas, per exemple, de Constantí Llobart, qui al final del seu discurs «Excel·lències de la llengua llemosina» pronunciat l'any 1878 davant dels socis de Lo Rat-Penat, deia el següent:

---

⁴²² Hem obtingut la informació d'Antoni Careta: «quan l'Academia de Bonas llettras va elegirlo membre de la corporació, ell va darse pressa á manifestar en catalá la resolució de no voler pertanye á cap societat de Catalunya que usés com oficial la llengua castellana» (CARETA Y VIDAL, «Discurs necrobiográfich», p. 6). I l'hem poguda confirmar consultant el llibre d'actes de l'Acadèmia, en el qual llegim que Briz fou proposat en la sessió del 6 de maig de 1870 com a soci honorari i en la del 10 juny fou votada i aprovada la proposta, per la qual Briz obtenia la condició d'acadèmic. A la sessió del 3 de Febrer de 1871 es van llegir diversos oficis rebuts, entre d'altres un «del Sr. Briz, manifestando que no podia aceptar el cargo de nombramiento de Académico honorario» [«Actas de la R^al Academia de Buenas letras de Barcelona des de 26 de marzo de 1858 hasta 23 de noviembre de 1885 (Libro tercero)]. No sabem si en aquest ofici –que no es conserva a l'arxiu de la RABLB– Briz feia constar els motius de la seva renúncia.

⁴²³ «Al Museo li diré qu'allo de ser bilingüe no m'acaba de semblar be. Diré mes, crech que valdria mes una sola revista catalana com la Renaixensa escrita per tots, que diferents revistes que no mes fan que distraure las forsas de la nostra literatura, fent que no n'hi haja cap de complerta» (Carta de F.P. Briz a J.L. Pons i Gallarza. Sense data, però podem situar-la durant els primers mesos de 1875).

[...] y cregáume, poetas d'esta terra; si per acás algun mal naixent fill de l'amada pàtria, que dasastrugadament jamay li'n manquen, fisga de vostres lloables esforços en favor de nostra llengua hi fera, contestauli llavors com mon distingit company En Pelay Briç [sic] á son amich lo gran poeta Frederich Mistral li aconsellaba respondre á sos necis inimichs en estos enérgichs versos:

«Si't dihuen que ta llengua
N'es aspra y poch parlada,
Si't dihuen que ta lira
Ne deu en francés parlar,
Responlos tú, poeta:
-la llengua menyspreada
Lo alé d'un geni basta
Pera ferla respectar».⁴²⁴

El segon element de l'ideari catalanista de Briz és la defensa de la unitat lingüística dels territoris de la nació catalana històrica un plantejament que fou un dels principals signes d'identitat de les seves publicacions. Briz, doncs, no identificava la "pàtria catalana" només amb el Principat sinó que la feia extensible, tant per història comuna com per llengua compartida, a València i Mallorca.⁴²⁵ La consideració d'aquests tres territoris com una sola nació (mai no hi ha al·lusió a la idea d'unitat política) se situava de ple en el terreny ideològic, però Briz va saber dur-la a la pràctica amb eficàcia convidant els escriptors d'arreu del domini lingüístic a col·laborar anualment al *Calendari Catalá* i quinzenalment a *Lo Gay Saber*. Es proposava, doncs, en termes de Manuel de Montoliu, «unir en una sola acció i en un mateix ideal restaurador tots els membres de la gran

---

⁴²⁴ Citem de l'estudi de Manuel LLORIS I VALDÉS, *Constantí Llombart*, València: Institució Alfons El Magnànim, 1982, p. 74. Un altre poeta valencià del grup de Llombart, Josep Sanmartín Aguirre, posà com a divisa d'una poesia seva publicada al butlletí de l'Ateneo de Valencia el lema que Briz feia servir al *Calendari* («qui llengua té, á Roma va»). Dins del text, tornava a retreure'l (hem obtingut la informació de les «Fitxes de la Renaixença» de Josep M. de Casacuberta. BC).

⁴²⁵ En l'article memorialístic dedicat al poeta anglo-provençal W. Bonaparte Wyse, Briz hi manifesta amb tota claredat aquesta idea que la nació catalana no acaba al Principat: «Dos mesos ben llargs durá la seva estada aquí a Barcelona, des de hont marxá cap als marges del Turia en busca de las palmeras d'Elx, per las que delirava. Jo li vaig facilitar recomanacions pera'ls principals escriptors y poetas d'aquell tros de Catalunya conegut ab lo nom de regne de Valencia [...]» (BRIZ, «Recorts. Fragments del "Llibre de ma vida". (1865) William CH. Bonaparte Wyse», p. 234). De la mateixa manera, Ausiàs March és considerat en tot moment un poeta català i fins i tot tractat de «fill de Catalunya» (vegeu, per exemple, ««Recorts. Fragments del "Llibre de ma vida". (1863) Reimpresió de las obras de Ausiàs March», p.203). L'autor que signa BIOC en una article a *La Veu de Catalunya* també explicava que Briz «[I]a unitat de Catalunya la sentia molt viva i deia que tots ens havíem d'anomenar catalans, així fóssim d'una banda com de l'altra (BIOC, «Reportatges del segle passat. En Francesc Pelai Briz», *La Veu de Catalunya*, 6-XI-1930).

família de parla catalana». ⁴²⁶ Per altra banda, aquesta idea de nació lingüística compartida el va portar a col·laborar amb iniciatives literàries renaixentistes de València, on, a més de participar en certàmens poètics, va enviar poesies a diverses edicions del *Calendari Llemosí*, i el 1878 va ser nomenat, juntament amb Francesc Matheu, soci corresponsal de Lo Rat-Penat. ⁴²⁷ De totes maneres, tot i la fermesa amb què Briz defensava la unitat de la llengua i la seva voluntat d'obrir el catalanisme literari fora del Principat, la relació amb escriptors d'aquests altres territoris de la nació no va estar exempta de tensions, especialment amb els mallorquins per raó de la polèmica ortogràfica dels plurals femenins, i amb un sector dels poetes valencians per la qüestió del nom de la llengua.

Finalment, el tercer element central en el pensament catalanista de Briz és la defensa de la virtualitat política de la Renaixença literària i, relacionat amb això, la reivindicació del dret a la llibertat de la nació catalana enfront de la voluntat hegemònica del centralisme castellà, un dret que, segons Antoni Careta, l'escriptor veia com a legítim («en Briz creya que Catalunya te tant dret a viure sa vida propia com la mes gran nació») i el defensava prenent en consideració les notables diferències ètniques existents entre els catalans i la resta de pobles d'Espanya. ⁴²⁸ Briz difondrà aquest ideari polític catalanista per mitjà de les seves publicacions i també d'algunes de les obres literàries de caire patriòtic que va escriure. És el cas, per exemple, de dues composicions poètiques inèdites, sense data, que es van llegir en la sessió d'homenatge que li dedicà el Centre Català. ⁴²⁹ En la primera poesia, «Complanta», després d'haver evocat amb nostalgia la grandesa de la pàtria medieval i amb tristesa la posterior caiguda i pèrdua de la llibertat dels catalans, Briz profetitza el retorn de Catalunya a l'antic esplendor. En la segona, sense títol, construeix una al·legoria de la confrontació històrica entre Castella i Catalunya a través del diàleg que estableixen un lleó i una matrona. ⁴³⁰ En la primera part, aquell es dirigeix amb altivesa i arrogància a aquesta, a la qual li recorda que per

---

⁴²⁶ Manuel de MONTOLIU, *La Renaixença i Els Jocs Florals. Verdaguer*, Barcelona: Editorial Alpha, 1962, p. 91.

⁴²⁷ Cf. «Novas», *LGS*, 2a època, any I, núm. XIX (1-X-1878), p. 304.

⁴²⁸ Cf. CARETA Y VIDAL, «En vindicació de D.Francesch Pelay Briz», p. 1349.

⁴²⁹ Ambdues poesies es publicaren a *Sessió necrològich-commemorativa del XXI aniversari de la proclamació del mestre en Gay Saber d'en F.Pelay Briz. Celebrada per lo Centre Català lo dia 10 de maig de 1890*, p. 9.

⁴³⁰ Reproduïm el text sencer d'aquesta poesia en l'Apèndix III: Documents de Francesc Pelai Briz (document 6).

ell va ser sotmesa i que com a conseqüència va perdre tot poder que tingué en el passat, a la qual cosa la matrona li respon que la seva victòria no fou producte de la seva força sinó dels ajuts rebuts («Pobre lleó, si una forana ajuda/no t'hagués tret de tan mortal perill,/no fora la matrona huy la vensuda./ Be ho sabs que no ets tu de valor espill») i l'adverteix que no hi ha res que duri sempre i que, mentre pugui, s'aprofiti del poder que la sort li ha donat «[p]erque si may la que tu tens retuda/de nou recobra son alé antich, brau,/reyna sera, la qu'es avuy vensuda/y tu oh rey postís! serás esclau». L'anticastellanisme polític que mostren aquests versos és un dels trets centrals del catalanisme de Briz, un tret ideològic que el trobarem també en el grup de La Jove Catalunya i que el converteix en un precursor del catalanisme polític radical de finals dels anys vuitanta (només cal donar una ullada, per exemple, a publicacions com *L'Arch de Sant Martí* o *Lo Catalanista*) i també del dels decennis posteriors.

L'escrit on s'expressa de forma més explícita el pensament polític catalanista de Briz és l'opuscle *Quatre paraulas sobre'l llibre de D. V. Almirall «Lo Catalanisme»*⁴³¹ publicat l'any 1886, un comentari-resum sobre el llibre d'Almirall que Briz va redactar per militància patriòtica: fer propaganda de les idees d'un llibre que considerava fonamental per a l'avenç del catalanisme però que, per la seva extensió i «la manera científica com ha sigut desenrotllat lo tema», creia que difícilment podria ser llegit pel comú de la gent. En la primera part de l'opuscle, «Lo que'ns sembla», Briz exposa la importància i el valor patriòtic que té el llibre amb un seguit de consideracions que fan visible el seu ideari. Així, comença afirmant la intencionalitat política de fons que tenia el moviment de recuperació literària inaugurat pels Jocs:

La reivindicació dels drets de una nacionalitat per desacerts y malas arts portada, casi al últim grau de degenerament á que podia arribar, després de haver sigut la primera potencia marítima de son temps y una de las mes fortas organizaciones militares de la edat mitja, fou lo que se proposaren aquells entussiasistas y dignissims illis de la nostra tan desvalguda com desgraciada terra. No alsaren cap bandera politica, ni formularen cap polítich programa, porque era imposible ferho en aquella ocasió, pero donaren al vent una bandera literaria ab lo nom de *Jochs florals* y un programa *Patria, Fides, Amor* que en ella hi escrigueren.

---

⁴³¹ *Quatre paraulas sobre'l llibre de D. V. Almirall «Lo Catalanisme» per F.P. Briz*, Barcelona: Estampa de Víctor Berdós y Feliu, 1886.

Al cap de vint-i-set anys, Briz veu com aquesta idea política latent que hi havia en el moviment literari ha acabat sortint a la superfície i un prova indiscutible n'és el llibre de Valenti Almirall, amb l'aparició del qual Briz afirma que el catalanisme fa un salt endavant deixant enrera la fase de plorar una pàtria perduda per passar a reclamar «per ella lo lloch que li pertoca y's demana anant de dret á dret al fons de la qüestió, fonamentant las rahons que aquella te á ser atesa y en reclamar lo seu, posant en evidencia la injusticia del estat á que se la te reduhida á viure». Segueix Briz fent un elogi de la catalanitat del llibre i afirma que «[e]n sas planas s'hi enclou la doctrina de la nostra salvació» i que hauria de ser llegit per tots els catalans que estimin a sa terra perquè és molt més que un llibre: «es la veu de la pàtria que s'alsa vigorosa y clara á reclamar una germanor y uns drets que se li han negat per espay de dos segles, y als quals ella no vol renunciar, porque son lo tesor del seu passat y la vida del seu pervenir». Briz, doncs, veu reflectides les seves aspiracions de llibertat política per a Catalunya en el llibre de Valentí Almirall, amb el qual, tot i discrepar en l'aplicació pràctica d'alguns punts de la seva doctrina,⁴³² comparteix la convicció que l'objectiu últim del catalanisme és desfer las «lligaduras» que tenen sotmesa a Catalunya i li impedeixen desenvolupar-se sent ella mateixa, una aspiració que Briz defensa que s'ha de dur a terme sense trencar amb Espanya. En efecte, el seu catalanisme (i el d'Almirall), tal com subratlla en la quarta i última part de l'opuscle, es proposa l'aspiració justa i legítima de la llibertat de Catalunya, però no és un catalanisme separatista (diu que ho declara perquè no se l'en pugui acusar) ni tampoc pretén enfrontar, diu l'escriptor, els diferents pobles d'Espanya: «[I]o catalanisme se presenta ab lo cap dret, y ab enérgica veu reclama lo que li pertoca, es veritat; pero ho fa duhent á la ma un brot d'olivera».

La coincidència que manifesta Briz amb les aspiracions del catalanisme polític d'Almirall es correspon, d'acord amb la versió que donà Joaquim Lafont,⁴³³ amb la complicitat que l'escriptor va mostrar el darrers anys de la seva vida amb l'actuació del

---

⁴³² Per exemple, en fer el resum del contingut del llibre d'Almirall en la segona part de l'opuscle («II. Lo que diu»), discrepa d'aquell en la idea que la confederació espanyola «baix la forma monárquica» hagi de ser només una fórmula transitòria: «Nosaltres creyem que ho fora per sempre la més apropiada», afirma Briz.

⁴³³ «Discurs de gracias per lo Secretari de la Comissió Organisadora Joaquim Lafont», *Sessió necrològich-commemorativa del XXI aniversari de la proclamació del mestre en Gay Saber d'en F. Pelay Briz. Celebrada per lo Centre Catalá lo dia 10 de maig de 1890*, p. 15-16.

Centre Català, l'entitat pionera dins de la Renaixença a portar les reivindicacions al terreny del catalanisme polític.⁴³⁴

2.2. L'ELEMENT CATÒLIC

En la doctrina catalanista de Briz hom pot veure-hi un fons objectiu de progressisme en la mesura que planteja la consecució d'uns ideals que qüestionen obertament l'*statu quo* sociolingüístic –i també polític– de la Catalunya de l'època. L'evidència més clara d'això és que l'actuació i les manifestacions de Briz orientades per aquests ideals van generar tensions en el món literari català (en part provocades també per l'actitud inflexible amb què va defensar-los) i crítiques pel seu extremisme o extemporaneïtat.⁴³⁵

El pensament catalanista radical de Briz, però, té el seu contrapunt conservador en l'element catòlic, àmpliament present en la seva obra des d'un bon principi, tant en les poesies estrictament religioses com en les patriòtiques i en obres d'altres gèneres (recordem, per exemple, les narracions en vers per als infants). La fe, doncs, és un element central en la seva concepció del món i, per tant, també es manifesta en les seves aspiracions catalanistes, ja que la Catalunya lliure que somnia o a què aspira no és concebible per l'escriptor sense la fe, un element que, tant com ho pugui ser la llengua, Briz veu com a consubstancial de la identitat històrica de Catalunya i al qual no s'ha de renunciar perquè el renaixement de la pàtria sigui complet i desitjable. Al final del poema «Complanta» a què abans en hem referit, s'hi fa ben explícita aquesta idea quan el poeta profetitza el futur renaixement de la pàtria catalana («Tot tornarà al bellíssim camí d'eterna gloria./Virtut, pau y grandesa serán nostre tesor;/ ja may haurà la pàtria deixat mes gran memoria,/y novament, per ella, lo Geni de la historia/estampara en son llibre son nom en lletres d'or.»), però posant-hi una condició irrenunciable:

Mes pera que's complezca la bella profecia

---

⁴³⁴ Vegeu tractada aquesta qüestió a «III: Francesc Pelai Briz vist pels seus contemporanis», p. 262 i seg.).

⁴³⁵ Des de fora de Catalunya foren F. M. Tubino i F. García Blanco els qui més censuraren el radicalisme catalanista de Briz, tot i que el segon també el situa ideològicament en el camp de l'ortodòxia catòlica i tradicionalista i lluny d'abrandaments revolucionaris. Des de dins del món literari català, un dels personatges més crítics amb la doctrina "anticastellana" de Briz fou Francesc Miquel i Badia, que sempre que podia li'n feia retret en les crítiques a les seves obres literàries, i després la mort de Briz, Sardà també s'hi apuntà. D'altra banda, el poetes valencians Teodor Llorente i Rafel Ferrer i Bigné mai no compartiren el fons polític que s'advertia en les publicacions de Briz i en la poesia catalana del Principat en general, retrets que també manifestà el prosista català Gaietà Vidal (vegeu ampliada aquesta qüestió en l'estudi del *Calendari Català*).

que, per la fe dictada, escampa'l llabi meu,
defuig tot quant disfresse l'antiga fesomia,
torn'al Amor puríssim, qu'avans era'l teu guia,
y de genolls, ¡oh pàtria! ¡de cor invoca á Deu!

La defensa de la fe, doncs, és una forma més de fer patriotisme. Antoni Careta també en deixà constància en dos textos escrits després de la mort de l'escriptor. En el primer, la necrologia pronunciada al «Centre Catalá», Careta deia que una de les coses que més preocupaven l'autor de *La Orientada* era dirigir el catalanisme per les vies de la fe. El segon text és una carta que va enviar a Frederic Soler en què protestava per una poesia que havia estat llegida en la mateixa sessió del Centre pel fill del dramaturg, l'escriptor Ernest Soler de las Casas,⁴³⁶ i que tractava «com ilusió quimérica la immortalitat de l'anima», fet que l'havia dolgut perquè no feia justícia a la memòria «d'un home qu'era espill de creyents». Careta seguia fent unes consideracions morals sobre el perill de defensar idees com les que s'expressaven en aquella poesia que, entre d'altres efectes negatius, portaven a l'embrutiment o a la desesperança dels homes i a destruir els fonaments més sòlids de la nació. Afirmava que aquestes reflexions són les mateixes que hauria fet Briz «si per obra de Dèu [...] pogués parlarlos» i ho argumentava amb una explicació en què donava a entendre que la fe ocupava el primer lloc en les conviccions del seu mestre, fins i tot per sobre de l'ideal de llibertat per a Catalunya:

Jo li asseguro qu'ell, lo prototipo dels patriotas, ab tot y serho tant, preferiria una Catalunya esclava pero creyent á una Catalunya lliure y descreguda. Ell creya de veras y sabia que la negació no porta sinó al caos y que'ls pobles mes virils sempre han sigut los mes creyents.⁴³⁷

---

⁴³⁶ La poesia es titulava «Un amich menys, una gloria mes».

⁴³⁷ La carta és del 3 de juny de 1890 (Epistolari de Frederic Soler: Pitarra. Vol I. AIT).

CAPÍTOL 3

LA PROMOCIÓ DE LA RECERCA FOLKLÒRICA: BRIZ I ELS GERMANS MASPONS

De la mateixa manera que Briz va incentivar la dedicació de joves poetes i escriptors al conreu de la literatura catalana rebent-los a casa seva i orientant-los en els seus primers passos literaris, i sobretot proporcionant-los plataformes on poder publicar els seus escrits, també va estimular les vocacions catalanistes en el camp del folklore literari català. Ho féu, en primera instància, en l'àmbit social que li era més proper i on podia tenir més ascendència: la família, particularment els seus cunyats Francesc i M. del Pilar Maspons i Labrós, amb els quals sembla que va formar un grup que amb caràcter programàtic i un cert grau de coordinació es dedicà a “rescatar de l'oblit” la literatura popular catalana. Qui ens posa sobre la pista d'una possible actuació col·legiada d'aquests tres escriptors és el fill de Francesc Maspons i Labrós, l'advocat Francesc Maspons i Anglasell, el qual, en una entrevista al diari *La Nau* de 13 de juliol de 1925, a resposta d'una pregunta en què se li demanava que parlés de l'ambient en què havia escrit el seu pare el llibre *Jochs de la infància*,⁴³⁸ deia el següent:

L'ambient el formaven dos o tres cenacles. Un dels més eficaços era el que constituïen el meu pare, la seva germana Pilar, que signava “Maria de Bell-lloch”, i el seu cunyat F. Pelai Briz.⁴³⁹

Força anys més tard, en el pròleg a una reedició de *Tradicions del Vallés*,⁴⁴⁰ altra vegada Maspons i Anglasell recordava l'existència del grup i n'ampliava la informació amb detalls més concrets sobre la distribució de l'exploració folklòrica entre els seus integrants:

Desitjosos [els Maspons i Briz] que l'esperit pairal tingués bons fonaments, tots tres es repartiren el treball de recollir-ne les flors de més humil aparença, les que el poble troba en el relleix d'un cingle, vora la correntia d'un amagat torrent, o pels camins de

---

⁴³⁸ Francesc MASPONS Y LABRÓS, *Jochs de la infància*, Barcelona, 1874.

⁴³⁹ Xavier PICANYOL, «Converses de “La Nau”. “Jocs d'infants”, un recull Folk-lòric del segle passat», *La Nau*, 13-VII-1925.

⁴⁴⁰ Francesc MASPONS Y LABRÓS, *Tradicions del Vallés*, Barcelona, 1876.

bosc. Posats a la tasca Francesc Pelagi Briz recollí el cançoner, Maria de Bell-lloch les llegendes, i el meu pare les rondalles, les tradicions, i els jocs d'infants.⁴⁴¹

Les declaracions d'una persona tan propera a Francesc Maspons i Labrós fan versemblant l'existència d'aquest projecte col·lectiu, la posada en marxa del qual hauria vingut afavorit pel vincle familiar estret entre Briz i els Maspons i pel fet que aquests compartissin un idèntic sentiment catalanista. Amb tot, caldria plantejar algun matís o precisió a la informació que dona Maspons i Anglèsell.

La primera és la que fa Llorenç Prats, que parla de coordinació només entre els dos escriptors i n'exclou, en principi, la germana: «[u]na certa coordinació sí que degué existir, almenys entre Briz i Maspons: el primer recollí cançons i endevinalles i el segon, rondalles, jocs, tradicions i costums; però en tot cas no va ser del tot efectiva perquè els escrits vallesans de Maspons i els de la seva germana s'encavallen constantment».⁴⁴² L'existència d'una possible coordinació entre ambdós també vindria avalada per la notícia que Briz donava al *Calendari* de 1866 dins la secció «Bons recorts» amb data de redacció d'agost de 1865, en què demostrava estar ben al corrent de l'activitat folklòrica del seu cunyat («[p]er últim tenim entés no manca qui, ab lo títol de *Lo Rondallaire*, está col·leccionant tots los quentos tradicionals y populars de Catalunya. Deu l'ajude en sa patriòtica empresa y premie sos afanyes com ho mereix, per son amor á las cosas d'esta terra»⁴⁴³). Pel que fa a Pilar Maspons, a manca de dades més concretes sembla raonable pensar que es degué afegir al grup al cap d'uns anys (les seves obres folklòriques són tardanes respecte de les dels altres dos) i ho féu col·laborant a completar la col·lecció de tradicions del Vallès que el germà havia començat uns anys abans.⁴⁴⁴ Si ho féu per iniciativa pròpia o estimulada directament per aquest entorn familiar dedicat a la recerca folklòrica, és una qüestió que no podem saber, tot i que pensem que Briz hi podria haver jugat un paper actiu com ja ho havia fet anys enrera en promoure el naixement poètic de Maria de Bell-lloch.

---

⁴⁴¹ Francesc MASPONS I ANGLESELL, Pròleg a Francesc MASPONS I LABRÓS, *Tradicions del Vallès*, Barcelona: Barcino, 1954, p. 9. Evidentment, Maspons i Anglèsell oblidava afegir que Briz també es féu càrrec de les endevinalles.

⁴⁴² PRATS, «2.2. Francesc de S. Maspons i Labrós, de la "Literatura popular" al folklore», *El mite de la tradició popular*, p. 86.

⁴⁴³ F.P.B., «Bons recorts», *Calendari Català* de 1866, p. 20.

⁴⁴⁴ En efecte, les aportacions de Maria de Bell-lloch al folklore literari es mouen en un dels camps en què també va treballar el seu germà: *Montserrat* (1880) –un petit recull de sis llegendes sobre la muntanya– i *Costums y tradicions del Vallès* (1882).

La segona precisió que creiem que caldria fer al plantejament de Maspons i Anglesell és que potser no subratlla prou la centralitat de Briz en la creació del grup. Si bé és cert que vist en perspectiva la figura de Francesc Maspons i Labrós té més relleu com a folklorista que no pas l'autor de les *Cansons de la terra*, cal tenir present que Briz hauria estat l'inductor de la dedicació pública del cunyat al folklore. En d'altres paraules: si realment es pot parlar de l'existència d'un "grup familiar Maspons" amb voluntat de projecció i incidència públiques en la Renaixença, la responsabilitat principal de la seva existència creiem que caldria donar-la a Briz. Per argumentar aquesta primacia no cal recórrer a recordar la imatge del jove Briz dels anys seixanta summament entusiasta de la literatura i el catalanisme, creant un projecte rera l'altre i buscant l'adhesió de jovenets escriptors catalanistes, sinó que n'hi haurà prou amb les paraules de Francesc Maspons i Labrós, que repetidament va reconèixer en el seu cunyat la persona determinant per a la seva dedicació pública al folklore literari. Sengles dedicatòries que li va fer en les seves obres *Lo Rondallayre* i *Cuentos populares catalans* ho proven:

«[...] En lo estat de avens á que ha arribat la literatura catalana just es que's vajan fent constar los fets que han anat promoguentlo pera fer en son día cada hu la verdadera justicia. Dech confessar, com ho vaig dir allí,* que m'encoratjá y m' doná l'verdader impuls pera dedicarme á eixos estudis populars avuy tan estimats, y sobre tot tan en 'boga en l'estranger, lo entussiasta escriptor català y mestre en gay saber, D.Francesch Pelay Briz. Aixís se sabrá que á lo molt que ha fet pera la literatura catalana, de la que n'ha sigut verdader i infatigable adalit, se li deu també que hajan sigut recullits y hajan vist la llum pública los cuentos populars catalans».⁴⁴⁵

La influència de Briz, però, no es limità al cercle familiar sinó que és possible que també promogués els treballs folklòrics d'altres persones que li eren properes. Una d'elles podria haver estat la poetessa Agna de Valldaura (Joaquima Santamaria). Fou

---

* Es referereix a les ratlles que li dedicà en el recull *Lo Rondallayre*. Deien així: «[q]uan ja fa molts anys vaig manifestarte desitjos de publicar los quentos que com grat recort guardava dels anys de ma infantesa, tu m'alentares de tal modo, que's pot dir be que la publicació es filla teva. [...] Arriscantme m'hi vaig llençar, confesso que ho vaig fer amb por: la publicació fou ben rebuda y jo llavoras vaig publicar la segona serie. Lo resultat ha ecsedit mas esperansas; avuy donchs que sé de segur que's fa aprecí de ma obra, sino per mon treball per lo valor intrínsech de la mateixa, ja no puch tenir reparo en dedicártela» [Francesc MASPONS I LABRÓS, *Lo Rondallayre (cuentos populares catalans)*, tercera serie, Barcelona: Llibreria d'Alvar Verdaguer, 1875, p. 5]. Maspons publicà la primera rondalla («Lo capdell d'or») a el *Calendari* de 1867, p. 95-98. S'hi feia constar que era «Del llibre inédit (*Lo Rondallayre*)».

⁴⁴⁵ Francesc MASPONS Y LABRÓS, *Cuentos populares catalans*, Barcelona: Llibreria d'Alvar Verdaguer, 1885, p. VI.

amiga personal de Briz i col·laborà sempre en tots els seus projectes, i com a folklorista va publicar un recull de quaranta llegendes religioses amb el títol *Tradicions religioses de Catalunya* dedicat a l'escriptor i la seva dona.⁴⁴⁶ No sabem fins a quin punt Briz podria haver intervingut perquè l'amiga escriptora fes aquesta incursió en el camp del folklore, però no és improbable que hagués estat així si tenim en compte que Maspons i Anglasesell, en l'entrevista citada, esmentava que Joaquina Santamaria va sumar-se al grup familiar dels germans Maspons i Briz per col·laborar en el projecte folklòric.

D'altra banda, el juliol de 1882 en una «Nova» de *Lo Gay Saber* s'anunciava que un «erudit amic» de la redacció era a punt de publicar una col·lecció d'«Aforismes populars catalans» que venia a «omplir un dels pochs buyts que queden per omplir en lo que pertoca á la literatura popular de la nostra terra», per la qual cosa es confiava que seria molt ben rebuda per tots els afeccionats als estudis literaris populars y «sobretot dels que tenen un vertader amor á tot lo que pertany a Catalunya».⁴⁴⁷ L'«erudit amic» era Francesc Llagostera i Sala, personatge fins aleshores desconegut en el camp de les lletres i el del folklore en particular, que efectivament va donar a conèixer en els darrers números de la segona època de la revista el recull esmentat, que també publicaria en forma de volum poc després i sembla que amb força èxit perquè se'n feren dues edicions el mateix any.⁴⁴⁸ En aquest cas, Briz no intervingué de forma directa en la vocació folklorista de Llagostera, sinó que es limità a acollir en la seva revista el recull que, al capdavant, contribuïa al projecte catalanista de “rescatar de l'oblit” les diverses

---

⁴⁴⁶ «A na Manuela Maspons de Briz y En Francesch Pelay Briz en penyora de verdadera y antigua amistad» (Agnà de VALLDAURA, *Tradicions religioses de Catalunya*, Barcelona, 1877, p. [5]). Joaquina Santamaria, personatge de segona fila en el món literari de l'època, forma part del que diverses vegades en aquesta tesi anomenem el nucli “dur” de fidels a Briz, juntament amb Antoni Careta i els Maspons. Li féu costat en tots els seus projectes: col·laborà al *Calendari Català* i a *Lo Gay Saber*; formà part dels subscriptors de la Societat Bibliogràfica promoguda per Briz; li presentà la també poetessa Agnès d'Armengol (cf. Pilar TOUS DE CIRERA, *Agnès Armengol*, Sabadell: Biblioteca Sabadell, 1957, p. 33), etc. D'altra banda, prova l'amistat que Briz tenia amb aquesta escriptora el fet que en el seu testament hi ha la disposició (tot i que a última hora es degué suprimir, ja que apareix ratllada) que les joies guanyades als Jocs Florals passin a mans de Joaquina Santamaria si és que morís abans la seva filla.

⁴⁴⁷ «Novas», *LGS*, 2a època, any V, núm. 13 (I-VII-1882), p. 128.129. En la nova s'afegia que «[a]ra si algun altre se cuydés de aplegar las supersticions y las dítas, podriam dir que quedaria salvat del oblit tot lo popular catalá, cosa que no podria dir probablemente altre nació».

⁴⁴⁸ Francesc LLAGOSTERA, «Aforística catalana», *LGS*, 2a època, any V, núm. 1 (I-II-1883), p. 180-183; núm. XX (I-III-1883), p. 190-191; i núm. XXI (I-IV-1883), p. 201-204; Francesc LLAGOSTERA I SALA, *Aforística catalana, ó sia, col·lecció de refranis populars catalans, feta per en Francesch Llagostera y Sala*, Barcelona: Estampa Espanyola, 1883 (la segona edició anà a càrrec de la Llibreria d'Àlvar Verdaguer). Francesc Llagostera (Barcelona, 1831-1885) era doctor en Medicina i, a banda del recull esmentat, només va publicar uns pocs treballs de la seva disciplina. Desconeixem de quina manera Briz hi establí relació, però cal pensar que el fet que el nomenés en el seu testament, amb Antoni Careta, tutor i curador de la seva filla mentre aquesta fos menor d'edat, és un senyal que hi tenia una certa amistat.

formes de la literatura tradicional catalana. Ara bé, sense pretendre-ho, indirectament sí que en fou l'inductor, ja que la col·lecció d'aforismes, tal com llegim en la «Carta-prólech a en Francesch Pelay Briz» que encapçalava el recull, era la forma amb què Llagostera li agràia un deute antic que ara li pagava «ab bona moneda del pays que fora agradable per V.».⁴⁴⁹

---

⁴⁴⁹ LLAGOSTERA I SALA, *Aforística catalana, ó sia, col·lecció de refranis populars catalans*, p. 6.

